

რევაზ ვაშაკიძე
ავთანდილ გოგოლი

როგორ ამოვიდეთ ეკონომიკური ჭაობიდან

2022

დაკაბადონება და ბეჭდვა: „ფავორიტი სტილი“

© რევაზ ვაშაკიძე, ავთანდილ გოგოლი

ISBN 978-9941-8-4293-1

ავტორთა შესახებ

რევაზ ვაშაკიძე

მოლეკულური ბიოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, იგი არის დამფუძნებელი სამხრეთ კავკასიაში ხორცპროდუქტების მწარმოებელი ყველაზე მსხვილი კომპანიის "ჩირინასი", რომელიც „ბიუ-ბიუს“ ბრენდით აწარმოებს ქათმის ხორცპროდუქტებს. ჩირინას ვერტიკალურად ინტეგრირებული საწარმოო პროცესი მთლიანად აგებულია უახლოეს საწარმოო ტექნოლოგიებზე დიდი ბრიტანეთიდან, პოლანდიიდან, ესპანეთიდან და ისრაელიდან. ტექნოლოგიებზე აგებული მასშტაბის ეკონომიის ხარჯზე „ჩირინამ“ შექმნა კონკურენტუნარიანი პროდუქტი და მნიშვნელოვნად ჩააანაცვლა საქართველოში იმპორტირებული გაყინული ქათმის ხორცპროდუქტები საქართველოში წარმოებული ქათმის ნედლი ხორცი. „ჩირინას“ ხორცპროდუქტებზე მზარდია მოთხოვნა მეზობელ ქვეყნებშიც და „ბიუ-ბიუს“ ბრენდით პროდუქტები წარმატებით გადის ექსპორტზე სომხეთსა და აზერბაიჯანში.

ავთანდილ გოგოლი

განათლება მიიღო ESM-თბილისსა და გერმანიის პროფესიულ აკადემიაში. 15 წლის განმავლობაში მუშაობდა „პროკრედიტ ბანკის“ ჯგუფში, საქართველოსა და სომხეთში. სომხეთის „პროკრედიტ ბანკში“ მუშაობდა გენერალურ დირექტორად და წარმატებით განახორციელა ბანკის კრიზისული სიტუაციიდან გამოყვანის, დეინვესტირებისა და შერწყმის პროცესები. 2016 წელს დააფუძნა საინვესტიციო საბანკო მომსახურების კომპანია „კაპიტალ ლოკუსი“. კომპანია საქმიანობს საქართველოში, სომხეთსა და უზბეკეთში. „კაპიტალ ლოკუსის“ საქმიანობის ძირითადი მიმართულება არის მსხვილი კერძო კომპანიებისათვის ფინანსური რესურსების – კაპიტალის, მეზანიინისა და სესხის მოზიდვა საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებისა და კვალიფიციური ინვესტორებისაგან.

სარჩევი

შესავალი	7
საინვესტიციო კლიმატი და ლარი.....	13
განათლების რეალური რეფორმა.....	19
გაზრდილი ბიუჯეტი არ ემსახურება სწრაფ ეკონომიკურ განვითარებას	25
საქართველოს სოფლის მეურნეობა სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკის ნაწილია	34
დღევანდელი ენერგოპოლიტიკა არის გზა სიბნელისაკენ.....	44
ჯანდაცვის პოლიტიკა არ ემსახურება ჯანდაცვის პროფილაქტიკასა და ავადმყოფობის პრევენციას	53
საინვესტიციო კლიმატი, როგორც ინფრასტრუქტურის ნაწილი, სწრაფი ეკონომიკური განვითარებისათვის.....	61
ინფრასტრუქტურის არასწორი გაგება	68
სახელმწიფო მენეჯერის როლში.....	76
უსაფრთხოება და საინვესტიციო გარემო	87
რა დაუჭდა საქართველოს კორონავირუსის ორი თვით შეჩერება.....	97
ეკოლოგიური პრობლემებისადმი ფორმალური მიდგომა.....	109

სახელმწიფო დეფოლტის წინაშე 119

ნადდი ფული: ჩრდილოვანი ეკონომიკა, კორუფცია,
და კრიმინალი..... 130

30 წელი – გზა დამოუკიდებლობის დაკარგვისკენ..... 137

შესავალი

საქართველოს უახლოესი ისტორიის სოციალური, დემოგრაფიული, ეკონომიკური, უსაფრთხოებისა და პოლიტიკური გამოწვევების მთავარ მიზეზი, მიგვაჩნია, რომ არის ქვეყნის ეკონომიკის არასათანადო და არასაკმარისი ზრდა.

განათლების, სიღარიბის, დასაქმების, დემოგრაფიისა და ქვეყნის გამთლიანების პრობლემების გადაჭრის მთავარ ქვაკუთხედად სწორედ ქვეყნის სწრაფი ეკონომიკური ზრდა გვესახება.

სწრაფი ეკონომიკური ზრდა არის უმთავრესი პირობა იმისა, რომ, პირველ რიგში, შევინარჩუნოთ სახელმწიფოებრიობა, უზრუნველვყოთ მოსახლეობის კეთილდღეობა, დაკარგული ტერიტორიებისა და მოსახლეობის ინტეგრირება და დემოგრაფიული პრობლემების გადაჭრა.

საქართველო მიეკუთვნება მრავალეთნიკურ სახელმწიფოთა რიგს, სადაც გვაქვს მრავალსაუკუნოვანი წარმატებული ისტორია სხვადასხვა ეთნიკური თუ რელიგიური იდენტობის ადამიანთა თანაცხოვრებისა.

ეს არის ერთ-ერთი ის ძლიერი ფაქტორი, რაც განგვასხვავებს ბევრი მეზობლისაგან. შესაბამისად, სწრაფი ეკონომიკური ზრდა და კეთილდღეობა უნდა შეგვცხოს ყველას, მიუხედავად რელიგიური მრწამსისა თუ ეთნიკური იდენტობისა. ჩვენ ყველა ერთად უნდა განვვითარდეთ. ეს სიძლიერე უნდა დავიბრუნოთ.

გარდა ფუნდამენტური და ეგზისტენციური პრობლემების გადაჭრისა, უნდა გვქონდეს ამბიცია, სრულფასოვნად ჩავერთოთ თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკურ და ტექნოლოგიურ პროგრესში. ამის წინაპირობა არის სწორედ საქართველოს ეკონომიკის სწრაფი ზრდა. ჩვენი მიზანი უნდა იყოს ის, რომ ჩვენ აღარ ვიყოთ დონორების მუდმივი მხარდაჭერის იმედზე და თავად გავხდეთ სხვებისათვის მხარდაჭერი დონორები.

წინამდებარე წიგნში თავმოყრილია თხუთმეტი სტატია, რომლებიც ბეჭდვითი და ციფრული გამოცემების სახით 2019

წლის ივნისიდან 2020 წლის იანვრის ჩათვლით გამოქვეყნდა „ფორბს საქართველოს“ საავტორო სვეტში.

სტატიები და, შესაბამისად, მათი წიგნად გამოცემა ემსახურება რამდენიმე მიზანს:

ფაქტებსა და მონაცემებზე დაყრდნობით გავაანალიზოთ საქართველოში არსებული გრძელვადიანი ეკონომიკური და სოციალური გამოწვევები, განვსაზღვროთ პრობლემათა მიზეზები და მკითხველს შევთავაზოთ ჩვენეული ხედვა იმისა, თუ რა უნდა გაკეთდეს თითოეულ განხილულ სფეროში ქვეყნის ეკონომიკის სწრაფი ზრდის მისაღწევად.

წიგნის თითოეული თავი ეთმობა იმ პრიორიტეტულ და წამყვან სფეროებს, რომლებშიც საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებების დონეზე რეფორმების გატარების შემთხვევაში მივალწევთ სწრაფ პროგრესს, რაც, თავის მხრივ, გამოიწვევს სხვა დანარჩენი მიმართულებების განვითარებასაც.

სწორედ ამიტომ სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად განსახორციელებული რეფორმების ანალიზი ეთმობა შემდეგ პრიორიტეტულ სფეროებს, რომლებიც ინდივიდუალურად არის განხილული წიგნის შესაბამის თავებში: ლაბორის გაცვლითი კურსი, განათლება, საბიუჯეტო პოლიტიკა, სოფლის მეურნეობა, ენერგეტიკა, ჯანდაცვა, საინვესტიციო კლიმატი, ინფრასტრუქტურა, სახელმწიფო კომპანიები, უსაფრთხოება და საინვესტიციო გარემო, კორონავირუსთან მიმართებაში გატარებული პოლიტიკა, ეკოლოგია, სახელმწიფო ვალები, ჩრდილოვანი ეკონომიკა.

ჩვენი ამოცანა არ არის ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის დადებითად თუ უარყოფითად შეფასება. ჩვენი მიზანია, მოცემულობის გააზრება და კონკრეტული მოსაზრებების შეთავაზება საკანონმდებლო და აღმასრულებელ დონეზე საჭირო გადაწყვეტილებების მისაღებად, იმ გადაწყვეტილებებისა, რომლებიც, ჩვენი ღრმა რწმენით, საფუძველს დაუდებს საქართველოს ეკონომიკის სწრაფ, მდგრად და ინკლუზიურ ზრდას, რაც ქვეყნის მოსახლეობის კეთილდღეობის წინაპირობაა.

ამავე დროს, გვსურს, ხელი შევუწყოთ კრიტიკული თემების ღია და შინაარსობრივ განხილვებს. ეს პროცესი მნიშვნე-

ლოვანია კონკრეტული მიმართულებებით ეკონომიკური პოლიტიკის ჩამოყალიბებისას კონსენსუსისა და შეთანხმებების მისაღწევად.

ასევე მიგვაჩნია, რომ წიგნში განხილული თემები უნდა იყოს პოლიტიკური პარტიების ანალიზისა და განსჯის საკითხი, არამართო არჩევნების, არამედ არასაარჩევნო პერიოდში. შესაბამისად, ხალხმა უნდა იცოდეს, რას უჭერს მხარს, რადგან ხშირ შემთხვევაში ამომრჩეველმა არ იცის, კონკრეტულად რას აძლევს ხმას.

რამდენად გამოგვივიდა და მივალწიეთ აღნიშნულ მიზნებს, ეს მკითხველმა უნდა შეაფასოს.

რას ვგულისხმობთ სწრაფ ეკონომიკურ ზრდაში

როგორც შესავალში აღვნიშნეთ, თითოეული თემის განხილვის ქვაკუთხედი არის საქართველოს სწრაფი ეკონომიკური ზრდა. შესაბამისად, პირველ რიგში უნდა ჩამოვყალიბოთ, კონკრეტულად რას ვგულისხმობთ საქართველოს სწრაფ ეკონომიკურ ზრდაში.

ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდა – ზრდა არის სწრაფი თუ ნაკლებად სწრაფი – შეფასდება იმის მიხედვით, თუ რამდენად მაღალია ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე.

ზრდის სტაბილური ტემპი: რაც უფრო მაღალია ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე, მით უფრო დაბალია ზრდის ის მაჩვენებელი, რომელიც სწრაფ ზრდად შეიძლება განისაზღვროს. და პირიქით, რაც უფრო დაბალია მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე, უფრო მაღალია ზრდის მაჩვენებელი, რომელიც შეიძლება სწრაფ ზრდად შეფასდეს.

ქვეყანა, რომლის მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე არის 40,000 აშშ დოლარი და ეკონომიკა წლიურად იზრდება 5%-ით, თავის ეკონომიკას ერთ სულ მოსახლეზე ზრდის 2,000 აშშ დოლარით. ხოლო ქვეყანა, რომლის მშპ ერთ სულ მოსახლეზე არის 4,000 აშშ დოლარი და ის წლიურად იზრდება 5%-ით, თავის ეკონომიკას ერთ სულ მოსახლეზე ზრდის 200 დოლარით.

შესაბამისად, საქართველოს ეკონომიკის ზრდის ტემპების შედარება განვითარებული ქვეყნების ზრდის ტემპებთან, რასაკვირველია, ყოველგვარ აზრს მოკლებულია.

საქართველოს ეკონომიკის სწრაფი ზრდის განსაზღვრისათვის საორიენტაციოდ უნდა ავიღოთ იმ ქვეყნების რეალური მაგალითები, რომლებმაც მთლიანი შიდა პროდუქტის შედარებით დაბალი მაჩვენებლებიდან შეძლეს ეკონომიკის სტაბილური და სწრაფი ზრდის მიღწევა. ესეთი ქვეყნების კარგი მაგალითებია ირლანდია, ისრაელი, სინგაპური.

როდესაც ჩვენ ვსაუბრობთ საქართველოს ეკონომიკის სწრაფ ზრდაზე, უარეს შემთხვევაში ვგულისხმობთ წლიურ 12%-იან და უკეთეს შემთხვევაში წლიურ 15%-იან ზრდას.

ეკონომიკის რეალური ზრდა: მეორე მნიშვნელოვანი კომპონენტი, რომელიც უნდა გავითვალისწინოთ ეკონომიკური ზრდის შეფასებაში, არის მთლიანი შიდა პროდუქტის რეალური (და არა ნომინალური) ზრდა.

ეკონომიკური ზრდის ნახალისების, ვალების მომსახურებისა და მიმდინარე საბიუჯეტო დანახარჯების დაფინანსების მიზნით ქვეყნების მთავრობები და ცენტრალური ბანკები ხშირად მიმართავენ ფულის დამატებით ემისიას. ეს გულისხმობს ეკონომიკაში ფულის მასის გაზრდას. როდესაც გაზრდილი ფულის მასა არ არის გამყარებული ეკონომიკაში საქონლისა და მომსახურების მიწოდებით, ვიღებთ საქონლისა და მომსახურების ფასების ზრდას – ინფლაციას.

ფასების ზრდა, ერთი მხრივ, იწვევს საბიუჯეტო შემოსავლების გაზრდას, მეორე მხრივ, ის ამცირებს მოსახლეობის განკარგვად შემოსავალს: საქონლისა და მომსახურების მომხმარებლები იგივე რაოდენობის საქონლისა და მომსახურების შესაძენად იხდიან მეტ საფასურს. როგორც სწორედ მიიჩნევა, ინფლაცია არის ყველაზე დიდი გადასახადი, რომელსაც გადასახადს არ უწოდებენ.

ამავე დროს, ინფლაციისას მიმდინარე, ანუ გაზრდილ ფასებში იზრდება ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტი, თუმცა, არა წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ზრდის ხარჯზე.

თუ განვიხილავთ უკიდურეს შემთხვევას, ჰიპერინფლაციის დროს ეკონომიკა მიმდინარე ფასებში ძალიან სწრაფად

იზრდება, საბიუჯეტო შემოსავლები ასევე ძალიან სწრაფად იზრდება, თუმცა მოსახლეობაც ძალიან სწრაფად ღარიბდება.

შესაბამისად, მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის შეფასება ინფლაციის გათვალისწინებით, ანუ მიმდინარე ფასებში, რასაკვირველია, არაფერს გვეუბნება ეკონომიკის რეალურ ზრდაზე. სწორედ ამიტომ, როდესაც ჩვენ ვსაუბრობთ საქართველოს ეკონომიკის სწრაფ ზრდაზე, ვგულისხმობთ მთლიანი შიდა პროდუქტის რეალურ ზრდას – ინფლაციის მაჩვენებლით დაკორექტირებულ ზრდას.

ზრდის საზომი ვალუტა: მესამე მნიშვნელოვანი კომპონენტი, რომელსაც მოვიაზრებთ საქართველოს ეკონომიკის სწრაფი ზრდის განსაზღვრებაში, არის ვალუტა, რომელშიც უნდა დავითვალოთ მთლიანი შიდა პროდუქტი და მისი ზრდა.

ლარის გაცვლითი კურსი, ისევე როგორც ინფლაცია, ერთი მხრივ, დამოკიდებულია საქართველოს კონკრეტული მთავრობისა და ეროვნული ბანკის კონკრეტული მმართველების მიერ გატარებულ ფისკალურ და მონეტარულ პოლიტიკაზე.

ამავე დროს, ლარის გაცვლითი კურსი, როგორც ინფლაცია, დამოკიდებულია გარე ფაქტორებზე, ე.წ. ეგზოგენურ ფაქტორებზე. ლარის კურსის ცვლილება (როგორც ინფლაცია) შესაძლებელია, სრულად ან ნაწილობრივ იყოს „იმპორტირებული“, ანუ გამოწვეული საქართველოს სავაჭრო პარტნიორ ქვეყნებში, რეგიონში და მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკური და პოლიტიკური ცვლილებებით.

შესაბამისად, ლარის გაცვლითი კურსი მყარ, სარეზერვო ვალუტებთან, ერთი მხრივ, დამოკიდებულია ქვეყნის შიგნით მიმდინარე ეკონომიკურ პროცესებზე, რაზეც პირდაპირ და არაპირდაპირ საქართველოს მთავრობასა და ეროვნულ ბანკს აქვთ შესაძლებლობა იქონიონ გავლენა. მეორე მხრივ, ლარის გაცვლითი კურსი (ისევე როგორც ინფლაცია) დამოკიდებულია საგარეო ფაქტორებზე, რომლებზეც საქართველოს მთავრობასა და ეროვნულ ბანკს არავითარი კონტროლი არ გააჩნიათ.

ლარი მოწყვლადია სწორედ ამ ორი ტიპის ფაქტორების გამო: 1) ხშირ შემთხვევაში საქართველოს მთავრობების არათანმიმდევრული და პოპულისტური ფისკალური პოლიტიკა, ეროვნული ბანკის გაურკვეველი მონეტარული პოლიტიკა და 2) საგარეო ფაქტორები.

ამ ფაქტორებით გამოწვეული ლარის მოწყვლადობასთან ერთად უნდა გავითვალისწინოთ, რომ 2021 წლის პირველი ნახევრის ბოლოსათვის საქართველოს სამთავრობო სექტორისა და სახელმწიფო საწარმოების საგარეო ვალმა 9 მილიარდ აშშ დოლარს გადააჭარბა და მათი 92% დენომინირებულია მყარ სარეზერვო ვალუტებში (ძირითადად აშშ დოლარში).

შესაბამისად, ერთი მხრივ, გვაქვს საგარეო და საშინაო ფაქტორებზე დამოკიდებული სუსტი ადგილობრივი ვალუტა და, მეორე მხრივ, სამთავრობო ვალდებულებების უდიდესი ნაწილი მყარ სარეზერვო ვალუტებში.

ამ მოცემულობაში სრულიად შესაძლებელია, რომ საქართველომ მიაღწიოს მთლიანი შიდა პროდუქტის, მაგალითად, 15%-იან რეალურ წლიურ ზრდას, და თუნდაც მხოლოდ გარე ფაქტორების ზემოქმედებით ლარი ისე გაუფასურდეს, რომ ქვეყნის ეკონომიკა მყისიერად ჩამოიშალოს და კოლაფსში აღმოჩნდეს. მიზეზი არის ეკონომიკის არამდგრადი სანყისები, რაც, პირველ რიგში, გამოიხატება ქვეყნის ეკონომიკასთან მიმართებით საგარეო ვალების მოცულობებითა და სავალუტო სტრუქტურით.

სწორედ ამიტომ საქართველოს ეკონომიკის მდგრადობა და ეკონომიკის რეალური ზრდა უნდა შეფასდეს იმ ვალუტაში, რომელშიც დენომინირებულია სახელმწიფო ვალების უდიდესი ნაწილი და რომელიც წარმოადგენს ეკონომიკის მდგრადობისა და ზრდის მთავარ საფრთხეს.

რომ შევაჯამოთ, როდესაც წიგნის შემდეგ გვერდებზე ვსაუბრობთ საქართველოს ეკონომიკის სწრაფ ზრდაზე, ვგულისხმობთ აშშ დოლარში გამოხატული მთლიანი შიდა პროდუქტის რეალურ ზრდას წლიური 12%-15% ოდენობით.

საინვესტიციო კლიმატი და ლარი¹

ინვესტორი და ლარი

ლარის რეგულარულ გაუფასურებას ბიზნესსექტორზე აქვს სამმაგი მნიშვნელოვანი წნეხი: 1. უცხოელი ინვესტორის კაპიტალი უფასურდება; 2. იურიდიულ პირებზე გაცემული საბანკო ბიზნესსესხების 74%-ზე მეტი დენომინირებულია დოლარში ან ევროში. ლარის გაუფასურებისას ბიზნესებისათვის ამ სესხების მომსახურება ძვირდება; 3. წარმოებული პროდუქციის თვითღირებულების უდიდესი ნაწილი იმპორტირებულია, ანუ დენომინირებულია დოლარში ან ევროში; შესაბამისად, ლარის გაუფასურებისას პროდუქციის თვითღირებულება იზრდება. ლარიზაცია – ბოლო წლებში ჩვენი ეკონომიკური პრობლემებისათვის შექმნილი აბი-გლუკოზა – ამ პრობლემებიდან მხოლოდ ერთს, რიგით მეორე პრობლემას გადაჭრის, თანაც, მხოლოდ ნაწილობრივ და მრავალი წლის შემდეგ.

დღეს ლარის არასტაბილურობა და რეგულარული გაუფასურება უმთავრესი ნეგატიური ფაქტორია არსებულ კომპანიებსა და ახალ ბიზნესპროექტებში ინვესტიციების მოსაზიდად.

მოვიყვანოთ კონკრეტული მაგალითი: 2013 წელს საქართველოში განხორციელდა 534 მილიონი აშშ დოლარის ინვესტიცია ქართული კომპანიების კაპიტალში (რეინვესტიციების გარეშე). წარმოვიდგინოთ ერთ-ერთი ამ ინვესტორთაგანი, რომელმაც 2013 წელს საქართველოში განახორციელა 20 მილიონი აშშ დოლარის ინვესტიცია. ლარის გაუფასურების გამო მისი სანყისი ინვესტიციის დღევანდელი ღირებულება არის დაახლოებით 12.5 მილიონი დოლარი. 7.5 მილიონი დოლარი, რომელიც არის ინვესტირებული თანხის 35%-ზე მეტი, დაიკარგა მხოლოდ ლარის გაუფასურების გამო და არა რაიმე სხვა ბიზნესრისკების გამო. ინვესტირებულ თანხაზე 35%-იანი ზარალის ანაზღაურება კი მო-

1 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, ივნისი, 2019 წ.

ითხოვს დარჩენილ კაპიტალზე 60%-იან მოგებას იმისათვის, რომ ინვესტორის კაპიტალი მხოლოდ მის საწყის ღირებულებას დაუბრუნდეს.

ინვესტორისათვის, რომელიც დღეს შეიძლება საქართველოში საინვესტიციო პროექტს განიხილავდეს, ექსპერტების, პოლიტიკოსების, ბანკირების დასკვნები იმის შესახებ, რომ „ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის ყველა ფუნდამენტური ფაქტორი წესრიგშია და ლარის გაუფასურების საფუძველი არ არსებობს“, არაფრის მთქმელია. ლარის შედარებით მოკლე, მაგრამ ცუდი ისტორია და გამოცდილება იმაზე მიუთითებს, რომ რაღაცები ფუნდამენტურად არ არის წესრიგში.

ეკონომიკური აქტივობა და ლარი

დღევანდელ პირობებში რეალურად ლარი არის ყველაზე ეფექტური მონეტარული და ფისკალური ეფექტის მქონე „ინსტრუმენტი“. მისი გაუფასურებისა და გამყარების მიხედვით ფულის მოცულობა ეკონომიკის რეალურ სექტორში იზრდება ან მცირდება. თუმცა ეს „ინსტრუმენტი“ არ ექვემდებარება არც ეროვნულ ბანკს და არც ფინანსთა სამინისტროს. ლარის გაცვლით კურსს გაცილებით ძლიერი და, ამავე დროს, მყისიერი ეფექტი აქვს ქვეყნის ეკონომიკის რეალური სექტორის აქტივობაზე და მასში მიმდინარე პროცესებზე, ვიდრე ეროვნული ბანკისა და ფინანსთა სამინისტროს ყველა მონეტარულ-ფისკალურ ინსტრუმენტს, ერთად აღებულს.

შედეგის თვალსაზრისით კი რა განსხვავებაა, მოსახლეობას ინფლაცია გააღარიბებს, თუ გაუფასურებული კურსის გამო განკარგვადი შემოსავლის შემცირება? ორივე შემთხვევაში ხომ შედეგი ერთი და იგივეა: ნაკლები რეალური შემოსავალი.

სესხების დოლარიზაციის არსებულ პირობებში ლარის გაუფასურება არამარტო ამცირებს მოსახლეობის განკარგვად შემოსავალს, არამარტო ამცირებს მათი ცხოვრებისა და მატერიალური კეთილდღეობის დონეს, არამარტო აღარიბებს მოსახლეობას, არამედ ამცირებს ქვეყნის ისედაც მცირე ეკონომიკასაც.

ლარის გაუფასურების პირობებში მოსახლეობის შემოსავლების მზარდი ნაწილი ხმარდება სესხების დაფარვას.

შედგება კი სესხების დასაფარად გადახდილი გაზრდილი ფულადი რესურსი აკლდება ეკონომიკის რეალურ სექტორს, რადგან ნაკლები თანხა იხარჯება კვებაზე ან კვების გაუმჯობესებაზე, ჯანდაცვაზე, განათლებაზე, საყოფაცხოვრებო პირობების გასაუმჯობესებლად, ნაკლები დანაზოგი კეთდება უძრავი ქონების შესაძენად ან სარემონტოდ და ა.შ.; ეს ნიშნავს, რომ ნაკლები ფულადი რესურსი ბრუნდება ეკონომიკის რეალურ სექტორში და მზარდი ფულადი რესურსი გადადის რეალური სექტორიდან ფინანსურ სექტორში – ბანკებსა და მირკოსაფინანსო ორგანიზაციებში. საბანკო სექტორის დღევანდელი მაღალი ლიკვიდურობის გათვალისწინებით ცხადი ხდება, რომ ბანკებს უფრო და უფრო უჭირთ ამ ლიკვიდური სახსრების სესხებად გაცემა ანუ ფულის რეალურ სექტორში ჩაბრუნება. ამის მიზეზია ის, რომ მოსახლეობის შემცირებული მსყიდველობითუნარიანობის გამო მცირდება ეკონომიკური და ბიზნესაქტივობა, მცირდება მოსახლეობისა და ბიზნესების კრედიტუნარიანობა, შესაბამისად, მცირდება მოთხოვნა ფულად რესურსზე. ეს მდგომარეობა ყოველთვის არის დამახასიათებელი არასაკმარისად მზარდი ან სტაგნაციის პირობებში მყოფი ეკონომიკისათვის.

საპროცენტო განაკვეთები და ლარი

ამჟამად ქართული ბანკები დოლარის დეპოზიტებზე მენაბრეებს უხდიან წლიურ 4%-5%. ლარში – იმავე ვადიანობის შემთხვევაში – განაკვეთია 10%-11%. მიზეზი მარტივია: არავინ შეინახავს ფულს ლარის ანაბარზე, თუ მას არ დაერიცხება უფრო მეტი, ვიდრე დოლარში, სწორედ ლარის გაუფასურების მოლოდინის გამო. ლარის ანაბარზე გადახდილი 6%-ით მეტი, რომელსაც ბანკები იხდიან დოლარის ანაბრებთან შედარებით, არის სწორედ მენაბრეებისათვის გადახდილი ლარის გაუფასურების რისკის პრემია. რადგან ლარის დეპოზიტები ძვირია, ასევე ძვირია სესხები ლარში: დღეს ბიზნესებს შეუძლიათ აშშ დოლარში საბანკო სესხი აიღონ წლიურ 8-9 პროცენტად; ლარის სესხზე საპროცენტო განაკვეთები იწყება 13-15 პროცენტიდან. ლარში სესხების სიძვირე კიდევ ერთი უარყოფითი შედეგია არასტაბილური ლარისა, რომელიც ნეგატიურად მოქმედებს არსებულ თუ

პოტენციურ ინვესტორზე. თითქოს ბიზნესს აქვს საშუალება, აილოს სესხი ლარში და ამით ფინანსური ვალდებულების ნაწილში მაინც დააზღვიოს სავალუტო რისკი. თუმცა, ამ რისკის დაზღვევის ფასი – საპროცენტო განაკვეთი ლარის სესხზე იმდენად მაღალია, რომ არსებული ბიზნესი თუ ბიზნესპროექტი ინვესტორისათვის აღარ არის ეკონომიკურად მიზანშეწონილი.

მთავრობის საგარეო სესხები და ლარი

კიდევ ერთი ასპექტი, რომელიც გასათვალისწინებელია ლარის გაუფასურების შედეგების ანალიზისას, არის მთავრობის საგარეო ვალი და სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ორგანიზაციების უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული სესხები. მაგალითად, 2011 წელს საქართველოს რკინიგზამ, რომელიც სახელმწიფო საკუთრებაა, ევროობლიგაციების განთავსებით ისესხა 500 მილიონი დოლარი. მაშინდელი გაცვლითი კურსის მიხედვით ეს კრედიტი შეადგენდა 835 მილიონ ლარს. დღეს მისი მოცულობა ლარში არის 1.3 მილიარდი; ე.ი. ამ სესხის მოცულობა მხოლოდ ლარის გაუფასურების გამო გაზრდილია დაახლოებით ნახევარი მილიარდი ლარით, ანუ 60%-ით.

პროგნოზები ლარის შესახებ

დღეს, როდესაც ეს სტატია იწერება, 2019 წლის 17 მაისს, კომერციულ ბანკებში აშშ დოლარის ლარით ყიდვა შესაძლებელია კურსით $1.00 \$ = 2.75$ ლ. თუმცა, ჩვენ შეგვიძლია მივმართოთ ბანკს დოლარის 2 წლის შემდეგ შესაძენად ე.წ. სავალუტო ფორვარდის ინსტრუმენტის გამოყენებით: ანუ დღეს დავაფიქსირებთ კურსს და ორი წლის შემდეგ ვიყიდით დოლარს; ეს შესაძლებელია, თუმცა, ამ შემთხვევაში დოლარის ყიდვის კურსი იქნება $1.00 \$ = 3.11$ ლ. გაცვლის ეს კურსი ასახვას დოლარისა და ლარის საპროცენტო განაკვეთებს შორის არსებული იმ სხვაობისა, რომელიც ზემოთ აღვწერეთ და რომლის მთავარი საფუძველი არის სუსტი ლარი.

თუ თქვენ გინდათ საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციასთან განიხილოთ ბიზნესპროექტის დაფინანსება, დაგჭირდებათ ე.წ. ბიზნეს გეგმა. რისკების სათანადოდ შე-

საფასებლად ნებისმიერი საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაცია მოგთხოვთ ბიზნეს გეგმაში ლარი/დოლარის კურსი 2-3 წლის შემდეგ აიღოთ, მინიმუმ, შემდეგი კურსით: 1.00 \$ = 3.0 ლ (ვალუტის პროგნოზს არცერთი საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაცია არ გაასაჭაროებს, ეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში გვეცოდინება, თუ მათგან ფულს ვისესხებთ ან მათ კაპიტალში შემოვიყვანთ). როგორც ვხედავთ, ლართან დაკავშირებით ქვეყანაში და ქვეყნის გარეთ პროგნოზები კიდევ უფრო უარესია, ვიდრე დღევანდელია.

გამოსავალი

დღეს მსოფლიოში არის 30-ზე მეტი ქვეყანა, რომელთა ეროვნული ვალუტის კურსები ფიქსირებულია აშშ დოლართან ან ევროსთან ან ვალუტების კალათასთან. უმეტეს შემთხვევაში ამ ვალუტების კურსები ფიქსირებულია, ზოგჯერ კი ფიქსირებულია გაცვლითი კურსის კორიდორები. ამ ქვეყანათა რიცხვში არიან როგორც განვითარებული სახელმწიფოები (შვეიცარია, დანია), ასევე განვითარებადი ქვეყნები (ბულგარეთი, ვიეტნამი), სახელმწიფოები მდიდარი ბუნებრივი წიაღისეულით და წიაღისეულის გარეშე, დიდი, მცირე და საშუალო ზომის ეკონომიკები, ნეტ-ექსპორტიორი და ნეტ-იმპორტიორი ქვეყნები. ამ სახელმწიფოებში ადგილობრივი ვალუტების გაცვლითი კურსები ათწლეულობის განმავლობაში ფიქსირებულია დოლართან ან ევროსთან.

ვინ შეძლებს ლარის კურსის ფიქსირებასთან დაკავშირებული რისკების, სარგებლისა და ზარალის საფუძვლიან ანალიზს და ფიქსირებულ კურსზე გადასვლის მექანიზმის შემუშავებასა და განხორციელებას? ამ საკითხის მინდობა ჩვენი ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელებისათვის საფრთხილოა, რადგან მცურავი გაცვლითი კურსის რეჟიმში ინფლაციაზე ტარგეტირებული მონეტარული პოლიტიკა მათთვის სინას მთის ქვაზე ამოტვიფრული ბიბლიური ჭეშმარიტების ტოლფასია; სხვა ჭეშმარიტება, გამოცდილება და ცოდნა კი მათთვის უცნობია. უპირობო ავტორიტეტი – სავალუტო ფონდი – ამ იდეით ასევე არ იქნება აღფრთოვანებული. სავალუტო ფონდმა ამ საკითხზე შეიძლება აღშფოთებაც კი გამოხატოს.

იქნებ, კომერციული ბანკების გამოცდილი მენეჯერები და სპეციალისტები ჩაგვეერთო ამ პროექტის განხორციელე-

ბაში? აქ უნდა გავითვალისწინოთ, რომ გაცვლითი კურსის ფიქსირების შემთხვევაში ვალუტის ყიდვა-გაყიდვიდან მოგების მიღება შეუძლებელია ან მიზერამდე მცირდება. ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში საბანკო სექტორის წმინდა მოგებამ სავალუტო ოპერაციებიდან შეადგინა 898 მილიონი ლარი. ეს არის ის მოგება, რომელსაც საბანკო სექტორი დაკარგავს ფიქსირებულ გაცვლით კურსზე გადასვლის შემთხვევაში. შესაბამისად, ძალიან არ უნდა გაგვიკვირდეს, თუ ბანკირები შემდეგ დასკვნებს შემოგვთავაზებენ: ლარის კურსის ფიქსირების ნებისმიერი მექანიზმი გამოიწვევს „ინფლაციის უკონტროლო იმპორტს“, „ჩამოშლილ ექსპორტიორ კომპანიებს“, „განადგურებულ ეკონომიკას“ „დაკარგულ მონეტარულ დამოუკიდებლობას“, „გარე შოკებზე რეაგირების ბუფერების გაქრობას“, „ეკონომიკური ზრდის კუთხით უარეს შედეგებს, ვიდრე დღეს გვაქვს“, „ქვეყნის ეკონომიკის კონკურენტული უპირატესობის დაკარგვას“ და საზოგადოებრივი კეთილდღეობის პათოსით განმსჭვალულ სხვა მსგავს „ექსპერტულ“ დასკვნებს.

გასაგებია, რომ ბიზნესის დაწყების სიმარტივით (Ease of Doing Business Index) მსოფლიოში ერთ-ერთი წამყვანი ქვეყანა ვართ. ინვესტორისათვის ეს ნიშნავს, რომ ეკონომიკური ქოლესტერინი – გადასახადები, რეგულაციები და ა.შ., ნორმაშია. თუმცა, ქოლესტერინის ნორმალური დონე მხოლოდ იმას გვეუბნება, რომ გულის ინფარქტის ალბათობა დაბალია. შიზოფრენიის რისკზე, რაც ლარის არაადეკვატურ და დეპრესიულ-ეგზალტირებულ ქცევაში გამოიხატება, ქოლესტერინის დონე ინვესტორისათვის არაფრის მთქმელია, თუმცა, ის ამ რისკს აუცილებლად შეაფასებს.

ლარი არის საინვესტიციო კლიმატის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი, მაგრამ არა ერთადერთი ნეგატიური ფაქტორი. ლარის პრობლემის გადაჭრა აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობაა საინვესტიციო კლიმატის გასაუმჯობესებლად. შემდეგ სტატიებში შემოგთავაზებთ ხედვას სხვა პრობლემებთან დაკავშირებით. ეკონომიკური ზრდის ტემპების დასაჩქარებლად აუცილებელია ცვლილებებისა და რეფორმების გატარება ერთდროულად მრავალი მიმართულებით.

განათლების რეალური რეფორმა²

სწრაფი, ორნიშნა ეკონომიკური ზრდის მიღწევა მრავალ სფეროში მნიშვნელოვანი და ეფექტური რეფორმების გატარებას გულისხმობს, თანაც, პარალელურ რეჟიმში. ამ სტატი-აში განვიხილავთ განათლების როლს სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მიღწევის თვალსაზრისით და განათლების სფეროში ჩასატარებელ იმ კონკრეტულ, პრაქტიკულ რეფორმებს, რომელთა გარეშე თანმიმდევრული სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მიღწევა არათუ პრაქტიკულად, არამედ თეორიულა-დაც კი შეუძლებელია.

განათლების კუთხით პრობლემა გვაქვს სამივე საფე-ხურზე: საბავშვო ბაღების, საშუალო სკოლებისა და უმა-ღლესი განათლების დონეზე. მოცემულობა არის შემდეგი: მშობლები ძალას არ იშურებენ შვილების განათლებისათვის – საქართველოში ცოდნა, თითქოს, ყოველთვის „ფასობდა“ და ყველა ნორმალური მშობელი ძალისხმევას არ იშურებდა შვილებისათვის განათლების მიცემის უზრუნველსაყოფად. ასე იყო წარსულში და ასეა ეხლაც. მთავრობა ფინანსურ და ინტელექტუალურ რესურსს მიმართავს განათლების დონის ასამაღლებლად: ბოლო თხუთმეტი წლის განმავლობაში დაიწერა და გადაიწერა სახელმძღვანელოები, შეიქმნა სა-სწავლო პროგრამები, მასწავლებელთა კომპეტენციის ამა-ღლების პროექტები, განათლებაზე იხარჯება უზარმაზარი თანხები (როგორც გავიგეთ, მთავრობის ახალი ინიციატივის მიხედვით განათლებაზე განეული საბიუჯეტო ხარჯები გაო-რმაგდება მთლიან შიდა პროდუქტთან მიმართებაში). თით-ქოს, კერძო სექტორიც ახორციელებს ინვესტიციებს განათ-ლებაში, რაზეც საკმაოდ მომრავლებული კერძო საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლები მეტყველებენ. თუმცა, მიუხე-დავად ყველაფრისა, განათლების ხარისხის კუთხით ძალიან არასახარბიელო მდგომარეობა გვაქვს როგორც საშუალო, ისე უმაღლეს განათლებაში; თანამედროვე მსოფლიოსთან მიმართებაში კი თანმიმდევრულად უკან ვიხევთ, რადგან

2 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, ივლისი, 2019 წ.

ისინი წინ მიდიან, ჩვენ კი, უკეთეს შემთხვევაში, ადგილზე ვდგავართ. რაშია საქმე?

პირველი, უნდა გვეყოს გამბედაობა და ყველაზე მწარე რეალობას გავუსწოროთ თვალი: საქართველოს პედაგოგთა (მასწავლებლები, ლექტორები, პროფესორები) ძალიან დიდი ნაწილი არ არის მზად, ხარისხიანი ცოდნა გადასცეს და აუცილებელი უნარები განუვითაროს მოსწავლესა თუ სტუდენტს. საქართველოს დღევანდელი პედაგოგიური კონტინგენტის უდიდესი ნაწილი, ისტორიული და ობიექტური მიზეზების გამო, არ არის აღჭურვილი იმ პროფესიული, ტექნიკური და პედაგოგიური ცოდნით, რომელიც აუცილებელია ხარისხიანი და კონკურენტუნარიანი განათლების უზრუნველსაყოფად და მათი უმეტესობა ვერც მომავალში გახდება ხარისხიანი განათლების გარანტორი. ეს შეუძლებელია და ამას თვალი უნდა გავუსწოროთ.

მეორე, უნდა ვიცოდეთ, რომ მთავრობებში განათლების სფეროზე პასუხისმგებელი პირები არასოდეს აღიარებენ ფაქტს, რომ მასწავლებელთა და ლექტორთა დღევანდელი კონტიგენტით განათლების სფეროში გარღვევა წარმოუდგენელია. შესაძლებელია, ეს რეალობა მათ გააზრებული ჰქონდეთ, თუმცა, მისი ხმამაღლა აღიარება პოლიტიკურად არამომგებიანია.

ამავე დროს, ჩვენ არა გვაქვს ფუფუნება, დაველოდოთ, როდის ეყოლება საქართველოს კომპეტენტური პედაგოგიური კონტინგენტი, რადგან 80,000 მასწავლებლისა და ლექტორის კვალიფიკაციის ამაღლებას დრო სჭირდება – დრო თავის საფასურს მოითხოვს. ეს საფასური საქართველოს მომავალი რამდენიმე თაობის გაუნათლებლობა და არაკონკურენტუნარიანობა იქნება. ვთქვათ სიმართლე და ვაღიაროთ, რომ უახლოესი რამდენიმე ათწლეულის მანძილზე არსებული სისტემითა და რესურსებით ჩვენ ვერ შევძლებთ საყოველთაო ხარისხიანი განათლების უზრუნველყოფას.

დღევანდელი პედაგოგიური კონტინგენტის ჩვენეული კრიტიკული შეფასება, რა თქმა უნდა, არ ეხება უკლებლივ ყველა მასწავლებელს, ლექტორსა და პროფესორს, მაგრამ

მაღალი დონის პედაგოგების რაოდენობა ძალიან მცირეა. ამ პრობლემის შედეგი კი არის ის, რომ ძალიან მცირეა იმ მოსწავლეთა და სტუდენტთა რაოდენობა, რომელთაც შეუძლიათ ხარისხიანი განათლება მიიღონ ამ მაღალი დონის პედაგოგებისაგან.

მოდით, პირობითად ამ პრობლემას დავარქვათ ტოპ-პედაგოგებთან წვდომის პრობლემა. პრაქტიკული თვალსაზრისით ეს პრობლემა მდგომარეობს შემდეგში: ერთი მხრივ, არიან მოსწავლეები/სტუდენტები, რომელთაც გაუმართლათ და აქვთ შესაძლებლობა, უმაღლესი დონის პედაგოგების მოსწავლეები თუ სტუდენტები იყვნენ. თუმცა, ვერ ვიტყვით, რომ ყველა ეს მოსწავლე/სტუდენტი იყენებს ამ შანსს, შრომობს და მაქსიმალურად იღებს იმას, რისი მიღებაც მაღალკვალიფიციური პედაგოგებისაგან არის შესაძლებელი. მეორე მხრივ, არიან მოსწავლეები/სტუდენტები, რომლებსაც, მიუხედავად ნიჭისა, ინტერესისა, შრომისმოყვარეობისა და ხარისხიანი განათლების მიღების ძლიერი სურვილისა, არა აქვთ შესაძლებლობა, მაღალი დონის პედაგოგებისაგან მიიღონ ხარისხიანი ცოდნა.

აქ პასუხი უნდა გაეცეს ორ მთავარ კითხვას: 1. როგორ გადავჭრათ ეს პრობლემა და 2. კონკრეტულად რა შედეგს მოგვცემს ტოპ-პედაგოგებთან მასობრივი წვდომის პრობლემის მოგვარება და დროის რა ინტერვალში.

დღევანდელ განვითარებულ მსოფლიოში გამოცდილი და პრაქტიკაში წარმატებით განხორციელებულია ონლაინ ინტერაქტიული სასწავლო პლატფორმები, ონლაინ ინტერაქტიული ლექციები, პრეზენტაციები, გაკვეთილები, განხილვები და დისკუსიები, ონლაინ ტესტირება და სერტიფიცირება. თანამედროვე ტექნოლოგიებით უზრუნველყოფილი ამ მეთოდებით სწავლება უკვე დანერგილია მსოფლიოს ყველაზე წარმატებულ და მაღალი რეპუტაციის მქონე საშუალო და უმაღლესი სასწავლებელში. ამ მეთოდებით განათლების მიღება შეუქცევადი პროცესია.

უნდა გამოვიყენოთ და ჩვენს რეალობაში ეფექტურად დავნერგოთ გამოცდილი და აპრობირებული ეს პრაქტიკა, ნოუ-ჰაუ და ტექნოლოგიები. მივცეთ საშუალება და არჩე-

ვანი, მაგალითად, საგარეჯოში მცხოვრებ საშუალო სკოლის მოსწავლეს, რომელიც დაინტერესებულია, საფუძვლიანი და მაღალი ხარისხის ცოდნა მიიღოს ბიოლოგიაში, ეს ცოდნა მიიღოს ბიოლოგიის ტოპ-მასწავლებლისაგან, რომელიც შეიძლება ცხოვრობდეს და ასწავლიდეს ქუთაისში. ბიზნესის ფაკულტეტის მოსწავლე, რომელიც სწავლობს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში და რომელსაც თავისუფალი ბაზრის პრინციპებს შეიძლება ისტორიული მატერიალიზმის ყოფილი სპეციალისტი ასწავლიდეს, მივცეთ საშუალება, ეს საგანი ქვეყნის ტოპ-სპეციალისტებთან შეისწავლოს.

პრაქტიკული თვალსაზრისით უნდა გადაიდგას შემდეგი კონკრეტული ნაბიჯები: შეირჩეს არსებული ინტერაქტიული ონლაინ პლატფორმა და იგი მიესადაგოს საქართველოს. თითოეული საგნისათვის შეირჩეს საუკეთესო მასწავლებლები. ამასთანავე, საუკეთესო მასწავლებელთა შემადგენლობა მუდმივად უნდა ახლდებოდეს შეფასებისა და შერჩევის ობიექტური კრიტერიუმების საფუძველზე. შერჩეულ ტოპ პედაგოგებთან ერთად და მათი ხელმძღვანელობით შემუშავდეს ინტერაქტიული ონლაინ სასწავლო პროგრამები: გაკვეთილები, ლექციები, პრეზენტაციები, ონლაინ სასწავლო მასალები, ინტერაქციის პლატფორმები, ტესტირების და სერტიფიცირების მეთოდები. სახელმწიფომ შემოიღოს ამ პლატფორმების სავალდებულო აკრედიტაციის წესი და აღიაროს ამ გზით მიღებული განათლება როგორც საშუალო, ასევე უმაღლესი განათლებისათვის; ყოველივე ამის უზრუნველსაყოფად შეიქმნას შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზა.

პრაქტიკული თვალსაზრისით შეიძლება განვითარდეს შემდეგი სცენარი: კონკრეტული მოსწავლე/სტუდენტი ცხრიდან ხუთ საგანს ისწავლის სკოლაში/უნივერსიტეტში, ანუ დაესწრება გაკვეთილებს/ლექციებს და მასწავლებელი/ლექტორი შეაფასებს მის ცოდნას, როგორც ეს დღეს ხდება. ოთხ საგანს, რომლებიც მოსწავლეს/სტუდენტს განსაკუთრებულად აინტერესებს, შეისწავლის ტოპ-პედაგოგებისაგან ონლაინ სასწავლო პროგრამით. აღიარების კუთხით ორივე მეთოდს ექნება ერთნაირი ძალა.

ტოპ-პედაგოგების ჩართულობით ონლაინ სასწავლო პროგრამებით სწავლების შემოღების შედეგად:

- კონკრეტული საგნის სწავლა ქვეყნის ტოპ-პედაგოგ-თან შესაძლებელი გახდება ყველასათვის, ვისაც აქვს ამის სურვილი და ინტერესი, მიუხედავად იმისა, რომელ საშუალო თუ უმაღლეს სკოლაში იღებს განათლებას მოსწავლე/სტუდენტი და რომელ სკოლაში/უნივერსიტეტში ასწავლის შერჩეული ტოპ მასწავლებელი/ლექტორი. ყველას, ვინც დაინტერესებულია, ეძლევა არჩევანი და საშუალება, მიიღოს ხარისხიანი განათლება. ანუ მივალწევთ ტოპ-პედაგოგების მიერ გაცემული ხარისხიანი ცოდნის ხელმისაწვდომობას ყველა დაინტერესებული პირისათვის;
- გაცილებით მეტი ნიჭიერი და მონდომებული მოსწავლე/სტუდენტი და ტოპ-პედაგოგი დაუკავშირდება ერთმანეთს, ვიდრე ეს დღესაა შესაძლებელი. ამ გზით ხარისხიანი ცოდნის მულტიპლიკაცია გაიზრდება და, შესაბამისად, გაიზრდება იმ ადამიანთა რიცხვი, რომელთაც ხარისხიანი განათლება აქვთ მიღებული სხვადასხვა მიმართულებით;
- გაიზრდება კონკურენცია პედაგოგებში, რაც გამოიწვევს პედაგოგიური კონტინგენტის ზოგადი კომპეტენციის ამაღლებას.
- ტოპ-პედაგოგებისათვის უნდა განისაზღვროს ტოპ-ანაზღაურების შესაბამისი სტანდარტები.
- წარმატებულ პედაგოგებს გაუჩნდებათ როგორც მატერიალური, ასევე აღიარების თვალსაზრისით მორალური სტიმული, რაც გაზრდის მათ მოტივაციას.
- შესაძლებელი გახდება, უცხოეთიდან მოვიწვიოთ სხვადასხვა სფეროში მსოფლიოს საუკეთესო სპეციალისტები და ჩავროთ ისინი ჩვენი ქვეყნის განათლების სფეროში;
- უფრო ეფექტურად და მიზნობრივად დაიხარჯება საბიუჯეტო თანხები განათლების სფეროში.

ამ პროექტისათვის შესაბამისი საწყისი ინფრასტრუქტურის დასაფინანსებლად საჭირო იქნება განსაზღვრული თა-

ნხის გამოყოფა ბიუჯეტიდან, რადგან კერძო სექტორისათვის მსგავსი პროექტები კომერციულად მიმზიდველი ვერ იქნება. თუმცა, ქვეყნის მომავალი განვითარებისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის გამო ეს პროექტი, მიუხედავად მისი კომერციულად არამიმზიდველობისა, უნდა განხორციელდეს სახელმწიფო ინვესტიციების საშუალებით.

მეორე უმნიშვნელოვანესი საკითხი, რომელიც ასევე უნდა მოგვარდეს განათლების სფეროში, არის ინგლისური ენის - დღევანდელი მსოფლიოს *lingua franca*-ს - საყოველთაო სწავლების საკითხი მთელი ქვეყნის მასშტაბით.

თუ ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის უმეტესობას არ ეცოდინება ინგლისური ენა, ისეთი პატარა ქვეყანა, როგორიც საქართველოა, ვერ მოახერხებს თანამედროვე მსოფლიოში ინტეგრაციას, თავისი როლისა და ადგილის განსაზღვრას, განვითარებულ ქვეყნებში არსებული ცოდნის, ტექნოლოგიებისა და გამოცდილების გადმოღებასა და ადაპტაციას, კონკურენტუნარიანი სამუშაო ბაზრისა და ადამიანური კაპიტალის შექმნას.

ტექნოლოგიების წყალობით ნებისმიერ ადამიანს ექნება არჩევანი და საშუალება, მიიღოს უმაღლესი დონის საშუალო განათლება, სპეციალიზებული ცოდნა თუ უმაღლესი განათლება, მისი საცხოვრებელი ადგილისა თუ სოციალური მდგომარეობის მიუხედავად. ეს მყისიერად და მნიშვნელოვნად გაზრდის ადგილობრივი შრომითი ბაზრის ხარისხსა და მის მიმზიდველობას ადგილობრივი თუ უცხოური ინვესტიციებისთვის; მნიშვნელოვნად გადაჭრის დასაქმების პრობლემებს; რადიკალურად შეცვლის სოციალურ, დემოგრაფიულ და ეკონომიკურ კლიმატს; გაზრდის კონკურენციას და ხარისხს ადგილობრივ შრომით ბაზარზე; წაახალისებს შემოქმედებით აზროვნებას; ხელს შეუწყობს ნიჭიერი ადამიანების ინტეგრაციას მსოფლიოს მასშტაბით მათთვის საინტერესო და მიმზიდველ სფეროებში; უკეთესობისაკენ შეცვლის შრომის ეთიკას; ძალიან სწრაფად შევძლებთ კონკრეტული ცოდნის, გამოცდილებისა და ახალი მიღწევების საქართველოში შემოტანასა და დანერგვას.

გაზრდილი ბიუჯეტი არ ემსახურება სწრაფ ეკონომიკურ განვითარებას³

სახელმწიფო ბიუჯეტი, როგორც მისი თანხობრივი მოცულობა, ასევე ხარჯვითი სტრუქტურა, ძალიან კარგი ინდიკატორია იმისა, თუ რაში ხედავს კონკრეტული მთავრობა სახელმწიფოს ფუნდამენტურ ფუნქციებს. კერძოდ, ბიუჯეტის მიხედვით შესაძლებელია გავიგოთ, სახელმწიფოს რომელი ფუნქციები მიაჩნია კონკრეტულ მთავრობას პრიორიტეტულად და გარდა კონსტიტუციური უფლება-მოვალეობისა, დამატებით რა ფუნქციებს იღებს კონკრეტული მთავრობა თავისივე ინიციატივით. გადასახადებისა და ბიუჯეტის მოცულობა ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტთან მიმართებაში არის შედეგი, რომელსაც აქვს კონკრეტული მიზეზები.

ვნახოთ, რა არის ის ფუნდამენტური მიზეზები, რაც ამ შედეგს იწვევს.

2019 წლის საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის დაგეგმილი შემოსულობები განსაზღვრულია 12.9 მილიარდი ლარით. 75% (9.7 მილიარდი ლარი) ფინანსდება გადასახადებით, 13% – საგარეო ვალის ზრდით, დანარჩენი 12%-ის მობილიზაცია საშინაო ვალის ზრდის, პრივატიზაციის, გრანტებისა და სხვა შემოსავლების მიღებით იგეგმება.

სახელმწიფო ბიუჯეტში გადასახადებიდან მისაღები თანხები შემდეგნაირად ნაწილდება: 4 მილიარდი ლარი – დღგ, 1.5 მილიარდი – აქციზი, 3.1 მილიარდი – ფიზიკური პირების საშემოსავლო გადასახადი, 0.8 მილიარდი – კომპანიების მოგების გადასახადი, 0.3 მილიარდი ლარი – სხვა საბიუჯეტო შემოსავლები. გავითვალისწინოთ, რომ გარდა საშემოსავლო გადასახადისა, დღგ-სა და აქციზის გადამხდელებიც ძირითადად პროდუქტებისა და მომსახურების საბოლოო მომხმარებლები, ანუ ფიზიკური პირები არიან. აქციზსა და დღგ-ს იხდის ყველა, კომპანიები ამ გადასახადების მხოლოდ გამტარები არიან. შესაბამისად, 2019 წელს

3 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, სექტემბერი, 2019 წ.

საქართველოს მოსახლეობა ბიუჯეტში გადაიხდის 8.6 მილიარდ ლარს, რაც მთლიანი საგადასახადო შემოსავლების 88%-ია.

საქართველოს ეკონომიკის საგადასახადო ტვირთი, ანუ გადასახადების შეფარდება ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტთან არის 26%, ხოლო ნაერთი ბიუჯეტის ხარჯები მშპ-ს 33%-ს აღემატება. განვითარებადი ქვეყნისათვის ასეთი მაღალი საგადასახადო ტვირთი და სახელმწიფოს მონაწილეობა ეკონომიკაში, ცხადია, ქვეყნის სწრაფი ეკონომიკური განვითარებისათვის მნიშვნელოვანი შემაფერხებელი ფაქტორია.

მსოფლიო ბანკის მონაცემებით, ქვეყნის მოსახლეობის 20%-ზე მეტი სიღარიბის აბსოლუტურ ზღვარს მიღმა ცხოვრობს (მსოფლიო ბანკის კრიტერიუმით დღეში 2.5 PPP დოლარზე ნაკლები შემოსავლით). შრომისუნარიანი მოსახლეობის 50%-ზე მეტი კი რეალურად უმუშევარია. ეს სოციალური ფონი, ცხადია, სტაბილურობის დიდი რისკფაქტორია. გრძელვადიანი სტაბილურობის გარანტიების გარეშე წარმოუდგენელია ეკონომიკის სწრაფი და თანმიმდევრული განვითარება.

ბიუჯეტი და სახელმწიფოს ფუნდამენტური ფუნქციები

თუ მივიღებთ იმ მოსაზრებას, რომ სახელმწიფოს ძირითადი ფუნქციებია ქვეყნის თავდაცვა და უსაფრთხოება, მოქალაქეთა მინიმალური სოციალური სტანდარტებით უზრუნველყოფა და ჯანდაცვა, სამართლიანი მართლმსაჯულების განხორციელება, ხარისხიანი საბაზისო განათლების მიღების შესაძლებლობის შექმნა, ვფიქრობთ, რომ ყველაფერი ის, რაც სახელმწიფოს ამ ფუნდამენტურ ფუნქციებს სცდება, უნდა შეფასდეს კრიტიკულად, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც დამატებითი ფუნქციების შესრულება ბიუჯეტის, ანუ გადასახადის გადამხდელების თანხების ხარჯვას იწვევს.

საქართველოში ამჟამად ბიუჯეტიდან ფინანსდება ისეთი სფეროები და პროექტები, რომლებსაც აბსოლუტურად არაფერი აქვთ საერთო სახელმწიფოს ფუნდამენტურ ფუნქციებთან.

განვიხილოთ რამდენიმე, ერთი შეხედვით, საკამათო მაგალითი – სახელმწიფოს დამოკიდებულება ქართული ფეხბურთისადმი. „საქართველოში ფეხბურთის განვითარების (2016-2020 წწ.) სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2016 წლის 26 თებერვლის №107 დადგენილების მიხედვით, 2016-2020 წლებში სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ქართული ფეხბურთის განვითარების მიზნით გამოიყო 266 მილიონი ლარი. ამ თანხაში შედის ქართული საფეხბურთო კლუბების საბაზისო დაფინანსება, მათი ფინანსური სტიმულირება, კლუბების საპრიზო და საპრემიო ფონდი და ა.შ. ეროვნული ლიგის კლუბებში ფეხბურთელის საშუალო ხელფასი არის 1800-დან 3000 ლარამდე, ხოლო მოთამაშეთა 25%-ზე მეტი ხელფასის სახით ყოველთვიურად იღებს 3000 ლარზე მეტს.

ცხადია, სახელმწიფომ ფინანსურად ხელი უნდა შეუწყოს მოედნების, საბავშვო სპორტისა და, ზოგადად, ჯანმრთელი ცხოვრების წესის პოპულარიზაციას. თუმცა, გაუგებარია, პროფესიონალი სპორტსმენი, რომელმაც სპორტი თავის პროფესიად, ანუ შემოსავლის წყაროდ აირჩია, რატომ ფინანსდება მოსახლეობის მიერ გადახდილი გადასახადებით. ქართული ფეხბურთის აღორძინება, თუ არ ვცდებით, არ ემსახურება ქვეყნის არც თავდაცვასა და უსაფრთხოებას, არც მოსახლეობის მინიმალურ სოციალურ უზრუნველყოფას, არც ახალგაზრდა თაობის საბაზისო და ხარისხიან განათლებას. ვფიქრობთ, მთავარი კითხვა ის კი არ არის, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან პროფესიონალი სპორტსმენი რატომ იღებს 15-ჯერ მეტს, ვიდრე პენსიონერი ან სოციალურად დაუცველი. არც ის არის მთავარი, ქართულ ფეხბურთში რა შედეგი მოიტანა ბიუჯეტის ამოდენა თანხების ხარჯვამ. უმთავრესია, გავიაზროთ, რომ პროფესიული სპორტის დაფინანსებასთან სახელმწიფო ბიუჯეტს არაფერი ესაქმება, განსაკუთრებით, იმ ქვეყანაში, სადაც მოსახლეობის 20%-ზე მეტი სიღარიბის ზღვარს მიღმა ცხოვრობს.

ცხადია, როდესაც სახელმწიფო მსგავს ხარჯებს აფინანსებს, ეს ხდება ან მაღალი საგადასახადო ტვირთის ხარჯზე, რაც ნეგატიური ფაქტორია სწრაფი ეკონომიკური ზრდისათ-

ვის, ან მნიშვნელოვანი სოციალური ფუნდამენტური პრობლემების უგულვებელყოფის ხარჯზე, ეს კი სტაბილურობის რისკის შემცველია. შესაბამისად, ასეთი ხარჯების განწევის ფასი ძალიან მაღალია და მათი მიზანშეწონილობა ეკონომიკური და სოციალური თვალსაზრისით დაუსაბუთებელია.

გარდა ამისა, თუ ჩვენ გვინდა გრძელვადიანი სოციალური სტაბილურობა და სწრაფი ეკონომიკური განვითარება, ეკონომიკის საგადასახადო ტვირთი არ უნდა აღემატებოდეს ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის 15%-ს. ამის მისაღწევად საჭიროა უამრავი საბიუჯეტო ხარჯის საერთოდ გაუქმება და საბიუჯეტო თანხების მთავარ პრიორიტეტებზე მიმართვა: თავდაცვა და უსაფრთხოება, სოციალური უზრუნველყოფა. დაბალი საგადასახადო ტვირთი, ცხადია, სტიმულს მისცემს ეკონომიკის სწრაფ განვითარებას, რაც, თავის მხრივ, უმუშევრობის შემცირებისა და გრძელვადიანი სოციალური სტაბილურობის წინაპირობაა.

კიდევ რამდენიმე მაგალითი

სოფლის მეურნეობაში სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დახარჯულია ასობით მილიონი ლარი, დაუზუსტებელი მონაცემებით ეს თანხა 1.5 მილიარდ ლარს აღემატება. შედეგად მივიღეთ მთლიან შიდა პროდუქტთან მიმართებაში კლებადი სოფლის მეურნეობის სექტორი, რადგან მთლიანად ეკონომიკა და მისი სხვა სექტორები უფრო სწრაფად იზრდება, ვიდრე სოფლის მეურნეობა.

იგივე ეხება სახელმწიფო ბიუჯეტის დაფინანსებაზე მყოფ საზოგადოებრივ მაუწყებელს: მისი წლიური საბიუჯეტო დაფინანსება არის 50 მილიონი ლარი (ანუ 250 ათასი პენსია ნელინადში), რეიტინგი კი – ფსკერზე. გადასახადების გადამხდელების ფული იხარჯება იმ სატელევიზიო გადაცემებისა და სიუჟეტების შექმნაზე, რომელსაც მაყურებელი, უბრალოდ, არ ჰყავს.

მომდევნო მაგალითი „საპარტნიორო ფონდს“ ეხება. ამ ორგანიზაციას თავისივე მისიით განსაზღვრული აქვს ორი ძირითადი ფუნქცია. პირველი არის აქტივების მართვა. როგორც ფონდის საქმიანობის საპარლამენტო განხილვისას

გავიგეთ, იმ კომპანიებში, სადაც ფონდი 100%-იან წილებს ფლობს (საქართველოს რკინიგზა, ნავთობისა და გაზის კორპორაცია, სახელმწიფო ელექტროსისტემა და ა.შ.), თურმე, ფონდი ამ კომპანიების ვერც სტრატეგიულ და ვერც ოპერაციულ მართვაში ვერ მონაწილეობს შესაბამისი უფლებამოსილების არქონის გამო. ანუ აქტივი ფონდის ბალანსზეა, მაგრამ ის ამ აქტივებს ვერ მართავს. მაშ, რითი გამოიხატება აქტივების მართვის ფუნქცია? ან რას ნიშნავს, როდესაც რაღაც შენს ბალანსზეა, მაგრამ პასუხისმგებელი და უფლებამოსილი არა ხარ? მეორე ფუნქცია არის ინვესტიციები. საპარტნიორო ფონდმა არსებობის 8 წლის განმავლობაში განახორციელა ინვესტიციები სხვადასხვა კომპანიების კაპიტალში. გაურკვეველია, რომელი კომპანიების წილობრივი მონაწილეობიდან გამოვიდა საპარტნიორო ფონდი (ე.წ. exit) ამ რვა წლის განმავლობაში, რა ფასად შეიძინა და გაყიდა წილები კონკრეტულ კომპანიებში, რამდენი იყო ინვესტირებული თანხის ეფექტური უკუგება თითოეულ ტრანზაქციაზე და მთლიანად პორტფელზე, რომელ კომპანიებში გამოდგა ინვესტიცია წარუმატებელი და ბიუჯეტის რა თანხა დაიკარგა – ამ კითხვებზე პასუხების მიღება შეუძლებელია, მიუხედავად იმისა, რომ საპარტნიორო ფონდი სახელმწიფოს მფლობელობაშია. როგორც წესი, ამ გაუმჭვირვალობას შემდეგი გამართლება აქვს: “ასეთი ინფორმაციები კომერციული საიდუმლოებაა და არა გვაქვს გასაჯაროების უფლება”. ამაზე პასუხი ხომ მარტივია: თუ პოტენციურ პორტფელურ კომპანიას უნდა ფონდის ფული კაპიტალში, მან უნდა იცოდეს, რომ ეს ფული არის ბიუჯეტის და, შესაბამისად, ფონდი ანგარიშვალდებულია გადასახადების გადამხდელეების წინაშე. თუ ინფორმაციის საჯაროობა პორტფელური კომპანიისათვის მიუღებელია, მაშინ მან ფინანსური რესურსი სხვაგან უნდა ეძებოს.

საპარტნიორო ფონდი თავისი გაურკვეველი ფუნქციებით, სტრუქტურით, უღებებითა და მოვალეობებით, გამჭვირვალობის ძალიან დაბალი დონითა და 575 მილიონი ლარის აკუმულირებული ზარალით, ალბათ, ყველაზე ნათელი მაგალითია იმისა, თუ რა ხდება, როცა ბიუჯეტის რესურსებით სახელმწიფო შედის კერძო სექტორის სფეროში.

ბიუჯეტის გამჭვირვალობა და ეკონომიკური მიზანშეწონილობა

ძალიან მნიშვნელოვანია ბიუჯეტის ხარჯვის გამჭვირვალობა. ყველა ხარჯი, განეული ინფრასტრუქტურაში, თავდაცვაში, განათლებაში, ჯანდაცვასა თუ სხვა დარგებში, უნდა იყოს საზოგადოებისათვის ხელმისაწვდომი და გამჭვირვალე. სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული საჯარო სამართლის იურიდიული პირების (სსიპ) დაფინანსება საბიუჯეტო ხარჯების მნიშვნელოვანი ნაწილია. უმეტეს შემთხვევაში ამ სსიპ-ების ფინანსური გამჭვირვალობის დონე ელემენტარულ კრიტიკას ვერ უძლებს – საზოგადეობას, უბრალოდ, ხელი არ მიუწვდება სსიპ-ების მიერ თანხების ხარჯვაზე.

მნიშვნელოვანია საბიუჯეტო ხარჯების ეკონომიკური მიზანშეწონილობის ანალიზი. მაგალითისათვის, როგორც მნიშვნელოვანი სატრასპორტო პოტენციალის ქვეყანამ, ცხადია, საქართველოს სახელმწიფომ უნდა განახორციელოს საგზაო-სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურული პროექტები. ამავე დროს, ნებისმიერ საგზაო მონაკვეთში სახელმწიფო სახსრების ინვესტირებამდე მკაფიოდ უნდა განისაზღვროს ამ კონკრეტული საგზაო მონაკვეთის ეკონომიკური მიზანშეწონილობა. სოფელი, სადაც ათი ოჯახი ცხოვრობს და ეკონომიკური აქტივობა არ არის, რა თქმა უნდა უზრუნველყოფილი უნდა იყოს მისადგომი გზით, მაგრამ ასფალტიანი გზის დაგების აუცილებლობა არ არის. ასფალტის გზა აქ თავის ფუნქციას არ ასრულებს, გადასახადების გადამხდელების ფული კი გადაყრილია. შესაბამისად, ყველა ინფრასტრუქტურული პროექტი, დიდი თუ მცირე მოცულობისა, უნდა იყოს ეკონომიკურად დასაბუთებული. თუ ეკონომიკური მიზანშეწონილობა არ არის ნათელი, ცხადია, ეს თანხები იმ მძიმე სოციალური პრობლემების მოგვარებაზე უნდა მიიმართოს, რომელიც აუცილებელია სტაბილურობისათვის.

ბიუჯეტი და მოხელე-ბიზნესმენი

როდესაც მთავრობაში მიდის ადამიანი, მიიხედ-მოიხედავს და აღმოაჩენს, რომ ბევრი ფული „აქვს“. მისი აზრით, ბიუჯეტიდან უზარმაზარი თანხები რაღაც სისულელეებზე

იხარჯება. თან მიაჩნია, რომ ქვეყანაში გაცილებით მნიშვნელოვანი, მძიმე და პრიორიტეტული პრობლემები არის გადასატრიალი. ამას ემატება სამთავრობო სტრუქტურებში მდორე, არადინამიური და მოსაწყენი სამუშაო გარემო. იწყება მოხელის შემოქმედებითი პროცესი: რაში დაიხარჯოს ფული და რომელი პრობლემები „გადატრიალს“. ვიღებთ მოხელეს, რომელსაც პირობითად შეიძლება დავარქვათ „მოხელე-ბიზნესმენი“. მას მიაჩნია, რომ ბიზნესს სხვაზე უკეთ გააკეთებს. მოხელე-ბიზნესმენი იწყებს ბიუჯეტის ფულის ხარჯვას იქ, სადაც სახელმწიფოს არაფერი ესაქმება.

მოხელე-ბიზნესმენებს შორის, როგორც ჩანს, არის კონკურენცია და შეჯიბრი: ვის ექნება უფრო მეტი შემოქმედებითი და ინოვაციური იდეა ახალი საბიუჯეტო ხარჯების ინიცირებისათვის, ვინ გამოაცხადებს სახელმწიფო დაფინანსების უფრო მეტ, ახალ და ორიგინალურ პროგრამებს, ვის ექნება მეტი ინიციატივა არსებული დაფინანსების პროგრამებში მანდატის გაფართოებისა და მასში ახალი, დამატებითი კომპონენტების შესატანად და ა.შ.

ცხადია, რომ იქ, სადაც იხარჯება საბიუჯეტო სახსრები, ყოველთვის არსებობს კორუფციის, ნეპოტიზმისა და დანაშაულის ჩადენის რისკი, ისევე როგორც არსებობს ხელოვნური და არაპროდუქტიული დასაქმების რისკი ელექტორატის დაშოშმინებისა და მათი მხარდაჭერის მოპოვების მიზნით. თუმცა, მიუხედავად ამ რისკებისა, სრულიად კეთილსინდისიერი, პატიოსანი და მონდომებული მოხელე-ბიზნესმენი თავისთავად უდიდესი პრობლემაა. ეს იმიტომ, რომ: 1. მთავრობა იწყებს გადასახადების გადამხდელების ფულის ხარჯვას იმის საკეთებლად, რაც სახელმწიფოს ფუნქცია არ არის, 2. ფული იხარჯება არაეფექტურად – სხვისი ფული სხვისთვის ჯერ პასუხისმგებლობით და ეფექტურად ჯერ არავის დაუხარჯავს და 3. ფულის ხარჯვა ვერ უძლებს ელემენტარულ სოციალურ და პრიორიტეტების ტესტს.

კეთილსინდისიერება ავტომატურად არ ნიშნავს კომპეტენციას და გრძელვადიან პასუხისმგებლობას. ავიღოთ კონკრეტული მაგალითი: საბიუჯეტო დაფინანსების პროგრამის ერთ-ერთი კომპონენტია ბანკების მიერ ბიზნესზე გაცემული სესხების პროცენტის სრული სუბსიდია. მაგალითისათვის,

ბიზნესი ბანკიდან სესხულობს 1,000,000 აშშ დოლარს. საშუალო საბაზრო საპროცენტო განაკვეთი დოლარის სესხზე დღეს არის 8.0%-9.0%. ამასთანავე, „ანარმოე საქართველოს“ ფარგლებში სახელმწიფო სრულად იხდის სესხის საპროცენტო ხარჯს დოლარში დენომინირებული სესხის მაქსიმუმ 600,000 დოლარის მოცულობაზე. შედეგად ვიღებთ შემდეგ სურათს: 1,000,000 დოლარიდან 600,000 დოლარი გაიცემა „ანარმოე საქართველოს“ სუბსიდიის ფარგლებში, ხოლო 400,000 გადის როგორც ჩვეულებრივი არასუბსიდირებული სესხი. შევხედოთ საპროცენტო განაკვეთებს სესხის სუბსიდირებულ და არასუბსიდირებულ ნაწილებზე. საპროცენტო განაკვეთი სესხის იმ ნაწილზე, რომელსაც იხდის „ანარმოე საქართველო“, არის წლიური 12%. თითქოს, გაუგებარია, თუ საშუალო საბაზრო განაკვეთი დოლარის სესხზე არის 8%-9%, მაშინ რატომ არის ამ სუბსიდირებულ სესხებზე საპროცენტო განაკვეთი საბაზროზე 30%-ით მეტი. რაშია საქმე?

საქმე ისაა, რომ სახელმწიფო აკეთებს იმას, რაც მისი საქმე არ არის. აქ საუბარია არა კორუფციისა და ნეპოტიზმის რისკზე, არამედ იმაზე, რომ სახელმწიფო მოხელე-ბიზნესმენის კეთილსინდისიერება მის სიბრძნევს, გულგრილობასა და არაკომპეტენტურობას არ გამოორიცხავს. გადასახადების გადამხდელების, ანუ სხვისი ფულის სხვისთვის კომპეტენტურად, ეფექტურად და პასუხისმგებლობით ხარჯვა ჯერ არავის გამოსვლია.

ჩვენ ვართ, ალბათ, უნიკალური ქვეყანა სადაც ჯაზის კონცერტებიც სახელმწიფო ბიუჯეტით ფინანსდება. ჯაზი – ბიუჯეტით, მორწყვა – ბიუჯეტით, ბიზნესის საპროცენტო ხარჯი – ბიუჯეტით, არაპროდუქტიული მასობრივი დასაქმება – ბიუჯეტით, აეროპორტი დაბებში – ბიუჯეტით, ახალი ავიახაზები – ბიუჯეტით, პროფესიული სპორტი – ბიუჯეტით. ეს არის მოხელე-ბიზნესმენების საცეცების შედეგი ყველგან და ყველაფერში. ვფიქრობთ, რომ მოხელე-ბიზნესმენის მენტალიტეტის მეთასტაზირება სამთავრობო სტრუქტურებში არის ერთ-ერთი უმთავრესი რისკფაქტორი, რომელმაც უკვე გამოიწვია მნიშვნელოვანი აცდენა ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფო

ბიუჯეტსა და სახელმწიფოს ძირითად ფუნქციებს შორის, ისევე როგორც ბიუჯეტის მზარდი არაეფექტური ხარჯვა. ეს ფონემენი არანაკლებ საშიშია, ვიდრე კორუფცია, ნეპოტიზმი და პოლიტიკური სტაბილურობის მიზნით არაპროდუქტიული დასაქმება.

ბიუჯეტის მნიშვნელოვანი თანხები ინვესტირდება იმ მიმართულებით, სადაც კერძო ბიზნესი უნდა ახორციელებდეს ინვესტიციას. გარდა იმისა, რომ ბიუჯეტის ასეთი ხარჯვა მნიშვნელოვანი სოციალური პრობლემების ხარჯზე ხდება და საბიუჯეტო ხარჯვა არაეფექტურია, სახელმწიფო ინვესტიციები ქმნის არაკონკურენტულ გარემოს და ზღუდავს კერძო ინვესტიციებს. ეს მიდგომა დამახასიათებელია არამართო დღევანდელი მთავრობისათვის, არამედ ქვეყნის ყველა წინა მთავრობისთვისაც.

სწორი საბიუჯეტო პოლიტიკა

საგადასახადო ტვირთის შემცირება არის მნიშვნელოვანი წინაპირობა საქართველოს ეკონომიკური ზრდის დასაჩქარებლად. სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად აუცილებელია საქართველოს ეკონომიკის არსებული 25%-იანი საგადასახადო ტვირთის შემცირება 15%-ის ფარგლებში. ბიუჯეტის სახსრების ხარჯვა მკაცრად უნდა შემოიფარგლოს სახელმწიფოს ძირითადი და პრიორიტეტული ფუნქციების შესასრულებლად. ამისათვის მაქსიმალურად უნდა შეიზღუდოს სახელმწიფოს ის ეკონომიკური აქტივობები, რომლებიც ცალსახად კერძო ბიზნესის სფეროა. გარდა საგადასახადო ტვირთის შემცირებისა, ეს მიდგომა, ცხადია, შეამცირებს ეკონომიკიდან ამოღებული საბიუჯეტო თანხების არაეფექტურ ხარჯვას, რისი უამრავი მაგალითი გვაქვს ჩვენს რეალობაში.

საქართველოს სოფლის მეურნეობა სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკის ნაწილია⁴

ნოციერი ნიადაგების, წყლის რესურსებისა და კლიმატის გათვალისწინებით საქართველოში გვაქვს იდეალური ბუნებრივი პირობები სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის. ამავე დროს, ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში საქართველოში განხორციელდა 5.9 მილიარდი დოლარის აგროსასურსათო პროდუქციის იმპორტი, ე.ი. ჩვენ ყოველწლიურად საშუალოდ 1.2 მილიარდ დოლარს ვხარჯავთ უცხო ქვეყნების სოფლის მეურნეობის დარგში დასაქმებული ხალხის ხელფასებში, სანარმოო ხარჯებსა და ამ უცხოური წარმოებების მოგებაში.

ცხადია, ისმის კითხვა, არსებული ბუნებრივი რესურსების გათვალისწინებით საქართველოში შესაძლებელია თუ არა სოფლის მეურნეობის ისე განვითარება, რომ საქართველო აგროსასურსათო პროდუქციის თვალსაზრისით გახდეს თვითკმარი (ან ძირითადად თვითკმარი) ქვეყანა, იმპორტი ჩანაცვლდეს ადგილობრივი წარმოით და სოფლის მეურნეობის დარგი გახდეს სწრაფი ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი. მიგვაჩნია, რომ ეს შესაძლებელია, თუმცა, არა იმ გზებითა და მიდგომებით, რასაც დღეს ვიყენებთ.

სოფლის მეურნეობის არასწორი გააზრება

ჩვენთან ითვლება, რომ თუ ადამიანი ცხოვრობს სოფელში და ოჯახურ მეურნეობაში აწარმოებს საკვებ პროდუქტს, ის დაკავებულია სოფლის მეურნეობით. ეს არის სოფლის მეურნეობის ჩვენებური, სამწუხაროდ, ფუნდამენტურად არასწორი გააზრება. სოფლის მეურნეობის ამ არასწორი განმარტების შედეგია ოფიციალური სტატისტიკური აბსურდი, რომლის მიხედვით შრომისუნარიანი მოსახლეო-

4 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, ოქტომბერი, 2019 წ.

ბის 50%-ზე მეტი, ვინც სოფლად ცხოვრობს, თვითდასაქმებულია სოფლის მეურნეობაში.

მიუხედავად იდეალური ბუნებრივი რესურსებისა (ნოყიერი ნიადაგები, წყალი, კლიმატი), ვერ მოხერხდება საქართველოს სოფლის მეურნეობის პოტენციალის გამოყენება, თუ ჩვენთვის სოფლის მეურნეობის განვითარებასა და მცირე მეურნეობების განვითარებას შორის ტოლობის ნიშანი დარჩება. სოფლად მცირე მეურნეობებში საკვები პროდუქტების წარმოება ამ ეტაპზე არის ოჯახების გამოკვებისა და გადარჩენის ერთ-ერთი გზა. მაგრამ ეს არ არის ქვეყანაში კონკურენტუნარიანი, იმპორტის ჩამნაცვლებელი და ექსპორტის პოტენციალის მქონე სოფლის მეურნეობის პროდუქტების შექმნის გზა, რომელიც ქვეყნის სწრაფ ეკონომიკურ ზრდას შეუწყობს ხელს.

ხომ ცხადია, რომ საქართველო ვერ გახდება კონკურენტუნარიანი რეგიონული სატრანსპორტო კორიდორი ურბანულ დასახლებებში ტაქსისა და სამარშრუტო ტაქსის მომსახურების განვითარებით და ამ სექტორში მოსახლეობის მზარდი ნაწილის დასაქმებით. ასევე, საქართველოში არსებული ნოყიერი ნიადაგები, წყლები და კლიმატი ვერ იქნება ეფექტურად გამოყენებული, თუ სოფლის მეურნეობის განვითარება მცირე საოჯახო მეურნეობების განვითარების იმედად დარჩება. ეს შეუძლებელია და შევეცდებით დავასაბუთოთ ჩვენი მოსაზრება.

ვფიქრობთ, რომ ცნებები, დეფინიციები და მათი სწორედ გააზრება მნიშვნელოვანია, რადგან მათ არასწორ გააზრებას შედეგად მოაქვს უამრავი არასწორი გადაწყვეტილება, საბიუჯეტო თანხების ფუჭად ხარჯვა, არასწორი სახელმწიფო პოლიტიკა, საჭირო გადაწყვეტილებების მიუღებლობა და შესაძლებლობების უგულვებელყოფა. თითქოს, ეკონომიკური დარგის განმარტებაზე ვსაუბრობთ, თუმცა, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ეკონომიკური დარგის არასწორი განმარტება არის მიზეზი ყველა იმ წარუმატებლობისა, რეგრესისა და არაეფექტური სახელმწიფო პოლიტიკისა, რაც გვაქვს სოფლის მეურნეობაში და რატომაც სოფლის მეურნეობა ვერანაირ პოზიტიურ გავლენას ვერ ახდენს ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებაზე.

მცირე მეურნეობების გამოწვევები და პერსპექტივა

საქართველოში სამომხმარებლო კალათის 80% იმპორტირებულია. ამავე დროს, ჩვენ გვაქვს ყველა საჭირო ბუნებრივი რესურსი და პირობა, რომ იმპორტი ჩანაცვლდეს საქართველოში წარმოებული პროდუქციით. თუმცა, დღეს ადგილობრივი წარმოება ვერ ანაცვლებს იმპორტს. ეს მოცემულობა ახსნას და ანალიზს საჭიროებს.

ჩვენთან იმპორტირებული საკვები პროდუქტების უმეტესობა არის ინდუსტრიული წარმოების შედეგი, იქნება ეს რძის პროდუქტები, ხორცპროდუქტები თუ მარცვლეული კულტურები.

ოცდამეერთე საუკუნეში საკვები პროდუქტების კონკურენტუნარიანი წარმოებისათვის გადამწყვეტია მასშტაბის ეკონომია და თანამედროვე ტექნოლოგიები. ინდუსტრიული წარმოება, მასში გამოყენებული ტექნოლოგიები და მასშტაბის ეკონომია არის ერთადერთი გზა მასობრივი მოხმარების სოფლის მეურნეობის პროდუქტების კონკურენტუნარიანი წარმოებისათვის.

ადგილობრივი წარმოების დაწყება თავისთავად პრობლემა არ არის. წარმოება, განყენებულად აღებული, სულაც არ არის გამოწვევა და სირთულე. მთავარია, აწარმოო ის, რაც, ერთი მხრივ, კონკურენტუნარიანია და თან ისე, რომ მწარმოებელს დარჩეს მოგება. თუ ეს ორივე პირობა არ სრულდება, მაშინ ჩვენ ვერ ვისაუბრებთ ეკონომიკურად მიზანშეწონილ საქმიანობაზე.

მაგალითისათვის, მსხვილი მეურნეობები, რომლებიც იყენებენ თანამედროვე ტექნოლოგიებს, ერთ ჰექტარ მიწაზე იღებენ 12 ტონამდე ხორბალს, საშუალოდ კი – 8-9 ტონას. დამოუკიდებელი საქართველოს ისტორიაში ხორბლის ყველაზე მაღალმა მოსავალმა ერთ ჰექტარზე შეადგინა 4 ტონა, ძირითადად კი არის 2-3 ტონა. ეს განსხვავება იმდენად დიდია, რომ მიუხედავად იმპორტირებული ხორბლის სატრანსპორტო და საგადასახადო დანამატებისა, ადგილობრივი ნაწარმი კონკურენციას ვერ უწევს იმპორტს. შედეგად, თუ ავიღებთ ბოლო ხუთი წლის საშუალო მონაცემს, საქართველოში ყოველწლიურად 110 მილიონი დოლარის ღირ-

რეზულების ხორბალი შემოდის უცხოეთიდან. მიზეზი არის ადგილობრივი მცირე მეურნეობების წარმოების მაღალი თვითღირებულება, რაც, თავის მხრივ, გამოწვეულია მცირე მასშტაბითა და ტექნოლოგიების უქონლობით. თანამედროვე ტექნოლოგიების გარეშე ეფექტური, ბიოლოგიურად სუფთა და მომგებიანი საკვები პროდუქტის შექმნა ოცდამეერთე საუკუნეში შეუძლებელია.

სოფლის მეურნეობის ნებისმიერი დარგი – მეფრინველეობა, მეცხოველეობა, მარცვლეული კულტურები, ხილი, ბოსტნეული – ძალიან მოწყვლადია სხვადასხვა კლიმატური და ვირუსული რისკების მიმართ. ამ რისკების თავიდან აცილება მოითხოვს დამატებით ინვესტიციებს: სეტყვისაგან დამცავი მოწყობილობები, საირიგაციო ინფრასტრუქტურა, ხარისხიანი შენამვლის საშუალებები, მღრღნელებისა და მწერებისაგან დაცვის საშუალებები, ვირუსების პრევენციის სტანდარტები და წამლები და უამრავი სხვა. პროდუქტიული და სტაბილური წარმოებისათვის ასევე აუცილებელია ცოდნა, სპეციფიური და ტექნოლოგიური ცოდნა.

ამ ყველაფრის უზრუნველყოფა, ცხადია, მცირე მეურნეობებისათვის შეუძლებელია. სწორედ ამიტომ ხშირად ვხედავთ, როგორ ნადგურდება მთელი წლის შრომის მოსავალი ერთი სეტყვისა თუ მწერების შემოსევის გამო ან როგორ ნადგურდება მთლიანი ფერმები ვირუსების გამო. ნიშანდობლივია, რომ ასეთი რისკებისგან ყოველთვის ზარალდებიან მცირე მეურნეობები და არა მსხვილი მეურნეობები (მაგალითისათვის გამოდგება ფაროსანა დასავლეთ საქართველოში, სადაც შედარებით მსხვილი მწარმოებლებისა და მეურნეობების თხილის პლანტაციებს ფაროსანას პრობლემა არ შექმნიათ).

ტექნოლოგიების, ცოდნისა და ფინანსური რესურსების სიმწირის გამო მცირე მეურნეობებს არ შეუძლიათ სოფლის მეურნეობის პროდუქტების ძირითადი რისკების პრევენცია და გასაღების ბაზრის სტაბილური მიწოდების უზრუნველყოფა. მცირე მასშტაბის მეურნეობები ამ რისკების პრევენციისათვის თუ გასწევენ ყველა საჭირო ინვესტიციას, მაშინ მათი საქმიანობა ეკონომიკურად არამიზანშეწონილი, არამომგებიანი გახდება.

შესაბამისად, გარდა ბუნებრივი რესურსებისა, საქართველოს მცირე მეურნეობებს არ აქვთ არც ერთი ის კომპონენტი, რაც კრიტიკულად აუცილებელია სიცოცხლისუნარიანი, კონკურენტუნარიანი და მომგებიანი მეურნეობისათვის: მასშტაბი და მასშტაბის ეკონომია, ეფექტური და სტაბილური წარმოებისათვის აუცილებელი ტექნოლოგიები და ტექნიკური ნოუ-ჰაუ. სწორედ ეს არის მიზეზი იმისა, რატომ არის ჩვენი სამომხმარებლო კალათის 80% იმპორტირებული, მაშინ როცა იდეალური ბუნებრივი კლიმატი და რესურსები გვაქვს ამ პროდუქტების სანარმოებლად.

ყველანაირ ეკონომიკურ და რაციონალურ საფუძველს არის მოკლებული ის მოსაზრება, რომ საქართველოში სოფლის მეურნეობის დარგი შეიქმნება მცირე მეურნეობების განვითარების გზით, რომ მცირე მეურნეობებით კონკურენციას გავუწევთ ინდუსტრიულად წარმოებულ იმპორტირებულ საკვებ პროდუქტს, რომ ევროკავშირში ექსპორტზე გავიტანთ ადილობრივი მცირე მეურნეობების მიერ წარმოებულ მარცვლეულს, ხორცპროდუქტებს, რძის პროდუქტებს და რომ მცირე მეურნეობების განვითარებით საქართველო გახდება სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით თვითკმარი ქვეყანა. ეს ილუზიაა.

გარდა ამისა, გასათვალისწინებელია, რომ მცირე მეურნეობები არ არის საკმარისი სოფლად მცხოვრები ოჯახების ელემენტარული სოციალური უზრუნველყოფისა და სიღარიბიდან გამოსვლისთვისაც კი; მეურნეობის ზრდაზე, განვითარებასა და დოვლათის შექმნაზე ხომ საუბარი ზედმეტია. ცხადია, არის შემთხვევები, როდესაც ადამიანს აქვს სტაბილური შემოსავალი და მცირე კაპიტალის ინვესტირებას ახდენს მცირე და საშუალო მეურნეობებში. ამას ხშირად უფრო პობის და განტვირთვის სახე აქვს. ასეთ ინვესტიციებს ეკონომიკურ მიზანშეწონილობასთან, ცხადია, არაფერი აქვთ საერთო და შესაბამისად არ არის საინტერესო საკითხი.

მნიშვნელოვანია, სწორად გვესმოდეს ოჯახური მეურნეობების პერსპექტივა. არ უნდა გვქონდეს იმედი იმისა, რომ ოჯახურ მეურნეობებში კერძო თუ საბიუჯეტო სახსრების დახარჯვით რაიმეს მიღწევა შეიძლება. თუ ამ იმედით გავაგრძელებთ სვლას, ოჯახური მეურნეობებით დაკავებული

ხალხი დარჩება სიღარიბეში, როგორც ბოლო ათწლეულების განმავლობაში, გაუარესდება სოციალური პრობლემები და გაიზრდება მიგრაცია სოფლებიდან.

სახელმწიფო პოლიტიკა და შედეგები

საქართველოში მცირე მეურნეობების ერთ-ერთი პრობლემა იყო მიწის დასამუშავებელი, მოსავლელი და მოსავლის ასაღები ტექნიკის არქონა.

ჩინა ხელისუფლების დროს სახელმწიფომ შეიძინა სოფლის მეურნეობისათვის საჭირო ტექნიკა, რაშიც ბიუჯეტიდან გადაიხადეს ათობით მილიონი დოლარი. ოჯახურ მეურნეობებს შეეძლოთ ამ ტექნიკის დაქირავება და გამოყენება. იდეამ არ იმუშავა: მცირე მეურნეობებმა თითქმის არ ისარგებლეს ამ შესაძლებლობით.

ახლანდელმა ხელისუფლებამ კიდევ ერთი ნაბიჯი გადადგა: სოფლის მეურნეობის სექტორის ხელშეწყობის ფარგლებში ოჯახურ მეურნეობებს შესთავაზა სუბსიდიები – ამ ტექნიკით მიწების დამუშავება, ფაქტობრივად – უფასოდ. ამანაც არ იმუშავა: მიწები დახნეს, მაგრამ არაფერი დაითესა და არავინ გამოიყენა დახნული მიწები. ისმის კითხვა: რატომ არ გამოიყენეს მცირე მეურნეობებმა ეს სუბსიდიები? ხშირად პასუხად გვსმენია, რომ ხალხი გაზარმაცდა. ეს მოსაზრება, რა თქმა უნდა, მცდარია.

საქმე ისაა, რომ ქართველმა გლეხებმა და მცირე მეურნეობებმა ამ შემთხვევაში აბსოლუტურად სწორი ეკონომიკური გადაწყვეტილება მიიღეს. დახნულ მიწაზე უამრავი შრომა და დამატებითი ფინანსებია საჭირო მოსავლის მისაღებად და, რაც მთავარია, მოსავლის სარეალიზაციოდ. გარდა ამისა, არის რისკები, რომლებზეც ზემოთ ვისაუბრეთ. ამ შრომის, ინვესტიციებისა და რისკების გათვალისწინებით ამ საქმიდან მიღებული სარგებელი ვერ ფარავს ამ საქმესთან დაკავშირებულ შრომით და ფულად ხარჯებს და ვერ ანაზღაურებს მოსავლის მიღებისა და მისი რეალიზაციის რისკებს. სწორედ ამიტომ იყო გლეხებისა და ოჯახური მეურნეობების გადაწყვეტილება ეკონომიკურად მართებული, როდესაც არ ჩადეს ინვესტიციები დახნულ მიწებში.

მთავარი პრობლემა ისევ წარმოების მცირე მასშტაბი, ტექნოლოგიებისა და ცოდნის არარსებობა და ძირითადი რისკებისადმი მოწყვლადობაა, რასაც შედეგად მოჰყვება არაკონკურენტუნარიანი პროდუქტი. მიუხედავად სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დახარჯული ასობითი მილიონი ლარისა, არც დახნული ფართობები გაზრდილა და არც დახნული ფართობების პროდუქტიულობა. ეს არის ძალიან კარგი მაგალითი საბიუჯეტო თანხების უშედეგო ხარჯვისა.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტროს პრიორიტეტები, სუბსიდიები, თანადაფინანსების პროგრამებისა და პროექტების მთელი წყება მიმართულია ფერმერული და მცირე მეურნეობების განვითარებისაკენ. შესაბამისად, სამინისტროს ძირითადი ფუნქცია არის სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის სოციალური უზრუნველყოფა და დასაქმება. ეს არის ის პოლიტიკა და მემკვიდრეობა, რომელიც დღევანდელ სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ერგო წინა მთავრობებისაგან და რომელიც მხარდაჭერილია ამჟამინდელი მთავრობის მიერ. უნდა ითქვას, რომ სოფლის მეურნეობის სამინისტრო წარმატებით ასრულებს მის ფუნქციას – სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის გარკვეულ სოციალურ უზრუნველყოფას, თუმცა, ამ საქმიანობას არაფერი აქვს საერთო სოფლის მეურნეობასთან, როგორც ეკონომიკის დარგთან და მის განვითარებასთან.

2013-2017 წლებში სოფლის მეურნეობის სამინისტრომ ბიუჯეტიდან დახარჯა 1.46 მილიარდი ლარი. ამ ხარჯების შედეგი მარტივად შეიძლება შეფასდეს შემდეგი რიცხვებით:

- 2013 წელს სოფლის მეურნეობის წილი მთლიან შიდა პროდუქტში შეადგენდა 9.4%-ს, 2018 წლისათვის ის შემცირებულია 7.7%-მდე.
- ერთწლიანი საგაზაფხულო კულტურების ნათესი ფართობი 2014 წელს შეადგენდა 216 ათას ჰექტარს. 2018 წლისათვის ის შემცირებულია 30%-ით – 153 ათას ჰექტარამდე. საშემოდგომო კულტურების ნათესი ფართობები შემცირებულია 7%-ით.
- 2018 წელს სოფლის მეურნეობაში განხორციელებულმა პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა შეადგინა

16 მილიონი დოლარი, რაც არის მთლიანი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების 1.3% და იგი ფაქტობრივად არ გაზრდილა 2013 წელთან შედარებით.

- 2013 წელს მთელი წარმოებული აგროპროდუქციის ღირებულება იყო 7.2 მილიარდი ლარი, ხოლო 2018 წელს – 9,3 მილიარდი ლარი. ეს ზრდა ამ პერიოდის ინლფაციის ეფექტია და ამ ეფექტის კორექტირებით რეალურად გვაქვს გამოშვების შემცირება.

ეს რიცხვები ადასტურებენ, თუ რა შედეგს იძლევა მცირე მეურნეობებზე გათვლილი სოფლის მეურნეობის განვითარების პოლიტიკა. რიცხვები ასევე ადასტურებენ, რომ სოფლის მეურნეობის სამინისტროს დღევანდელი საქმიანობა და მისი პროექტები მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის – სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის დამატებითი სოციალური მხარდაჭერაა და არა სოფლის მეურნეობის, როგორც ეკონომიკის დარგის განვითარების პოლიტიკის განხორციელების ინსტრუმენტი.

რა უნდა გაკეთდეს საქართველოში ისეთი სოფლის მეურნეობის დარგის შესაქმნელად, რომელიც სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვანი ხელშემწყობი იქნება?

იმისათვის, რომ საქართველოში შეიქმნას სოფლის მეურნეობა, როგორც ეკონომიკური დარგი, ფუიქრობთ, რამდენიმე კრიტიკული საკითხია გადასაწყვეტი.

პირველ რიგში, ცხადია, უნდა შევთანხმდეთ, რომ ოცდამეერთე საუკუნის ტექნოლოგიების, ინდუსტრიული წარმოებისა და ღია ბაზრის პირობებში ქვეყანა ვერ გახდება თვითკმარი მცირე მეურნეობების ხელშემწყობის/სუბსიდირების გზით. ტექნოლოგიებზე დამყარებული ინდუსტრიული წარმოება არის სოფლის მეურნეობის დარგის განვითარების ერთადერთი სიცოცხლისუნარიანი გზა.

მეორე, პოტენციურ ინვესტორებს უნდა პქონდეთ შესაძლებლობა, შეისყიდონ და გააერთიანონ უკიდურესად ფრაგმენტირებული სასოფლო თუ არასასოფლო მიწები. საქსტატის ბოლო სასოფლო-სამეურნეო აღწერის მიხედვით შინამეურნეობების 80%-ს სარგებლობაში აქვს 1 ჰექტარზე ნაკლები სასოფლო-სამეურნეო მიწა. თუ როგორ და რატომ

დანაწევრდა მიწები ასე გასული საუკუნის ბოლო ათწლეულში, ყველასათვის ცნობილია. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მცირე მეურნეობებისათვის ეკონომიკურად არამიზანშენონილია ამ მიწების დამუშავება. შედეგად მათი უდიდესი ნაწილი დაუმუშავებელია ათწლეულობის განმავლობაში.

მაგალითად, იმისათვის, რომ ყოველწლიურად საქართველოში იმპორტირებული 500 ათასი ტონა ხორბლის 25% ჩანაცვლდეს ადგილობრივი ხორბლით, საჭიროა მხოლოდ 15,000 ჰექტარი სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთი – მეურნეობების საკუთრებაში არსებული სასოფლო მიწების დაახლოებით 2%. შესაძლო შედეგის გათვალისწინებით ეს არ არის ძალიან დიდი ფართობი. გარდა ამისა, ასეთი მეურნეობის შექმნაც არ არის დაკავშირებული ძალიან დიდ ინვესტიციებთან. უმთავრესი პრობლემა არის 15,000 ჰექტარის „შეგროვება“. სასოფლო მიწის ყველაზე მაღალი საშუალო მაჩვენებელი ერთ მეურნეობაზე არის კახეთში და შეადგენს მხოლოდ 3.6 ჰექტარს. შესაბამისად 15,000 ჰექტარის თავმოსაყრელად ინვესტორი უნდა მოელაპარაკოს 4100 (!) ნაკვეთის მესაკუთრეს! თავად განსაჯეთ, ეს მოცემულობა რას ნიშნავს, თუნდაც, ძალიან დაინტერესებული ინვესტორისათვის.

აქ გამოსავალია, შეიქმნას საგადასახადო დემოტივატორი ანუ გადასახადი საკუთრებაში არსებულ დაუმუშავებელ მცირე მიწებზე, რათა გამოუყენებელი სასოფლო მიწის შენარჩუნება არ იყოს ეკონომიკურად მიზანშენონილი და ხელი შეეწყოს მიწების კონსოლიდაციას. ცხადია, ეს რაციონალური გადაწყვეტილება ძლიერ პოლიტიკურ ნებას მოითხოვს და მას ექნება საგრძნობი ეფექტი სოფლის მეურნეობაში ინვესტიციების მოსაზიდად და ეკონომიკური ზრდის დასაჩქარებლად.

მესამე: თუ გავაანალიზებთ საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ხელშეკრულებებს (მათ შორის, თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულებებს), უმრავლეს შემთხვევაში ამ ხელშეკრულებების პირობები ჩვენი ადგილობრივი წარმოებისათვის საზიანოა. ჩვენი ბაზარი გახსნილია იმპორტირებული სოფლის მეურნეობის პროდუქტებისათვის, თითქმის, შეუზღუდავად, მაშინ როდესაც გვაქვს კონკრეტული კვოტები

ამავე ქვეყნებში ჩვენი პროდუქტების ექსპორტზე. ეს, რა თქმა უნდა, არასწორი პოლიტიკისა და ამ ხელშეკრულებებზე ხელმომწერი მოხელეთა ჭკუფის მოლაპარაკებების წარმატებლობის შედეგია.

თუ თქვენ გსურთ აგროპროდუქტების ექსპორტი ევროგაერთიანებისა და სხვა განვითარებულ ქვეყნებში, მოგიწევთ შესაბამისი კვოტის მოპოვება. გარდა ამისა, თუ გადანაყვეთ, ამავე ქვეყნებში დაიწყით აგროპროდუქტების წარმოება (ხორცპროდუქტები, მარცვლეული კულტურები, რძის პროდუქტები), პირველ რიგში, მოგიწევთ ადგილობრივი წარმოების კვოტის შეძენა ან სახელმწიფოსაგან (თუ წარმოების სახელმწიფო კვოტა თავისუფალი და ხელმისაწვდომია) ან კერძო მწარმოებლისაგან, რომელსაც აქვს წარმოების გამოუყენებელი კვოტა. ამ ქვეყნებში აგროპროდუქტების მწარმოებელი კომპანიის წარმოების მოცულობის გაზრდამდე და ინვესტიციებამდე აუცილებელია წარმოების არსებული კვოტის და დამატებითი კვოტის ფასების გათვალისწინება. სტატიის ფორმატი არ გვაძლევს საშუალებას, გავშალოთ იმპორტისა და ადგილობრივი წარმოების კვოტირების სხვადასხვა მექანიზმები. არსებობს უამრავი ქვეყნის მიერ გამოცდილი და კვოტირების დახვეწილი მექანიზმები, რომლებიც პრაქტიკაში ინერგებოდა და იხვენებოდა ათწლეულობის განმავლობაში. ამ სახელმწიფოებმა, ერთი მხრივ, მოახერხეს აგროპროდუქტების ბაზარზე კონკურენტული გარემოს უზრუნველყოფა და, მეორე მხრივ, აუცილებელი მინიმალური პირობების შექმნა აგროპროდუქტების ადგილობრივი წარმოების შენარჩუნებისა და განვითარებისათვის.

დარგის სწორი გააზრებისა და პოლიტიკის შემთხვევაში საქართველოში აბსოლუტურად შესაძლებელია, შეიქმნას სოფლის მეურნეობა, როგორც ეკონომიკური დარგი. მას აქვს პოტენციალი, მნიშვნელოვნად გადაჭრას არამართო სოციალური პრობლემები, არამედ იმპორტის ჩანაცვლებისა და ექსპორტზე ორიენტაციის გზით გახდეს სწრაფი ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი. ამისათვის საჭიროა მასშტაბი, ინდუსტრიული წარმოება, ტექნოლოგია და სახელმწიფოს სწორი პოლიტიკა.

დღევანდელი ენერგოპოლიტიკა არის გზა სიბნელისაკენ⁵

ელექტროენერგიის გამომუშავებისა და მოხმარების დეფიციტი წლიდან წლამდე იზრდება და, გადაჭარბების გარეშე რომ ვთქვათ, საგანგაშო ხდება, ხოლო 2016-2018 წლებში დენის მოხმარების ზრდამ ყოველწლიურად საშუალოდ 7%-ს გადააჭარბა. იგივე პერიოდში ელექტროენერგიის გენერაცია ყოველწლიურად საშუალოდ 4%-ით იმატებდა. მზარდი დეფიციტის დასაბალანსებლად აუცილებელი ხდება ელექტროენერგიის იმპორტი. 2014 წელთან შედარებით 2018 წელს ელექტროენერგიის მოხმარებაში წმინდა იმპორტის წილი თითქმის ოთხჯერ გაიზარდა და 7%-ს გადააჭარბა, ხოლო დაბალი გენერაციის სეზონის თვეებში იმპორტის წილი 30%-ს აღემატება. აქვე თუ გავითვალისწინებთ, რომ მთელი გენერაციის, თითქმის, 18% თბოელექტროსადგურებზე მოდის, რომლებიც 100%-ით იმპორტირებულ გაზზე არიან დამოკიდებულნი, ცხადი ხდება, რომ საქართველო უკვე გახდა დამოკიდებული ელექტროენერგიის იმპორტზე, რაც წლიდან წლამდე იზრდება.

მიუხედავად ელექტროენერგიის მოხმარების ყოველწლიური ზრდისა და ქვეყნის ძალიან დიდი ჰიდრორესურსებისა, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ენერგოსექტორში იკლებს, – 2018 წელს პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა ენერგეტიკის სფეროში შეადგინა 121 მილიონი აშშ დოლარი, რაც ყველაზე დაბალი მაჩვენებელია ბოლო 8 წლის განმავლობაში.

მარტივად რომ ვთქვათ, კონკრეტულ პროდუქტზე, ამ შემთხვევაში, ელექტროენერგიაზე, მოთხოვნა არის, ეს მოთხოვნა მზარდია და მომავალ წლებში მოსალოდნელია მოთხოვნის კიდევ უფრო გაზრდა. მიუხედავად ამისა, ქვეყანაში ინვესტიციები არ იდება ელექტროენერგიის გენერაციაში.

რითი შეიძლება ეს აიხსნას? იმით, რომ ელექტროენერგიის ტარიფები მარეგულირებლის მიერ ხელოვნურად

5 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, ნოემბერი, 2019 წ.

იმდენად დაბალ დონეზეა განსაზღვრული, რომ საინვესტიციო პროექტების განხორციელება საქართველოს ენერგეტიკაში აღარ არის ეკონომიკურად მიზანშეწონილი.

ელექტროენერგიაზე ფასნარმოქმნის მექანიზმებსა და ტარიფებს განსაზღვრავს ენერგეტიკის მარეგულირებელი კომისია – სახელმწიფო ბიუროკრატიაში დასაქმებულ მოხელეთა ჯგუფი. სამწუხაროდ, ენერგეტიკის მარეგულირებელი კომისია თავის დანიშნულებად ელექტროენერგიასა და გაზზე დაბალი ფასის შენარჩუნებასა და ფასების გაზრდის პრევენციას მიიჩნევს. ასე იყო ხელისუფლებაში წინა პოლიტიკური გუნდის დროს და იგივეა ახლაც. ანუ კონკრეტულ პროდუქტზე არის მოთხოვნა, მაგრამ ამ პროდუქტზე სახელმწიფო იმდენად დაბალ ფასს ანებსებს, რომ მისი წარმოება და გაყიდვა ეკონომიკურ აზრს მოკლებულია. სწორედ ეს არის უმთავრესი მიზეზი იმისა, თუ რატომ არ იქმნება ელექტროენერგიის გენერაციის ახალი ობიექტები მიუხედავად მოთხოვნისა და უზარმაზარი ჰიდრორესურსებისა.

მარეგულირებლის მიერ ელექტროენერგიის ტარიფების შენარჩუნების პოლიტიკისა და ლარის კურსის 80%-იანი გაუფასურების პირობებში დოლარის ინვესტორებისათვის არსებული ჰესებიც არასაკმარისად მომგებიანი გახდა; ახალი პროექტების განხორციელება საერთოდ მოიხსნა დღის წესრიგიდან. შესაბამისად, ფაქტი, რომ ენერგეტიკის სფეროში ინვესტიციები ყოველწლიურად იკლებს და ახალი ჰესები არ შენდება, არის სახელმწიფოსა და ენერგეტიკის მარეგულირებელი კომისიის არსებული პოლიტიკის – ხელოვნურად შენარჩუნებული დაბალი ფასების გარდაუვალი შედეგი.

თუ ვნახავთ ქართული წარმოებების ფინანსურ ანგარიშებს და მათი პროდუქტის თვითღირებულებაში დავითვლით კომუნალური ხარჯების წილს (ელექტროენერგია, გაზი, წყალი) ვნახავთ, რომ უმეტეს შემთხვევაში კომუნალური ხარჯები მთლიანი თვითღირებულების 5%-ს არ აღემატება.

ერთი მხრივ, ეს, თითქოს, კარგია – წარმოება იაფი ჯდება და ინვესტორისათვის მიმზიდველია.

თუმცა, აქ გასათვალისწინებელია, რომ ელექტროენერგიაზე დაბალი ფასი არ ნიშნავს ელექტროენერგიის მოწოდ-

დების სტაბილურობასა და მის ხარისხს. სწორედ დაბალი ფასის გამო ელექტროენერგიის მოწოდება აღარ არის სტაბილური, ის ხარისხთან ერთად წლიდან წლამდე უარესდება.

ასეთ პირობებში უწყვეტი და სტაბილური საწარმოო პროცესის უზრუნველსაყოფად კერძო კომპანიებისათვის გარდაუვალია დამატებითი ინვესტიციების განხორციელება დენის მოწოდების ალტერნატიულ არხებში, დენის ავტონომიურ წყაროებში (ე.წ. საწარმოო გენერატორები) და ელექტროქსელებიდან მოწოდებული დენის სტაბილიზატორებში.

ამ ინვესტიციების გარეშე საქართველოში შეუძლებელია გამართული და დაცული წარმოების შექმნა. ელექტროენერგიაზე, თითქოს, დაბალი ტარიფია, მაგრამ წარმოების უზრუნველყოფა მაღალი ძაბვის, სტაბილური და ხარისხიანი ელექტროენერგიით, საბოლოოდ, მაინც მეტ ხარჯებთან არის დაკავშირებული. ეს დამატებითი ხარჯები რომ გენერაციისა და გამანაწილებელ კომპანიებში მიდიოდეს სტაბილური და ხარისხიანი დენის საწვავლოდ, ამით ისარგებლებენ როგორც წარმოებები, ასევე გენერაციისა და განაწილების კომპანიები და, შესაბამისად, სფეროც უფრო მიმზიდველი გახდებოდა საინვესტიციოდ.

რა შეიძლება მოჰყვეს ამ ყველაფერს? ქვეყნის ეკონომიკის სწრაფი განვითარებისათვის საქართველოს დღევანდელი ენერგოსისტემა შეიცავს მნიშვნელოვან საინვესტიციო რისკებს. მიმდინარე ტრენდის შენარჩუნების შემთხვევაში არსებობს რისკი, რომ განმეორდეს 90-იანი წლების ჩაქრობა, ე.წ. ბლექ-აუტი. როგორც გვახსოვს, მაშინ ტარიფები ელექტროენერგიაზე იყო ძალიან დაბალი, თუმცა, თვით ელექტროენერგია არ იყო. სწორედ ხელოვნურად დაწესებული დაბალი ფასის გამო მაშინდელი ენერგოსისტემა საინვესტიციოდ აბსოლუტურად არ იყო მიმზიდველი. ინვესტიციები არ ხორციელდებოდა არათუ ახალ პროექტებში, არამედ არ ფინანსდებოდა ენერგოსისტემის მიმდინარე კაპიტალური ხარჯები არსებულ აქტივებსა და ინფრასტრუქტურაში, რაც აუცილებელია სისტემის მდგრადობისათვის. შედეგად მივიღეთ ენერგოსისტემის სრულად ამორტიზებული და საექსპლუატაციოდ გამოუსადეგარი აქტივები. სწორედ

ხელოვნურად დაბალი ტარიფების პოლიტიკამ გამოიწვია ის, რომ არ იყო ინვესტორი და ინვესტიციები, შესაბამისად, აღარ იყო ელექტროენერგია.

სამწუხაროდ, შეუძლებელია ინფორმაციის მოძიება იმის შესახებ, ელექტროენერგიის მწარმოებელ და გამანაწილებელ კომპანიებში რა ოდენობის მიმდინარე კაპიტალური ინვესტიციები ხორციელდება არსებული აქტივების საექსპლუატაციო მდგომარეობაში შესანარჩუნებლად. ეჭვი გვაქვს, რომ ამ კუთხითაც არ იქნება დამაიმედებელი სურათი. ამ ეჭვის საფუძველს გვაძლევს შემდეგი მდგომარეობა: 2017 წლის ბოლოს მარეგულირებელმა კომისიამ „ენგურჰესის“ წარმოების ტარიფი 1 კილოვატ საათზე განსაზღვრა 1.81 თეთრით, „ვარდნილჰესისათვის“ 4.0 თეთრით, „გარდაბნის თბოსადგურისათვის“ 8.0 თეთრით და ა.შ. ცხადია, რომ „ენგურჰესის“ წარმოების ტარიფი ერთ კილოვატ საათზე 1.8 თეთრით ელექტროენერგიის რეალურ თვითღირებულება-საც ვერ დაფარავს, თუ ამ თვითღირებულებაში გენერაციის აქტივების ცვეთასა და რეგულარულ მიმდინარე კაპიტალურ დანახარჯებს გავითვალისწინებთ.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ 2013-2016 წლებში ჰესების მშენებლობაზე კერძო ინვესტორებთან გაფორმებული 120-ზე მეტი მემორანდუმით უმეტეს შემთხვევაში სახელმწიფომ აიღო ელექტროენერგიის შესყიდვის ვალდებულება 5-7 ცენტის ფარგლებში. ეს სავალდებულო შესყიდვის ხელშეკრულებები ცალკე საკითხი და კორუფციის დიდი რისკის მატარებელია, მაგრამ იმაზე მაინც მიგვიტოთებს, რომ კეთილსინდისიერი და სერიოზული კერძო ინვესტორისათვის 5 ცენტზე ნაკლები ტარიფი მიუღებელია, რადგან მან იცის, რომ უფრო დაბალ ფასად ის ვერ უზრუნველყოფს გრძელვადიანი და მდგრადი ჰესის შექმნასა და ოპერირებას. სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ენგურჰესისათვის, რატომღაც, 8-ჯერ ნაკლები საწარმოო ტარიფია საკმარისი. როდესაც არ არის საკმარისი მოგება, არ ხდება მოგების ნაწილის რეინვესტირება მიმდინარე კაპიტალურ დანახარჯებში, შედეგად აქტივების პროდუქტიულობა ჯერ იკლებს, შემდეგ კი აქტივები საბოლოოდ გამოსაყენებლად უვარგისი ხდება.

სრულიად შესაძლებელია, რომ ნავთობზე ფასების გა-

ზრდას მოჰყვებს აზერბაიჯანიდან და რუსეთიდან მოწოდებული ელექტროენერგიის ფასის გაზრდა, რადგან ამ ქვეყნებში ელექტროენერგიის წარმოება სწორედ ნავთობის საშუალებით ხდება. შედეგად ეს გამოიწვევს იმპორტირებული ელექტროენერგიის ფასის მკვეთრ და მყისიერ ზრდას.

დღევანდელი ენერგოსისტემა ნაკლებად მდგრადი და საინვესტიციოდ ნაკლებად მიმზიდველია, ვიდრე ის იყო ხუთი წლის წინ. სადღეისოდ საქართველოს ენერგოსისტემა არსებული და პოტენციური ინვესტორებისათვის გახდა რისკ-ფაქტორი, რადგან ახლო მომავალში პრობლემების არსებობა გარდაუვალია. არსებული სიტუაცია და პერსპექტივა ნებისმიერი ინვესტორისათვის რისკის შემცველია და ის თავს შეიკავებს საინვესტიციო პროექტების განხორციელებისაგან; ეს ეხება ინვესტიციებს არამარტო უშუალოდ ენერგეტიკის სფეროში, არამედ ინვესტიციებს ქვეყნის ეკონომიკის რეალური სექტორის სხვა სფეროებშიც. ნაცვლად იმისა, რომ საქართველოს ენერგოსისტემა იყოს საინვესტიციო კლიმატის მნიშვნელოვანი შემადგენელი, ის, როგორც პოტენციური ბლეფ-აუტი, გახდა საინვესტიციო რისკფაქტორი.

მარტივად რომ ვთქვათ: ენერგეტიკის სფერო მთლიანად არასწორად არის ორგანიზებული.

აუცილებელია ელექტროენერგიის გენერაციის საბაზრო პრინციპებზე გადაყვანა. ეს, პირველ რიგში, გულისხმობს გენერაციის სრულ დერეგულაციას, ხოლო ელექტროენერგიის განაწილება-დისტრიბუცია უნდა დარჩეს რეგულირებული.

დერეგულაცია ნიშნავს იმას, რომ ელექტროენერგიის გენერაციის ფასი და მისი წარმოქმნა იყოს არა მარეგულირებლის ფუნქცია, არამედ ის უნდა განისაზღვროს საბაზრო მოთხოვნა-მიწოდების პრინციპებით. მხოლოდ საბაზრო ფასწარმოქმნა გახდის საქართველოს ელექტროენერგიის გენერაციის სფეროს მიმზიდველად ინვესტიციებისათვის.

როგორც გვახსოვს, 2004-2005 წლებში ელექტროენერგიაზე ფასები გაიზარდა. ეს გაკეთდა სწორედ იმიტომ, რომ ენერგეტიკის სფერო კომერციულად მიმზიდველი გამხდარიყო და განხორციელებულიყო ინვესტიციები. მაშინ არსებული განადგურებული ენერგოსისტემა მნიშვნელოვან ინვესტიცი-

ებს მოითხოვდა განვითარებისა და მდგრადობისათვის. თუ ფასების კუთხით სფერო ვერ იქნებოდა საინტერესო, ინვესტიციების მოზიდვა შეუძლებელი გახდებოდა. მიმზიდველმა ფასმა ინვესტიცია მოიზიდა, დაიდგა ახალი სიმძლავრეები, განახლდა არსებული ამორტიზებული ინფრასტრუქტურა და ჩამოყალიბდა მდგრადი ენერგოსექტორი. მარეგულირებლის მთავარი ამოცანა უნდა იყოს ის, რომ უზრუნველყოს ქვეყნისათვის საჭირო ოდენობის ელექტროენერგიის წარმოება და ქვეყნის ენერგეტიკული დამოუკიდებლობა. ამ მიზნის მიღწევის ერთადერთი გზა არის ის, რომ ენერგეტიკა საინვესტიციოდ ისევ გახდეს მიმზიდველი.

ასევე, უნდა გაუქმდეს სახელმწიფოს მიერ ელექტროენერგიის გარანტირებული შესყიდვების მემორანდუმები და ხელშეკრულებები. საქმე ისაა, რომ გარანტირებული შესყიდვის სქემა თავის თავში გულისხმობს კორუფციის ძალიან მაღალ რისკს. მთავრობაში მომუშავე ბიუროკრატთა ჯგუფი კონკრეტულ ინვესტორს უფორმებს ხელშეკრულებას, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფო იღებს ვალდებულებას, საბიუჯეტო თანხებით ინვესტორისაგან ათი ან თხუთმეტი წლის განმავლობაში შეისყიდოს პროდუქტი – ელექტროენერგია წინასწარ შეთანხმებულ ფასად. შემდეგ ინვესტორი ამ წლებში განმავლობაში რომელ მოხელს რამდენს უხდის ე.წ. „ქიქ ბექის“ თუ „ოტკატის“ სახით, არავინ უწყის.

ასევე მნიშვნელოვანი საკითხია, როგორი უნდა იყოს ელექტროენერგიის ტარიფების დიფერენციაციის სტრუქტურა. დღეს ჩვენთან არსებული ტარიფებით იურიდიული პირების ტარიფები უფრო მაღალია, ვიდრე ფიზიკური პირებისა. ამ უკანასკნელის შემთხვევაში გვაქვს ე.წ. პროგრესული ტარიფი: ვინც მეტს მოიხმარს, ის უფრო მაღალ ტარიფს იხდის.

იმის გათვალისწინებით, რომ იურიდიული პირები არიან დამსაქმებლები და ქმნიან დამატებით ღირებულებას, მათთვის ტარიფი უნდა იყოს უფრო მცირე, ვიდრე ფიზიკური პირის შემთხვევაში. ეს, თითქოს, საკამათო საკითხია, თუმცა, სწორედ რომ სამართლიანია: წარმოებებისათვის, რომლებიც დიდი ოდენობით შეიძენენ მომსახურებასა თუ ელექტრო-

ენერგიას, ფასი უნდა იყოს უფრო დაბალი, ვიდრე საცალოდ გაყიდვის შემთხვევაში. ეს პრინციპი მოქმედებს ყველა პროდუქტსა თუ მომსახურებაზე, შესაბამისად ის უნდა გავრცელდეს ელექტროენერგიასა და სხვა ენერგომატარებლებზე.

მკაფიოდ უნდა აღვნიშნოთ ის, რომ, ერთი მხრივ, აუცილებლად და გარდაუვლად მიგვაჩნია ელექტროენერგიის გენერაციის ტარიფების რეგულაციებისაგან განთავისუფლება, რაც ბუნებრივად გამოიწვევს ტარიფების მომატებას როგორც იურიდიული, ასევე ფიზიკური პირებისათვის ზემოთ აღნიშნული არგუმენტების გამო, და, მეორე მხრივ, ტარიფების ასეთი დიფერენციაცია.

ისევე როგორც მთლიანად ინფრასტრუქტურისათვის, ენერგეტიკის სფეროსთვისაც აუცილებელია, შეიქმნას განვითარების გრძელვადიანი გეგმა. საქართველოს მოსახლეობის, თითქმის, 100% უზრუნველყოფილია ელექტროენერგიით, თუმცა, ეს არაფერს გვეუბნება სანარმოო მაღალი ძაბვის ელექტროენერგიით უზრუნველყოფაზე, რაც აუცილებელია ინვესტიციებისა და ეკონომიკური განვითარებისათვის.

ცხადია, უნდა შევცხოთ სწორი ენერგოპოლიტიკის სოციალურ და ეკოლოგიურ ასპექტებს. პირველი, დაბებსა და სოფლებში მოსახლეობის ახალი ჰესების მშენებლობისადმი პროტესტი და წინააღმდეგობა გადანაცვებას მოითხოვს. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ხალხის ადგილას ჩვენც წინააღმდეგი ვიქნებოდით. ეს გამოწვეულია იმით, რომ ჰიდროელექტროსადგურები, იქნება ეს მცირე, საშუალო თუ დიდი, უნდა ააშენოს მაღალი რეპუტაციის, გამოცდილებისა და ფინანსური რესურსების მქონე კომპანიებმა და ინვესტორებმა. ასეთი ინვესტორი, როცა ის აპირებს კონკრეტული ჰესის აშენებას, ადგილობრივ მოსახლეობაში ქმნის ნდობის ფაქტორს და მასთან ამყარებს ნდობასა და ურთიერთსარგებელზე აგებულ გრძელვადიან ურთიერთობას.

2017 წლისათვის საქართველოს სახელმწიფოს გაფორმებული ჰქონდა 120-ზე მეტი მემორანდუმი მცირე, საშუალო და დიდი ჰესების პოტენციურ ინვესტორებთან. ამ მემორანდუმების უმრავლესობა დადებული იყო 2013-2014 წლებში. მემორანდუმის მიხედვით ინვესტორს სამი წლის

ვადაში უნდა მოემზადებინა პროექტის ტექნიკური, პიდროლოგიური, გეოლოგიური მიზანშეწონილობისა და გარემოზე ზემოქმედების კვლევები და ანგარიშები. ამ „პოტენციური ინვესტორების“ უმრავლესობას არ ჰქონდა არანაირი გამოცდილება პიდროელექტროსადგურების მშენებლობისა და ოპერირებისა, საკუთარი კაპიტალის სახით არ გააჩნდათ არათუ პროექტის ღირებულების მინიმუმ 20%, არამედ არ ჰქონდათ შესაძლებლობა, მიეღოთ საბანკო გარანტია პროექტის ღირებულების 1%-ის ოდენობაზეც. მიუხედავად ამისა, მათ უმრავლესობასთან, მას შემდეგ, რაც შეთანხმებულ ვადებში ვერ შეასრულეს აღებული ვალდებულებები, 2015-2016 წლებში მთავრობამ სამი წლით ისევ გაახანგრძლივა მემორანდუმის და, შესაბამისად, ვალდებულების შესრულების ვადები.

ცხადია, ამ ყველაფერს კორუფციის სუნი ასდის. სხვა მხრივ, წარმოუდგენელია აიხსნას, რატომ და რა კრიტერიუმებით დაიდო ამ კომპანიებთან საინვესტიციო მემორანდუმები ხუთი და ათი მილიონი დოლარის ღირებულების პროექტებზე. სწორედ ამიტომ ჩვენთვის აბსოლუტურად გასაგებია ადგილობრივი მოსახლეობის გაღიზიანება და აგრესია, როდესაც მათ ასეთი „ინვესტორები“ ესაუბრებიან, რადგან მათ არაფერი ეტყობათ გამოცდილებისა, ცოდნისა, კაპიტალის ქონისა და პასუხისმგებლობისა.

საჭიროა, განისაზღვროს მაღალი სტანდარტები პოტენციური ინვესტორის შესარჩევად და კრიტერიუმები, თუ ვისთან შეიძლება გაფორმდეს ენერგეტიკული პროექტების განხორციელების მემორანდუმები. გრძელვადიანი ხედვის მქონე ინვესტორი უფრო მეტად არის დაინტერესებული, სათანადოდ გადაიჭრას სოციალური და ეკოლოგიური საკითხები, ვიდრე ადგილობრივი მცხოვრებნი, რადგან სოციალური და ეკოლოგიური საკითხების საფუძვლიანი შესწავლისა და გადანაცვების გარეშე საინვესტიციო პროექტი პოტენციურად პრობლემატურია და ინვესტიცია არ არის დაცული.

სწორი ენერგეტიკული პოლიტიკის მეორე საკითხია, თუ როგორ აისახება გაზრდილი ელექტროენერგიის ტარიფები მოსახლეობის სოციალურ და მატერიალურ ყოფაზე, მაშინ

როდესაც სამუშაო ძალის 50%-ზე მეტი რეალურად დაუსაქმებულია და მოსახლეობის 20%-ზე მეტი სიღარიბის ზღვარს მიღმა ცხოვრობს. ეს საკითხი, რასაკვირველია, პრაქტიკულ გადანყვეტას მოითხოვს. საქმე ისაა, რომ რადგან ჩვენი სახელმწიფო არის სოციალური, სოციალურად დაუცველი მოსახლეობისათვის ელექტროენერგიის ხარჯების ნაწილი უნდა დაათინანსოს ბიუჯეტმა. ცხადია არა იმ პრინციპით, რომელიც გვქონდა საყოველთაო ჯანდაცვის სისტემაში, რაც ითვალისწინებდა ჯანდაცვის ხარჯების ყველასათვის დათინანსებას მიუხედავად მატერიალური შესაძლებლობებისა. სახელმწიფომ სოციალურად დაუცველ და მატერიალურად შეზღუდულ ფენას ნაწილობრივ უნდა დაუფაროს კომუნალური ხარჯები.

ამ რეფორმების შედეგად საქართველოს ენერგეტიკა ისევ გახდება მიმზიდველი კვალიფიციური ინვესტორებისათვის, განხორციელდება ინვესტიციები როგორც არსებული სიმძლავრეების შესანარჩუნებლად, ასევე ახალი ენერგოპროექტების განსახორციელებლად. ეს რეფორმები მნიშვნელოვნად გააუმჯობესებს საქართველოს საინვესტიციო კლიმატს ეკონომიკის ყველა მიმართულებით და მნიშვნელოვან პოზიტიურ გავლენას მოახდენს ეკონომიკური ზრდის ტემპების მომატებაზე.

ჯანდაცვის პოლიტიკა არ ემსახურება ჯანდაცვის პროფილაქტიკასა და ავადმყოფობის პრევენციას⁶

სახელმწიფოში მოსახლეობის ჯანმრთელობის სტანდარტების დაცვა საჭიროა არა მხოლოდ დემოგრაფიული და სოციალური პრობლემების მოსაგვარებლად, არამედ სწრაფი ეკონომიკური განვითარების უზრუნველსაყოფადაც. თუმცა, ჯანმრთელობის დაცვა არ ნიშნავს მხოლოდ დაავადებების მკურნალობას; ერი ჯანმრთელი ვერ იქნება სამედიცინო ოპერაციებითა და მედიკამენტების არანორმალური მოხმარებით.

საყოველთაო დაზღვევის სახელმწიფო პროგრამის დანერგვის შემდეგ 2013-2017 წლებში ექიმების რაოდენობა საქართველოში 22%-ით გაიზარდა და 27,400 მიაღწია. თუ განვიხილავთ ექიმების რაოდენობას ყოველ 100,000 მოსახლეზე, საქართველოში გვყავს 124%-ით მეტი ექიმი, ვიდრე პოლონეთში, დიდ ბრიტანეთთან შედარებით 84%-ით მეტი, ესტონეთთან შედარებით 55%-ით მეტი, გერმანიასთან შედარებით 26%-ით მეტი და ა.შ.; ევროპის 53 ქვეყანას შორის ექიმების რაოდენობით 100,000 მოსახლეზე საქართველო მესამე ადგილზეა.

საინტერესოა, რომ, ამავე დროს, ექთნების რაოდენობით ბოლოდან მესამე ადგილზე ვართ. მაგალითისათვის, სლოვენიაში ერთ ექიმზე სამი ექთანი მოდის, საქართველოში სურათი პირიქითაა: ექიმების რაოდენობა 25%-ით აჭარბებს ექთნების რაოდენობას. ე.წ. ექიმები გვყავს ჭარბი, ექთნები – არასაკმარისი. ამას, ცხადია, თავისი ახსნა აქვს: „საქართველო ექიმების სამჭედლოა“.

2013-2017 წლებში საავადმყოფოების რაოდენობა 23%-ით გაიზარდა, ხოლო საავადმყოფო საწოლების რაოდენობა 32%-ით და 2017 წლის ბოლოსათვის 15,100 გახდა. აქ მნიშვნელოვანია გავითვალისწინოთ, რომ საწოლების და-

6 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, დეკემბერი, 2019 წ.

ტვირთვის მაჩვენებელი 55%-ზე ნაკლებია. ე.ი. საწოლების, თითქმის, ნახევარი არ არის დატვირთული.

ექიმთა ჯარბი რაოდენობა, საავადმყოფოებისა და აბმულატორიულ-პოლიკლინიკურ დაწესებულებათა ზრდა, დაუტვირთავი საწოლების არსებობა, ცხადია, განაპირობა საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის არაჯანსაღმა ფინანსურმა სტიმულებმა.

2014 წელს ჯანდაცვის ბიუჯეტი განისაზღვრა 588 მილიონი ლარით, ხოლო 2018 წელს მან 1 მილიარდ ლარს გადააჭარბა. გარდა იმისა, რომ საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის ბიუჯეტი ყოველწლიურად იზრდება, ბიუჯეტიდან პროგრამისათვის გამოყოფილი თანხები არც ერთ წელს არ აღმოჩნდა საკმარისი: 2014-2018 წლებში ჯანდაცვის პროგრამებზე ბიუჯეტიდან დაიხარჯა 3.1 მილიარდი ლარი, მაშინ როდესაც ბიუჯეტით გათვალისწინებული იყო 2.6 მილიარდი ლარი, რაც ნიშნავს 17%-იან დეფიციტურ ხარჯვას.

ცხადია, რომ (1) სახელმწიფო თავს ვერ ართმევს ჯანდაცვის პროგრამების ხარჯების დასტაბილურებას და ბიუჯეტური ხარჯვა წლიდან წლამდე იზრდება და (2) ზრდის ძირითადი განმსაზღვრელი ფაქტორია საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამა, რომელზეც მთლიანი ხარჯების 70%-ზე მეტი მოდის.

აქვე გასათვალისწინებელია, რომ ბოლო წლების განმავლობაში, ყოველი წლის ბოლოს, ჯანდაცვის სამინისტროს სამედიცინო დაწესებულებებისადმი უგროვდება ექვს თვემდე დავალიანებები საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის ფარგლებში. ეს ნიშნავს, რომ რეალური დეფიციტური ხარჯვა გაცილებით მეტია, ვიდრე ამას სტატისტიკურად ვხედავთ. ამას შედეგად მოსდევს კორუფციის რისკები, რომელზეც უკვე ხმამაღლა საუბრობენ: საბიუჯეტო დავალიანების გადმორიცხვის სანაცვლოდ ე.წ. kickback-ის ანუ ქრთამის გადახდა მოხელეებისათვის.

ჯანდაცვის სექტორში გვაქვს შემდეგი სურათი: ერთი მხრივ, ჯარბი და აუთვისებელი „აქტივები“ – ექიმები, საავადმყოფოები, საავადმყოფო საწოლები და აბმულატორიულ-პოლიკლინიკური დაწესებულებები; ხოლო მეორე მხრივ, არის ფინანსური რესურსი – სახელმწიფოს მიერ

ჯანდაცვისათვის გამოყოფილი საბიუჯეტო სახსრები, ყოველწლიურად 1 მილიარდ ლარზე მეტი. იმისათვის, რომ ეს ფინანსური რესურსი მივიდეს დანიშნულების ადგილზე – სამედიცინო დაწესებულებებში, საჭიროა მხოლოდ ერთი დამატებითი რგოლი: პაციენტი. სწორედ აქ იჩენს თავს ყველა ის არაჯანსაღი ფინანსური სტიმული, რომლებიც საყოველთაო ჯანდაცვის არსებულმა სისტემამ გააჩინა სამედიცინო დაწესებულებებში.

საქმე ისაა, რომ საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის პრიორიტეტული მიმართულება არის სტაციონარული მკურნალობა, რომლის მომსახურების 70%-ზე მეტს აფინანსებს სახელმწიფო, დანარჩენი ფინანსდება პაციენტების ჯიბიდან. ამბულატორიული მომსახურების შემთხვევაში სახელმწიფო დაფინანსების წილი მხოლოდ 43%-ია, დანარჩენი – პაციენტის გასახდელია. აქვე გასათვალისწინებელია, რომ სტაციონარული მომსახურება გაცილებით ძვირადღირებულია, ვიდრე პრევენციული და ამბულატორიული მომსახურება.

ანაზღაურების ეს სისტემა სამედიცინო დაწესებულებებსა და ექიმებს უქმნის პირდაპირ ფინანსურ სტიმულსა და მოტივაციას, რომ პაციენტის ავადმყოფობა განზრახ დაამძიმონ – ისინი გადაგზავნონ ჰოსპიტლებში სტაციონარული მკურნალობის მიზნით. და როცა პაციენტს მოათავსებენ სამედიცინო დაწესებულებაში, მას უკეთებენ ყველაფერს, რაც აუცილებელია და რაც საერთოდ არ არის აუცილებელი: ანალიზები, გამოკვლევები, მედიკამენტები, ოპერაციები. პაციენტი ჰოსპიტლიდან „თავისუფლდება“ მხოლოდ მაშინ, როდესაც ჰოსპიტალი სრულად აითვისებს სტაციონარული მკურნალობის საბიუჯეტო ლიმიტს.

შესაბამისად, ექიმისა და სამედიცინო დაწესებულების მიზანი არის არა პაციენტის მკურნალობა, არამედ მისი ინსტრუმენტალიზაცია სახელმწიფოსაგან მეტი დაფინანსების მიღების მიზნით. ეს არის შედეგი საყოველთაო დაზღვევის არსებული ანაზღაურების სისტემისა და ფინანსური სტიმულებისა.

როდესაც საავადმყოფო სანოლების, თითქმის, ნახევარი არ არის დატვირთული, სასწრაფო დახმარების სამსახურების როლი ავადმყოფების საავადმყოფოებზე გადა-

ნაწილების პროცესში მნიშვნელოვანია. შეგვიძლია ვიყოთ დარწმუნებულნი, რომ სასწრაფო დახმარების სამსახურები ავადმყოფების საავადმყოფოებზე მიუკერძოებლად და კორუფციის გარეშე ანაწილებენ? დარწმუნებულნი ვართ, რომ არ გაჩნდა ახალი „ბიზნესი“ პაციენტების „მიმყვანებისა“, რომლებსაც საავადმყოფოებში საყოველთაო დაზღვევის პროგრამის ფარგლებში „სამკურნალოდ“ მიჰყავთ პენსიონერები და ამ მომსახურებაში საავადმყოფოებისაგან კონკრეტულ ანაზღაურებას იღებენ?

მიუხედავად იმისა, რომ 2014 წელთან შედარებით 2018 წელს ჯანდაცვის პროგრამებზე სახელმწიფოს მიერ დახარჯული საბიუჯეტო თანხები 400 მილიონი ლარით (75%-ით) გაიზარდა, მოსახლეობის მიერ ჯიბიდან გადახდილი თანხები არ შემცირებულა და მან 2017 წელს 1.6 მილიარდი ლარი შეადგინა, ისევე როგორც ეს იყო 2014 წელს. ჯანდაცვის მთლიან ხარჯებში კერძო დანახარჯების წილი 55%-ია და ამ მაჩვენებლით საქართველო მსოფლიოში პირველ ათეულშია ავღანეთის, სუდანის და იემენის გვერდით. (მნიშვნელოვანია აღნიშვნა, რომ ჯანდაცვაში კერძო დანახარჯების ასეთი მაღალი წილი გვაქვს იმ ფონზე, როდესაც ქვეყნის ეკონომიკაზე საგადასახადო ტვირთი აღემატება 25%-ს, რომლის მეოთხედი სწორედ ჯანდაცვაზე იხარჯება.)

ჯანდაცვაზე მაღალი კერძო დანახარჯები, ცხადია, გამოწვეულია სტაციონარული მომსახურების საერთო ხარჯების ზრდით, რომელსაც ნაწილობრივ მოსახლეობა საკუთარი ჯიბიდან აფინანსებს, და მედიკამენტებზე გაწეული ხარჯებით. მოსახლეობის ხარჯების ორი მესამედი სწორედ მედიკამენტებზე იხარჯება, რომელიც საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის ფარგლებში ფაქტიურად არ ფინანსდება.

მედიკამენტებზე გაწეული ხარჯების ზრდას განაპირობებს ორი ძირითადი ფაქტორი:

პირველი: 2013-2018 წლებში მედიკამენტებზე ფასები თითქმის 70%-ით გაიზარდა, რაც პირდაპირპროპორციულია ლარის კურსის დაცემისა და გამოწვეულია იმავე პერიოდში ლარის გაუფასურებით. მედიკამენტების უდიდესი ნაწილი ან იმპორტირებულია ან საქართველოში წარმოებული მედიკა-

მენტების ნედლეული არის იმპორტირებული. ამ პრობლემაზე, რომელსაც ლარიზაცია ვერ უშველის, ჩვენს ერთ-ერთი წინა სტატიაში გვქონდა საუბარი.

მეორე: სამედიცინო დაწესებულების, ფარმაცევტული ქსელისა და სადაზღვევო კომპანიისაგან შექმნილი მოჭადროებული სამკუთხედები. საქმე ისაა, რომ პაციენტის ე.წ. „ხელოვნურად დამძიმება“ არამარტო ჰოსპიტალურ მომსახურებას, არამედ მედიკამენტების მიღებასაც გულისხმობს. თუ პაციენტი მოხვდა კონკრეტულ ჰოსპიტალში, მკურნალობასთან დაკავშირებული მედიკამენტების შეძენაც ავტომატურად ხდება კონკრეტულ ფარმაცევტულ კომპანიაში, რომელსაც იგივე ინვესტორი ან მშობელი კომპანია ჰყავს, რაც ჰოსპიტალს.

თუ პაციენტი სარგებლობს ჯანმრთელობის კერძო დაზღვევით, მაშინ მას მოუწევს იმ ჰოსპიტალში მკურნალობა და მედიკამენტების იმ აფთიაქიდან შეძენა, რომლებიც დაკავშირებულნი არიან სადაზღვევო კომპანიასთან. ამ გზით სადაზღვევო კომპანია პაციენტის მკურნალობაზე დახარჯულ თანხას ნაწილობრივ ან მთლიანად ინაზღაურებს პაციენტისავე ჯიბიდან.

ჯანდაცვის სფეროში არსებული დღევანდელი სიტუაცია შეიძლება ასე შევაჯამოთ: საყოველთაო დაზღვევის პროგრამის ფარგლებში თანხების უკონტროლო ხარჯვამ და არაჯანსაღმა ფინანსურმა სტიმულებმა განაპირობა სამედიცინო დაწესებულებებისა და ექიმების სიჭარბე, რომელმაც სამედიცინო მომსახურების ბაზარზე შექმნა კონკურენცია კერძო ბიზნესსუბიექტებს შორის ადამიანთა ჯანმრთელობისა და საბიუჯეტო სახსრების ხარჯზე. ეს სისტემა აბსოლუტურად არაეფექტურია, როგორც პაციენტებისათვის, ასევე სახელმწიფოსათვის და შეიცავს კორუფციის მაღალ რისკებს. ის სასარგებლოა მხოლოდ იმ ბიზნესსუბიექტებისათვის, რომლებიც ჩართულნი არიან ხელოვნურად შექმნილ ამ კორუფციულ სისტემაში საბიუჯეტო სახსრების მისაღებად.

ჯანდაცვის არსებულმა პოლიტიკამ კერძო სამედიცინო დაწესებულებებსა და ფარმაცევტულ კომპანიებში განაპირობა ისეთი ბიზნესმოდელის შექმნა, რომლის არსებობა,

სიცოცხლისუნარიანობა და წარმატებულობა მთლიანად დამოკიდებულია სახელმწიფო ბიუჯეტზე. სწორი ჯანდაცვის პოლიტიკის განხორციელების შემთხვევაში სახელმწიფო ბიუჯეტზე პარაზიტირების ეს ბიზნესმოდელი მყისიერად შეწყვეტს არსებობას.

ჯანდაცვის ხარჯების ეფექტური მართვისა და დანახარჯების შეკავების თვალსაზრისით ჯანდაცვის არსებული სისტემა სერიოზულ ხარვეზებს შეიცავს. ამ ტემპებით ჯანდაცვის დაფინანსების ზრდა და თან არაეფექტური ხარჯვა კატასტროფული შედეგებით დასრულდება როგორც სახელმწიფო ბიუჯეტისათვის, ასევე მოსახლეობისათვის. ამიტომ, აუცილებელია ისეთი მექანიზმებისა და სტიმულების დანერგვა, რომელიც ეფექტურ მონიტორინგს გაუწევს ჯანდაცვის ხარჯების მიზნობრიობას და უზრუნველყოფს ჯანდაცვის დანახარჯების შეკავებას.

საქართველოში სახელმწიფო ჯანდაცვის პროგრამების მართვასა და მონიტორინგს ახორციელებს სსიპ სოციალური მომსახურების სააგენტო და სსიპ სამედიცინო საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირების სააგენტო. მრავალი განვითარებული და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნების გამოცდილებით დასტურდება, რომ ჯანდაცვის ხარჯების მონიტორინგისა და შეკავების ყველაზე ეფექტური მექანიზმი არის ჯანდაცვის დაფინანსების კონკურენტული სისტემა.

ასეთ სისტემაში სახელმწიფო ჯანდაცვის პროგრამების მართვას ახორციელებს მრავალი, ერთმანეთთან კონკურენციაში მყოფი კერძო სადაზღვევო კომპანია. სახელმწიფო ჯანდაცვის პროგრამებს აფინანსებს სადაზღვევო კომპანიების გავლით და არა საავადმყოფოებისათვის პირდაპირი გადახდის წესით.

პროგრამაში ჩართულ სადაზღვევო კომპანიებს აქვთ პირდაპირი მოტივაცია და სტიმული, რომ რისკები სათანადოდ შეათვასონ და ხარჯების მონიტორინგი ეფექტურად განახორციელონ. გარდა ამისა, ჯანდაცვის ხარჯების მრავალი გადამხდელით ორგანიზებული სისტემა სადაზღვევო კომპანიებს შორის ქმნის კონკურენციას დაზღვეულის სასარგებლოდ სადაზღვევო პაკეტების და სადაზღვევო პრემი-

ების თვალსაზრისით. ასეთი კონკურენტული სისტემა ხელს უწყობს სამედიცინო მომსახურების ხარისხის ამაღლებას და ამ მომსახურებაზე დანახარჯების ეფექტურ მართვას.

ჯანმრთელი ცხოვრების წესი ავადმყოფობის პრევენციის საუკეთესო საშუალებაა. ძალიან მნიშვნელოვანია მოსახლეობაში ჯანმრთელი ცხოვრების პრინციპების ცნობადობის ამაღლება და მათი პოპულარიზაცია. მოსახლეობისათვის სპორტული დარბაზებისა და მოედნების მასობრივად ხელმისაწვდომობა სახელმწიფო ბიუჯეტისათვის ერთ-ერთი პრიორიტეტული საკითხი უნდა იყოს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პროფილაქტიკური შემომგებებისა და პრევენციული მკურნალობისათვის ჯანდაცვის არსებული პროგრამები არასწორ ფინანსურ სტიმულებზეა აგებული. საყოველთაო ჯანდაცვის ეს კომპონენტი დასაკორექტირებელია ისე, რომ ასაკის, სამუშაო ადგილისა და სხვა ფაქტორების მიხედვით ხდებოდეს მოსახლეობის ყოველწლიური პროფილაქტიკური კვლევები. ეს მიდგომა უზრუნველყოფს ავადმყოფობის პოტენციური წყაროს დროულ აღმოჩენას, რეაგირებასა და ადრეულ ეტაპზევე მის ეფექტურ მკურნალობას. ძლიერი და ეფექტური პროფილაქტიკური ჯანდაცვა არის სტაციონარულ ჯანდაცვაზე საბიუჯეტო თანხების შემცირებისა და ოპტიმიზაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი. ჯანდაცვაზე სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი სახსრების ძირითადი ნაწილი უნდა იხარჯებოდეს სწორედ პროფილაქტიკაზე.

მოსახლეობაში სწორი სტიმულების გასაჩენად საჭიროა მოსახლეობის ფინანსური მონაწილეობის გაზრდა ჯანმრთელობის დაზღვევაში. კარგად არის ცნობილი ჯანდაცვის პროგრამების კონკრეტული მოქალაქის ფინანსურ შესაძლებლობებზე ადაპტირების პრინციპები. ასეთი სისტემები მოსახლეობის სოციალურად დაუცველ ნაწილს მაქსიმალურად უზრუნველყოფენ ჯანდაცვის პროგრამებით. ამავე დროს, მინიმალურია სახელმწიფოს მიერ ჯანდაცვაზე გამოყოფილი თანხები მოსახლეობის საშუალო და მაღალშემოსავლიან ნაწილზე, რომელთაც თავად უნდა შეიძინონ ჯანმრთელობის დაზღვევის პოლისები კერძო სადაზღვევო

კომპანიებისაგან. ეს პრინციპი უზრუნველყოფს არამართო საბიუჯეტო სახსრების მიზნობრივ და ეფექტურ ხარჯვას, არამედ მოსახლეობაში საკუთარ ჯანმრთელობაზე პასუხისმგებლობის ამაღლებას.

საქართველოსათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია სწრაფი ეკონომიკური განვითარება. მრავალ სხვა კომპონენტთან ერთად მცირე სახელმწიფო ბიუჯეტი აუცილებელია ეკონომიკური განვითარების ტემპებისათვის. ქვეყნის ეკონომიკაზე დღევანდელი 25%-იანი საგადასახადო ტვირთი ეკონომიკის სწრაფი განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემაფერხებელი ფაქტორია. ბიუჯეტი საჭიროებს მნიშვნელოვან შემცირებას, ეს, ცხადია, ეხება ჯანდაცვასაც. სწორი პრინციპების დანერგვის გარეშე ბიუჯეტის შემცირება შეუძლებელია, რაც, თავის, მხრივ შეუძლებელს გახდის საქართველოს სწრაფ ეკონომიკურ განვითარებას.

აუცილებელია, რომ ბიუჯეტის ყველა კომპონენტი, უპირველეს ყოვლისა კი, ჯანდაცვის ბიუჯეტი, სწორ პრინციპებსა და მიდგომებზე იყოს აგებული. ეს შესაძლებელს გახდის მისი ეფექტურობის გაზრდას, ბიუჯეტის მოცულობის შემცირებას და, შესაბამისად, მნიშვნელოვან როლს ითამაშებს ქვეყნის სწრაფ ეკონომიკურ განვითარებაში.

საინვესტიციო კლიმატი, როგორც ინფრასტრუქტურის ნაწილი, სწრაფი ეკონომიკური განვითარებისათვის⁷

საინვესტიციო კლიმატი, პირველ ყოვლისა, განისაზღვრება იმით, თუ რამდენად მიმზიდველი და კომფორტულია იგი საშუალო ზომის საინვესტიციო პროექტებისა და ინვესტორებისათვის. მსხვილ ენერგოპროექტს ან მსოფლიო სასტუმრო ბრენდის შემოსვლას რომ მთელი სამთავრობო გუნდი მიესალმება და ხელს უწყობს, ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ ქვეყნის საინვესტიციო კლიმატი ზოგადად მიმზიდველია. სწორედ ისეთი საინვესტიციო გარემოს შექმნა არის საჭირო, რომელიც, უზინარესად, მცირე და საშუალო ზომის ინვესტიციებისათვის იქნება მიმზიდველი და რომელშიც მცირე და საშუალო ზომის ინვესტორებს ექნებათ განცდა, რომ ამ ქვეყანაში მათ სამუშაო გარემოზე ზრუნავენ და კომფორტული ოპერირებისათვის მაქსიმალურ პირობებს ქმნიან.

ასობით მილიონი დოლარის მსხვილი საინვესტიციო პროექტები, ცხადია, ძალიან კარგია, მაგრამ არ უნდა გვექონდეს მოლოდინი და არ უნდა ვიყოთ იმის იმედად, რომ ასეთი პროექტები ჩვენი მასშტაბის ქვეყნისა და ეკონომიკის პირობებში რეგულარულად გვექნება. მცირე და საშუალო ზომის – ნახევარი მილიონიდან რამდენიმე ათეულ მილიონამდე ღირებულების საინვესტიციო პროექტების გარეშე ამგვარი რეგულარული შემოდინების უზრუნველყოფა შეუძლებელია.

მასობრივი, მცირე და საშუალო საინვესტიციო პროექტებისათვის შესაბამისი კლიმატის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია იმ ენობრივი ბარიერების მაქსიმალურად მოხსნა, რომელსაც ინვესტორი აწყდება ქვეყანაში ჩამოსვლისა და მუშაობისას. როგორც წესი, მსხვილ საინვესტიციო პროექტებში ინვესტორებს აქვთ რესურსი და აკყავთ ადგილობრივი იურისტები, თარჯიმნები, ტექნიკური პერსონალი, რომლებიც ენობრივ ბარიერს ხსნიან. თუმცა, როდესაც ინვე-

7 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, იანვარი, 2020 წ.

სტიცია არის შედარებით მცირე, ინვესტორებისათვის ენობრივი ბარიერის გადალახვა პრობლემატური საკითხია.

სტუმართმოყვარე ხალხი, ალბათ, ნამდვილად ვართ, თუმცა, ინვესტორთმოყვარე ნამდვილად არა ვართ. უცნაურია, მაგრამ ფაქტია, რომ სტუმარს, ტურისტს, რომელიც, მაქსიმუმ, ათი დღით ჩამოდის, ისვენებს და ფულს ხარჯავს, უფრო მეტი ყურადღებით და ზრუნვით ვეპყრობით, ვიდრე ინვესტორს, რომელიც გრძელვადიანი გეგმით ჩამოდის, ჩვენს ქვეყანაში დებს თავის კაპიტალს, რისკავს, ასაქმებს ხალხს და ქმნის დამატებით ღირებულებას. ის, რომ ინვესტორს სჭირდება ელემენტარული ყურადღება, ზრუნვა და კომფორტული ყოველდღიური სამუშაო გარემოს შექმნა, თითქოს, არც გვესმის. ამ დროს კი ძალიან მნიშვნელოვანია, ინვესტორმა იგრძნოს, რომ ამ ქვეყანაში უნდათ მისი ინვესტიციები და მაქსიმალურად ზრუნავენ მისი, როგორც ეკონომიკური ერთეულის, კომფორტისათვის.

ყველა ქართველ ინვესტორს, რომელსაც ინვესტიციები განუხორციელებია მეზობელ ქვეყნებში, მაგალითად, აზერბაიჯანში, სომხეთში, ყაზახეთში, თავად აქვს გამოცდილი, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ენობრივი საკითხი. ამ ქვეყნებში, ცხადია, რუსული ენა პოპულარულია და იციან კიდევ იგი, თუმცა, ყველა, დოკუმენტი, პროცედურა, კორესპონდენცია და ოფიციალური კომუნიკაცია არის ადგილობრივ ენაზე. სწორედ იგივე ხდება, როდესაც უცხოელი ინვესტორი მუშაობას იწყებს ან მუშაობს საქართველოში.

თითქოს, საქართველოში ეს საკითხი მწვავედ არ დგას, ხალხმა მეტნაკლებად იცის რუსული, ახალგაზრდა თაობამ – უფრო ინგლისური. თუმცა, ეს ყველაფერი ხდება სალაპარაკო დონეზე. როგორც კი ინვესტორი შედის ეკონომიკურ და სამართლებრივ პროცესებში, ენობრივი ბარიერი მისთვის ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა.

მიუხედავად იმისა, რომ ტურისტისაგან განსხვავებით, ინვესტორი არ ჩამოდის რამდენიმე დღით, არამედ ახორციელებს გრძელვადიან ინვესტიციას და მის საქმიანობას უკავშირებს ჩვენს ქვეყანას, მაინც არ უნდა გვექონდეს მოლოდინი იმისა, რომ ის ქართულს ისწავლის და ამით თავად გადალახავს ენობრივ ბარიერს.

ძალიან მნიშვნელოვანია საინვესტიციოდ მიმზიდველი საკანონმდებლო სივრცე და ამ კანონების აღსასრულებლად არსებული ეფექტური სახელმწიფო ბიუროკრატია. თუმცა, უცხოელი ინვესტორისათვის მნიშვნელოვანი პრობლემაა, თუ ეს კანონები, რეგულაციები, ხელშეკრულებები, ბიზნესის ყოველდღიური ოპერირებისათვის აუცილებელი დოკუმენტები და სახელმწიფო ორგანოებთან უშუალო კომუნიკაცია მათთვის გასაგებ ენაზე არ არის ხელმისაწვდომი.

ბიზნესის კეთების თავისუფლების ინდექსით შეიძლება გვეჩვენოს კარგი რეიტინგი, თუმცა, ენობრივი ბარიერის გამო თუ ეს გარემო პრაქტიკული თვალსაზრისით უცხოელი საშუალო ზომის ინვესტორისათვის არ არის ხელმისაწვდომი, მაშინ მხოლოდ რეიტინგი ინვესტორის პრობლემას ვერ გადაჭრის.

განვიხილოთ, ვინ შეიძლება საქართველოში ინვესტიციები განახორციელოს ქვეყნებისა და ენების მიხედვით. პირველ რიგში, ყველაზე დიდ კერძო ინვესტიციებს, ვფიქრობთ, აკეთებენ ის ქართველები, რომლებიც საზღვარგარეთ ცხოვრობენ. საზღვარგარეთ წასული ქართველების დაბრუნება და მათ მიერ ინვესტიციების განხორციელება, ცხადია, ძალიან მნიშვნელოვანია, თუმცა ეს არ იქნება საკმარისი უწყვეტი ინვესტიციების შემოდინების უზრუნველსაყოფად. ჩვენ უნდა ვისწავლოთ უცხოელი ინვესტორების მოზიდვა. მეორე ჯგუფში არიან მეზობლები – პოტენციური ინვესტორები მეზობელი ქვეყნებიდან – სომხეთი, აზერბაიჯანი, ყაზახეთი, რუსეთი, უკრაინა, ბელორუსი და თურქეთი. ყველა პოსტ-საბჭოთა ქვეყანაში, რომელიც პოტენციური ინვესტიციების მნიშვნელოვანი წყაროა, სამუშაო ენა არის რუსული. მესამე ჯგუფს განეკუთვნებიან ევროპისა და ჩრდილოეთ ამერიკის ქვეყნები, ასევე, ახლო აღმოსავლეთის ზოგიერთი ქვეყანა. ამ ქვეყნებში სამუშაო ენა არის ინგლისური.

მაგალითისათვის წარმოვიდგინოთ ინგლისელი ინვესტორი, რომელმაც იცის მხოლოდ ინგლისური და რომელსაც სურს მცირე სასტუმროსა და რესტორნის გახსნა საქართველოში; ან უკრაინელი ინვესტორი, რომელმაც იცის მხოლოდ უკრაინული და რუსული და გადაწყვეტილი აქვს ერთი მილიონი დოლარის ინვესტიციის განხორციელება

ავეჯის მცირე სანარმოში. თუ მივყევით ინვესტიციის პროცესს – კომპანიის რეგისტრაცია, საბანკო ანგარიშის გახსნა, მიწის შესყიდვა, სამშენებლო ნებართვისთვის საჭირო დოკუმენტების მომზადება, ხელშეკრულებების დადება, ბუღალტერიის წარმოება, კომუნალური ინფრასტრუქტურის უზრუნველყოფა, გაყიდვებთან დაკავშირებული კამპანიის წარმოება და მრავალი სხვა – გასაგები ხდება, რომ ვერც ერთ ამ ეტაპს ეს ინვესტორები დღევანდელ საქართველოში დამოუკიდებლად ვერ გაივლიან. მათ აუცილებლად დასჭირდებათ ადგილობრივი „სანდო პირები“ – იურისტი, ბუღალტერი, უარეს შემთხვევაში, ის ადგილობრივი „პარტნიორი“ ლოკალური პრობლემების მოსაგვარებლად, რომლებსაც არ იცნობს და არ ენდობა, მაგრამ იძულებულია, ენდოს და მათი მითითებების მიხედვით ხელი მოაწეროს დოკუმენტებს და აიღოს პასუხისმგებლობები. ვერც ერთი ეს ინვესტორი ელემენტარულ სატელეფონო ზარზეც ვერ მიიღებს პასუხს ინგლისურ თუ რუსულ ენებზე სახელმწიფო ორგანოების უმეტეს ნაწილში. სწორედ ეს არის პრობლემა, მიუხედავად იმისა, რომ საინვესტიციოდ შეიძლება ძალიან კარგი საკანონმდებლო სივრცე და ეფექტური სახელმწიფო ბიუროკრატია გვქონდეს (დავუშვათ).

თუ სხვა ქვეყნებზე უკეთესი კანონმდებლობა და უფრო ეფექტური სახელმწიფო ბიუროკრატია გვაქვს, მაშინ ამ კანონმდებლობის ფარგლებში ინვესტორს უნდა მივცეთ საშუალება, გადალახოს ყველა ენობრივი ბარიერი, არ იგრძნოს თავი უცხო გარემოში, ჰქონდეს განცდა, რომ მისი კომფორტისათვის ამ ქვეყანაში იზრუნეს და იმუშავეს. ასეთ შემთხვევაში შეიქმნება მიმზიდველი საკანონმდებლო გარემო და ეფექტური სახელმწიფო ბიუროკრატიული სისტემა უცხოელი ინვესტორისათვის. ეს, თავის მხრივ, მნიშვნელოვანწილად გაზრდის საინვესტიციო გარემოს მიმზიდველობას უცხოელი მცირე და საშუალო ზომის ინვესტორებისათვის.

საინვესტიციო ინფრასტრუქტურა თავის თავში არ მოიცავს მხოლოდ სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურას (გზები, ნავსადგურები, აეროპორტები), ელექტროენერგიით, წყლითა და გაზით უზრუნველყოფასა და ნარჩენების მა-

რთვის სისტემებს. საკანონმდებლო სივრცე და სახელმწიფო ბიუროკრატია საინვესტიციო ინფრასტრუქტურის ნაწილია. უცხოელი ინვესტორისათვის ენობრივი ბარიერის მოხსნა და ამ ინფრასტრუქტურაზე ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა მთლიანი საინვესტიციო ინფრასტრუქტურის განუყოფელი და ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია, რომელიც ხელს შეუწყობს ინვესტიციების მოზიდვასა და ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებას.

მხოლოდ ასეთი ინფრასტრუქტურით შევძლებთ, შევქმნათ საინვესტიციო კლიმატი, სადაც მრავალი მცირე და საშუალო ინვესტორისათვის პროექტების განხორციელება იქნება კომფორტული, სადაც ისინი თავს არ იგრძნობენ გაუცხოებულად უცნობ და გაურკვეველ გარემოში, სადაც ბიზნესის ელემენტარული ოპერირებისათვის არ იქნებიან იძულებულნი, ლოკალური საკითხების მოსაგვარებლად იპოვონ ადგილობრივი „პარტნიორ(ებ)ი“.

თუ ჩვენ გვინდა მასობრივი – მცირე და საშუალო მოცულობის ინვესტიციები განხორციელდეს საქართველოში, საჭიროა ამ ენებზე სახელმწიფო ორგანოების ფუნქციონირების უზრუნველყოფა. ეს ეხება იუსტიციის სახლებს, საგადასახადო ორგანოებს, ეკონომიკური პროფილის სამინისტროებს, მათ დეპარტამენტებსა და სსიპ-ებს, ადმინისტრაციულ და სამოქალაქო სასამართლოებს, ადგილობრივ მუნიციპალიტეტებს. ასევე უნდა იყვნენ სპეციალურად სერტიფიცირებული ნოტარიუსები, რომლებიც საქმის წარმოებას უცხო ენებზე შეძლებენ. სახელმწიფო სტრუქტურებში ყველა ის დასაქმებული, რომელსაც ინვესტორთან აქვს კონტაქტი, ინვესტიციების ხელშესაწყობად აუცილებელია უმაღლეს სამუშაო დონეზე ფლობდეს არამარტო ქართულს, არამედ ინგლისურსაც და რუსულსაც. მრავალ განვითარებულ ქვეყნებშიც კი, მაგალითად, სკანდინავიის სახელმწიფოებსა და ნიდერლანდებში, ინგლისური, პრაქტიკულად, მეორე სამუშაო ენაა და სკოლიდანვე მაღალ დონეზე ისწავლება.

განსაკუთრებით უნდა აღვნიშნოთ, რომ სახელმწიფო ორგანოებში უნდა მუშაობდნენ უცხო ენების მცოდნე თანაგმრომელთა ისეთი რაოდენობა, რაც საჭიროა ინვესტორე-

ბისათვის მაღალი დონისა და კომფორტული სერვისის შე-
სათავაზებლად. თუ კონკრეტულ ორგანოებში ერთი ან ორი
ასეთი თანამშრომელი გამოიყო იმისათვის, რომ რეფორმა
ქალაქებში შესრულებულად მოინიშნოს, რასაკვირველია, ეს
ყოველგვარ აზრს დაჰკარგავს.

გარდა ამისა, ქვეყანაში ენობრივი საკითხები ინვე-
სტორებისათვის საკანონმდებლო დონეზე უნდა იყოს გა-
დანყვეტილი. პირველ რიგში, ეს გულისხმობს იმას, რომ
ეკონომიკურ საქმიანობასთან დაკავშირებული კანონები –
საგადასახადო კოდექსი, სამენარმეო კანონმდებლობა, ად-
მინისტრაციული კოდექსი და სხვა ნორმატიული აქტები უნდა
იყოს თარგმნილი და ინვესტორებისათვის ხელმისაწვდომი
ინგლისურ და რუსულ ენებზეც. იგივე ეხება მთავრობის გა-
დანყვეტილებებსა და საკანონმდებლო აქტებს. ასევე საჭი-
როა, რომ სამართალდამცავ ორგანოებში, მაგალითად, პა-
ტრულში, დასაქმებულნი ფლობდნენ უცხო ენებს. ბიზნეს და
ეკონომიკური საინფორმაციო სივრცეც, ცხადია, უნდა იყოს
ამ ენებზე, რათა უცხოელი ინვესტორებისათვის ეს ინფორ-
მაცია იყოს მარტივად ხელმისაწვდომი და გასაგები. აქვე
იგულისხმება ისიც, რომ ლოგისტიკურ და სატრასპორტო
სივრცეებში ყველა ინფორმაცია ასევე ხელმისაწვდომი უნდა
იყოს ინგლისურადაც და რუსულადაც.

უცხოელი ინვესტორების ნახალისებისა და საქართვე-
ლოს საინვესტიციო კლიმატის მიმზიდველობის გაზრდი-
სათვის მნიშვნელოვანი იქნება, თუ ინვესტორს, გარკვეული
ოდენობის (მაგალითად, ერთი მილიონ აშშ დოლარი და
მეტი) ინვესტიციის განხორციელების შემთხვევაში ექნება
საქართველოს მოქალაქეობის მიღების შესაძლებლობა.
მსგავსი პრაქტიკა აპრობირებულია მრავალი გარდამავალი
ეკონომიკებისა და განვითარებულ ქვეყნებში.

ცხადია, ისმის კითხვა: ეს ყველაფერი პრაქტიკულად შე-
საძლებელია, თუ არა? ვფიქრობთ, რომ ეს შესაძლებელია
და მისი მიღწევა სრულიადაც არ არის რთული ამოცანა. სა-
ხელმწიფო მოხელეთა იმ ნაწილმა, რომლებსაც პირდაპირი
თუ არაპირდაპირი შეხება აქვთ ეკონომიკურ სუბიექტებთან,
იქნება ეს ადგილობრივი თუ უცხოელი ინვესტორი, უნდა

ისწავლოს უცხო ენები ან ეს მოხელეები უნდა ჩანაცვლდნენ ახალი კადრებით, რომლებმაც იციან ენები და ისინი უნდა მომზადდნენ პროფესიულად. პოლიტიკური ნების შემთხვევაში ამ მიმართულებით გარდატეხის შეტანა შესაძლებელია ერთ წელიწადში, ხოლო სრულ დახვეწასა და დანერგვას, მაქსიმუმ, კიდევ ერთ წელიწადში.

ინფრასტრუქტურის ამ ნაწილში სახელმწიფოს მიერ ინვესტიციის განხორციელება პირდაპირ შედეგს გამოიღებს საინვესტიციო კლიმატის გაუმჯობესების თვალსაზრისით და სწორედ ამიტომ ასეთი ინვესტიციის განხორციელება სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკურად მიზანშეწონილია. ძირითადი ამოცანა ისაა, რომ შეიქმნას ისეთი საინვესტიციო გარემო, კლიმატი და ინფრასტრუქტურა, სადაც უცხოელ ინვესტორს, ერთი მხრივ, დახვდება უფრო ხელსაყრელი საინვესტიციო კლიმატი, ვიდრე საკუთარ ქვეყანაში, და, ამავე დროს, ის თავს არ იგრძნობს უცხო გარემოში. ეს არის იმ რეფორმების ერთ-ერთი ქვაკუთხედი, რომელიც მნიშვნელოვნად გაზრდის ქვეყნის საინვესტიციო მიმზიდველობას, როგორც მსხვილი, თუმცა, პირველ ყოვლისა, მცირე და საშუალო ინვესტორებისათვის. ასეთი საინვესტიციო ინფრასტრუქტურა, თავის მხრივ, მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს ქვეყნის სწრაფ ეკონომიკურ განვითარებაში.

ინფრასტრუქტურის არასწორი გაგება⁸

სწრაფი ეკონომიკური ზრდა ჩვენი თითოეული სტატიის ქვაკუთხედი. ყველა ანალიზი და რეკომენდაცია, რომლებსაც მკითხველს ვთავაზობთ, სწორედ ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების არსებული ტემპების ზრდის სურვილითაა ნაკარნახევი.

წინამდებარე სტატიაში განვიხილავთ საქართველოს ინფრასტრუქტურის გამოწვევებსა და ჩვენს რეკომენდაციებს.

ინფრასტრუქტურა საინვესტიციო კლიმატის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია. წარმოდგენილია სწრაფი ეკონომიკური ზრდა განვითარებული და მდგრადი ინფრასტრუქტურის გარეშე. არ არსებობს ეკონომიკის სწრაფი განვითარების მოდელი, რომელიც თავის თავში არ მოიაზრებს განვითარებულ ინფრასტრუქტურას.

ახლო მომავალში საქართველომ რომც მიაღწიოს მიმზიდველი საგადასახადო გარემოს შექმნას, ეფექტურ სახელმწიფო ბიუროკრატიას, უზრუნველყოს კვალიფიციური და განათლებული სამუშაო ძალის შექმნა და სტაბილური ვალუტა, ქვეყანა გრძელვადიანი და მასშტაბური საინვესტიციო პროექტებისათვის ვერ იქნება მიმზიდველი, თუ უზრუნველყოფილი არ იქნება საბაზისო ინფრასტრუქტურა. ინფრასტრუქტურის განვითარების დონე მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ქვეყანაში ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დონეს, ასევე ქვეყნის კონკურენტუნარიანობას სხვა ქვეყნებთან შედარებით.

სამწუხაროდ, ინფრასტრუქტურაზე საუბრისას ხშირად ჩვენთან მხოლოდ საგზაო ინფრასტრუქტურა იგულისხმება. ეს, ცხადია, არ არის სწორი, რადგან ინფრასტრუქტურა, ასევე, მოიცავს კომუნიკაციას, გაზით, ელექტროენერგიით, სასმელი და სანარმოო წყლით მომარაგების, საკანალიზაციო და ნარჩენების გადამუშავების სისტემებს.

ფაქტს, რომ ეკონომიკურად საქართველო არ არის განვითარებული ქვეყანა, აქვს ერთი დიდი დადებითი მხარე.

8 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, თებერვალი, 2020 წ.

ერთ მოსახლეზე 4,500 აშშ დოლარის მთლიანი შიდა პროდუქტის არსებობის პირობებში ქვეყანაში ძალიან მძიმე სიტუაციაა ნარჩენების მართვისა და კანალიზაციის სისტემების თვალსაზრისით. ნარჩენებისა და კანალიზაციის არსებული სისტემები დიდ საფრთხეს შეიცავს როგორც მოსახლეობის ჯანმრთელობისათვის, ასევე ნიადაგისა და მინისქვეშა წყლებისათვის. კანალიზაციისა და ნარჩენების მართვის არსებული სისტემები ისეთ პატარა ეკონომიკასაც კი ვერ უძლებს, როგორიც ეხლა გვაქვს; ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება თავისთავად გულისხმობს მოხმარებისა და, შესაბამისად, ნარჩენების ზრდას. საქართველოს დღეს რომ ჰქონდეს 15,000 აშშ დოლარის მშპ ერთ მოსახლეზე, ჩვენი ქვეყანა, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, ჩაფლული იქნებოდა შიდა მეურნეობებისა და საწარმოო ნარჩენებში.

მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის მიერ მომზადებული 2018 წლის გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსის მიხედვით, საქართველოს ინფრასტრუქტურა 137 ქვეყნიდან 69-ე ადგილზეა. განათლების, ჯანდაცვისა და ტექნოლოგიური განვითარების კომპონენტებთან ერთად ინფრასტრუქტურის განვითარების დონე ერთ-ერთი ყველაზე პრობლემატურია საქართველოს კონკურენტუნარიანობის თვალსაზრისით.

აღსანიშნავია, რომ 2014 წელს იმავე ინდექსის მიხედვით საქართველოს ინფრასტრუქტურა 59-ე ადგილზე იყო 144 ქვეყნიდან. თუ გავითვალისწინებთ, რომ 2014 წელთან შედარებით 2018 წელს შეფასებული ქვეყნების რაოდენობამ შვიდით მოიკლო, ხოლო საქართველოს ინფრასტრუქტურის რეიტინგი ათი პუნქტით გაუარესდა, სურათი შემდეგია: კონკურენტუნარიანობის თვალსაზრისით საქართველოს ინფრასტრუქტურა სხვა ქვეყნებთან შედარებით გაუარესდა.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ 2013-2018 წლებში რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს მიერ ბიუჯეტიდან დაიხარჯა 6.6 მილიარდი ლარი. 2019 წლის ბიუჯეტით კი გათვალისწინებული იყო 2.0 მილიარდის დახარჯვა, რაც მთლიანი ბიუჯეტის 15%-ს აღემატება. ინფრასტრუქტურისათვის საბიუჯეტო თანხების ხარჯვისა და ეფექტის თვალსაზრისით გვაქვს განათლების, სოფლის მე-

ურნეობისა და ჯანდაცვის სფეროებში არსებული სიტუაციის მსგავსი სურათი: საბიუჯეტო თანხების გამოყოფა და ხარჯვა ყოველწლიურად იზრდება, ქვეყნის ეკონომიკისა და ბიუჯეტის მასშტაბთან მიმართებაში კოლოსალური თანხები იხარჯება, თუმცა გარღვევას, ხელშესახებ პროგრესს და ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის მნიშვნელოვან გაუმჯობესებას ვერც ინფრასტრუქტურის განვითარების კუთხით მივაღწიეთ.

კორუფცია, ცხადია, პირველ პრობლემად მოიაზრება, როდესაც ვსაუბრობთ ასეთი დიდი მასშტაბის თანხების ხარჯვასა და ეფექტის დეფიციტზე. კორუფციისა და მისი რისკების აღმოფხვრას სჭირდება მხოლოდ პოლიტიკური ნება და მოქმედება. თუ ეს ორივე კომპონენტი არსებობს, კორუფცია აღმოიფხვრება გეგმაზომიერად, თანმიმდევრულად და ეფექტურად. თუ რომელიმე ეს კომპონენტი არ არსებობს, მაშინ სწრაფ ეკონომიკურ განვითარებაზე საუბარი და დისკუსია ყოველგვარ აზრსაა მოკლებული. სწორედ ამიტომ არ გვსურს შევჩერდეთ კორუფციის პრობლემაზე როგორც ჩვენს ამ სტატიაში, ასევე სხვა სტატიებში, რადგან მიგვაჩნია, რომ კორუფცია ყველაზე მარტივად მოგვარებადი საკითხია. კორუფციასთან ბრძოლა დიდი ინტელექტუალური გამოწვევა არ არის, ეს ნების საკითხია.

გაცილებით გამომწვევი საკითხია სახელმწიფო ბიუროკრატიის არაეფექტურობა, ინფრასტრუქტურის განვითარების გრძელვადიანი გეგმის არარსებობა და პროექტების განხორციელების არაეფექტურობა.

2018 წელს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს გეგმა იყო 1.8 მილიარდი ლარი. წლის ბოლოს, დეკემბერში, ბიუჯეტში შეტანილი ცვლილების შედეგად ის შემცირდა 230 მილიონი ლარით და განისაზღვრა 1.6 მილიარდი ლარით. ცხადია, რომ ბიუჯეტის დაკორექტირების/შემცირების მიზეზი იყო სამინისტროს მიერ ბიუჯეტის ხარჯვითი გეგმის შესრულების შეუძლებლობა. სამინისტროს ეს დაკორექტირებული გეგმა 104%-ით შესრულდა, თუმცა, საინტერესოა ის, რომ იანვარ-ნოემბერში ბიუჯეტიდან ათვისებულ იქნა 1 მილიარდი ლარი, ხოლო 600 მილიონი ლარი (მთელი წლის ბიუჯეტის 40%) დაიხარჯა ბოლო თვეში – დე-

კემბერში. ამჟამად, რომ წლის ბოლოს, ერთ თვეში ამოდენა თანხის ხარჯვის მიზანი იყო ბიუჯეტის ხარჯვის გეგმის ფორმალური შესრულება და დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ეს თანხები ავანსად იქნა გადახდილი კონკრეტული ინფრასტრუქტურული პროექტებისათვის შერჩეულ კომპანიებზე.

ბიუჯეტის არათანმიმდევრული ხარჯვა, წლის ბოლოს ლარის მასის ხელოვნური ზრდა, რა თქმა უნდა, ერთი მხრივ, დამატებით ზეწოლას ახდენს ლარის გაცვლით კურსზე და, მეორე მხრივ, მიუთითებს ინფრასტრუქტურული პროექტების არაორგანიზებულ და არაეფექტურ განხორციელებაზე.

აქ გვაქვს ორი პრობლემა:

პირველი, არა გვაქვს ინფრასტრუქტურის განვითარების გრძელვადიანი და შეთანხმებული გეგმა. ვსაუბრობთ ინფრასტრუქტურის განვითარების ისეთ გეგმაზე, რომელიც მთავრობის შემადგენლობისა და პოლიტიკური ძალების ცვლილებებზე არ იქნება დამოკიდებული. ამის კარგი მაგალითია თბილისში შემოვლითი სარკინიგზო ხაზის მშენებლობა. ამ პროექტის ეკონომიკური მიზანშეწონილობა ცალსახად დასაბუთებული იყო. მის განსახორციელებლად აღებულ იქნა ფინანსური ვალდებულებები. თუმცა, მთავრობის ცვლილების შემდეგ პროექტი შეჩერდა. ინფრასტრუქტურის განვითარების გეგმა მოითხოვს ფართო საზოგადოებრივ კონსენსუსს, მის შემუშავებაში კონკრეტული მთავრობის წარმომადგენლებთან ერთად ჩართულნი უნდა იყვნენ როგორც ოპოზიციის წარმომადგენლები, ასევე საზოგადოების დაინტერესებული ნაწილი და შესაბამისი სფეროს სპეციალისტები.

კრიტიკულად მნიშვნელოვანია, არსებობდეს დოკუმენტი, რომელშიც დეტალურად იქნება განსაზღვრული ქვეყნის ინფრასტრუქტურის შემადგენელი თითოეული კომპონენტის (გზები, სასმელი და საირიგაციო წყლები, გაზი, ელექტროენერგია, კომუნიკაცია, ნარჩენების მართვა) ეტაპობრივი განვითარების გეგმა ქვეყნის თითოეული რეგიონის, ქალაქისა თუ დაბის მიხედვით.

კონკრეტულ რეგიონებსა და ქალაქებში მიმზიდველი საინვესტიციო გარემოს შესაქმნელად, საკმარისი არ არის

ინფრასტრუქტურის რომელიმე ერთი მიმართულების განვითარება, მაგალითად, საგზაო ინფრასტრუქტურის მონყობა. რეგიონი/ქალაქი/დაბა ვერ გახდება საინვესტიციოდ მიმზიდველი, თუ უზრუნველყოფილი არ იქნება ინფრასტრუქტურის ყველა მიმართულება: გზები, გაზი, ელექტროენერგია, წყლი და კომუნიკაცია. თუ რომელიმე ერთი კომპონენტი, თუნდაც ერთი, არ არის უზრუნველყოფილი, მაშინ კონკრეტული რეგიონი თუ ქალაქი ვერ უზრუნველყოფს ინვესტიციისათვის მიმზიდველ კლიმატს. ინფრასტრუქტურის განვითარება სწორედ ამ კუთხით არის ყველაზე მეტად პრობლემური, ის მოითხოვს მისი ყველა კომპონენტის ერთდროულად უზრუნველყოფას.

საქსტატის ბოლო მონაცემების მიხედვით 2017 წლის მთლიანი შიდა პროდუქტის 50%-ზე მეტი თბილისზე მოდის. ამ ფაქტს აქვს ორი ახსნა: (1) პროდუქციის და მომსახურების გასაღების ძირითადი ბაზარი კონცენტრირებულია თბილისში და, შესაბამისად, დედაქალაქი მიმზიდველია ბიზნესაქტივობისა და ინვესტიციებისათვის და (2) თბილისი და მისი შემოგარენი ყველაზე უკეთ არის უზრუნველყოფილი ინფრასტრუქტურის ყველა კომპონენტით: გზებით, გაზით, წყლითა და ელექტროენერგიით, კომუნიკაციებით. როგორ წარმოგვიდგენია, მაგალითად, ქუთაისი ან თელავი იყოს მიმზიდველი საინვესტიციო ადგილი, სადაც დღესაც წყალი მომხმარებლებს მიწოდება გრაფიკით და, თანაც, მიწოდებული წყლის ხარისხი პრობლემურია? მნიშვნელოვანია, რომ როდესაც იგეგმება კონკრეტული რეგიონის ინფრასტრუქტურული განვითარება, ის უნდა შეიცავდეს ინფრასტრუქტურის ყველა კომპონენტში განსახორციელებელი პროექტების გეგმას.

შპს „ჩირინას“ მაგალითზე შეგვიძლია ამ მიმართულებით გამოცდილების გაზიარება. გარდაბნის რაიონი უზრუნველყოფილია საქალაქთაშორისო გზებით. თუმცა, რეგიონში შპს „ჩირინას“ ინდუსტრიული წარმოების დასაწყებად საწარმოო მაღალი წნევის გაზის, საირიგაციო წყლების, მაღალი ძაბვის ელექტროენერგიისა და შიდა გზების საბაზისო ინფრასტრუქტურა არ არსებობდა. არც ერთი ინფრასტრუქ-

ტურული კომპონენტი, რომელიც კონკრეტულ რეგიონს საინვესტიციოდ მიმზიდველს უნდა ხდიდეს, არ იყო ადგილზე. შესაბამისად, საბაზისო ინფრასტრუქტურა შეიქმნა კერძო კაპიტალის ინვესტირებით — სწორედ ასე შეიქმნა მთელი ინფრასტრუქტურა (შიდა გზები, მაღალი წნევის გაზისა და მაღალი ძაბვის ელექტროენერგიის მიწოდების არხები და საირიგაციო სისტემები). თუ, მაგალითად, შპს „ჩირინა“ გამოიყენებდა გაზის მიწოდების არსებულ არხებს, ეს საგარეჯოს მთელი მუნიციპალიტეტის მოსახლეობას ფაქტობრივად გაზის გარეშე დატოვებდა. სწორედ ამიტომ აუცილებელი გახდა გაზის მიწოდების ალტერნატიული არხის შექმნა. იგივე სიტუაცია იყო მაღალი ძაბვის ელექტროენერგიით უზრუნველყოფის კუთხით. როგორც წესი, ამ ტიპის ინვესტიციებს კერძო ინვესტორები ძალიან იშვიათად ახორციელებენ, რადგან ამგვარი ინფრასტრუქტურის შექმნა სწორედ სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს, რათა მიმზიდველი გახადოს კერძო ინვესტიციის დაბანდება კონკრეტულ რეგიონში.

ინფრასტრუქტურის განვითარების გრძელვადიანი გეგმის შემუშავება, ერთი შეხედვით, შეიძლება ძალიან რთულად მოგვეჩვენოს. სინამდვილეში, საქართველოს მოსახლეობის, გეოგრაფიისა და ეკონომიკის მასშტაბების გათვალისწინებით, ასევე უმეტეს რეგიონებში საბაზისო ინფრასტრუქტურის არარსებობის გათვალისწინებით, ასეთი გეგმის შემუშავება და შეთანხმება დიდი სირთულე არაა, მითუმეტეს მაშინ, როდესაც არსებობს ბევრი ქვეყნის წარმატებული გამოცდილება იმისა, თუ როგორ შეიძლება ქვეყნის ყოვლისმომცველი ინფრასტრუქტურის თანმიმდევრული, ხარისხიანი და ეფექტური განხორციელება.

მეორე პრობლემა ისაა, რომ არსებობს ინფრასტრუქტურული პროექტების დაგეგმვის, განხორციელებისა და მონიტორინგის ძალიან არაეფექტური სახელმწიფო ბიუროკრატია. ფაქტები და რიცხვები ცხადად გვიჩვენებენ, რომ ინფრასტრუქტურული პროექტების განვითარებაზე პასუხისმგებელ სახელმწიფო ბიუროკრატიის რგოლებში უმძიმესი პრობლემებია, დაწყებული კონკრეტული პროექტების ტექნიკური და ფინანსური დამუშავებითა და დაგეგმვარებით, და

დამთავრებული შესყიდვების ორგანიზებითა და შესრულებული სამუშაოების მონიტორინგით. აქ, როგორც ჩანს, საქმე გვაქვს ჩვენს ერთ-ერთ მთავარ პრობლემასთან: პროექტებისათვის ფინანსური რესურსი ბიუჯეტიდან გამოყოფილია, პროექტები არის, მაგრამ საქმე მაინც ვერ კეთდება. ამას მოხერხება უნდა.

ინფრასტრუქტურის განვითარებას აქვს როგორც ეკონომიკური, ასევე ტერიტორიული და სოციალური ინტეგრირების, უსაფრთხოებისა და გარემოსდაცვითი დატვირთვა. ინფრასტრუქტურის განვითარების სტრატეგიული გეგმა და ინდივიდუალური ინფრასტრუქტურული პროექტი ემსახურება ამ მიზანთაგან ერთ-ერთს ან რამდენიმეს ერთდროულად. თუმცა, აქ ვაწყდებით იმ რთულ საკითხს, რომელსაც პრიორიტეტი ჰქვია. პრიორიტეტული ინფრასტრუქტურული მიმართულებების და პროექტების განსაზღვრა თავის თავში გულისხმობს გარკვეულ მიმართულებებსა და პროექტებზე უარის თქმას. თუ ყველაფერი პრიორიტეტია და მეტნაკლებად ყველა მიმართულებით უნდა ვიმუშაოთ პარალელურ რეჟიმში, ეს ნიშნავს, რომ პრიორიტეტები არ არსებობს.

ინფრასტრუქტურის განვითარების გრძელვადიანი გეგმის შემუშავებისა და განხორციელებისას პრიორიტეტული უნდა იყოს ეკონომიკურად მიზანშეწონილი პროექტების განხორციელება. უპირველეს ყოვლისა, უნდა განხორციელდეს ისეთი პროექტები, რომელთა ეკონომიკური მიზანშეწონილობა მკაფიოდ არის დასაბუთებული. სოფლებისა და დაბების დამაკავშირებელ გზებზე ძვირადღირებული ბეტონის საფარის დაგება, ცხადია, ეკონომიკურად მიზანშეწონილად ვერ ჩაითვლება. მაღალმთიან სოფლებში ბუნებრივი გაზის მიწოდების ისეთი ინფრასტრუქტურის განხორციელება, რომელიც მხოლოდ მეთაედით შეიძლება იყოს დატვირთული, ეკონომიკურად მიზანშეწონილი ვერ იქნება. გაზის ინფრასტრუქტურა არ ნიშნავს იმას, რომ ყველგან ძვირადღირებული ბეტონის გზა დაიგოს; ინფრასტრუქტურის სოციალური მიზნების მისაღწევად აბსოლუტურად საკმარისია ისეთი გაზის მომზადება, რომელიც უსაფრთხო გადაადგილების შესაძლებლობას უზრუნველყოფს.

სწრაფი ეკონომიკური ზრდის წინაპირობა მიმზიდველი საინვესტიციო გარემოა, რომლის უზრუნველყოფა წარმოუდგენელია განვითარებული ინფრასტრუქტურის გარეშე. აუცილებელია გვესმოდეს, რომ ინფრასტრუქტურის განვითარება არ გულისხმობს მხოლოდ საგზაო პროექტების ან სხვა ცალკეული კომპონენტის განხორციელებას. ინფრასტრუქტურის ყველა კომპონენტის (გზა, წყალი, გაზი, ელექტროენერგია, ირიგაცია, კანალიზაცია და ნარჩენების მართვა) გააზრება და მათი ერთდროული განვითარება კრიტიკულად მნიშვნელოვანია კონკრეტულ რეგიონში მიმზიდველი სრულფასოვანი საინვესტიციო გარემოს შესაქმნელად.

სახელმწიფო მენეჯერის როლში⁹

დღეისათვის საქართველოში რეგისტრირებულია 3061 საჯარო სამართლის იურიდიული პირი (სსიპ). აქედან დაახლოებით 2100 სსიპ-ი არის სკოლამდელი, საშუალო და უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებები.

დანარჩენი სსიპ-ების და სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული კომპანიების საქმიანობის სფეროებს განეკუთვნება საბითუმო ვაჭრობა, არქიტექტურა, მშენებლობა, ფინანსები და დაზღვევა, სპორტი, კულტურა, გაზეთების გამოცემა, ჯანდაცვა, იურიდიული საქმიანობა, უძრავი ქონების იჯარა, ტრანსპორტი, კომუნიკაცია, ირიგაცია და მელიორაცია, ღვინისა და სპირტის წარმოება. ამ საქმეებით არიან დაკავებულნი როგორც თავად სსიპ-ები, ასევე სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული შებენიერი პასუხისმგებლობის საზოგადოებები და სააქციო საზოგადოებები. ვერ დავასახელებთ ვერც ერთ ეკონომიკურ სფეროსა თუ სექტორს, სადაც დანარჩენი სსიპ-ი და სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული კომპანიები არ საქმიანობენ.

ამავე დროს, 2017 წელს სახელმწიფო საწარმოების ჯამურმა ბარალმა 640 მილიონ ლარს გადააჭარბა, 2018 წელს კი მათი ბარალი 800 მილიონ ლარს აღემატება. ამ საწარმოების ჯამური ფინანსური ვალდებულება 4.5 მილიარდი ლარია.

თავიანთი წარმომავლობით დღეს გვაქვს ორი ტიპის სსიპ-ები და სახელმწიფო კომპანიები. პირველი არის საბჭოთა საქართველოდან მემკვიდრეობით მიღებული სახელმწიფო ქონების მართვის ორგანიზაციები, რომლებიც შემდეგ ტრანსფორმირდნენ სსიპ-ებად ან სახელმწიფო საკუთრებაში არსებულ კომპანიებად. საბჭოთა კავშირის დროს მთელი ქონება ეკუთვნოდა სახელმწიფოს და სახელმწიფო ორგანოებს. დღეს არსებული სსიპ-ებისა და სახელმწიფო კომპანიების ნაწილი სწორედ ამ საბჭოთა სახელმწიფო ორგანოების შთამომავლები არიან. მაგალითად, „საქართველოს

9 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, მარტი, 2020 წ.

რკინიგზა“, „საქართველოს ფოსტა“, „თბილსერვის ჯგუფი“. არ მომხადარა ამ ორგანიზაციების ქონების პრივატიზება და ის დარჩა სახელმწიფოს ან ადგილობრივი მმართველობის ორგანოების საკუთრებასა და მმართველობაში.

სსიპ-ების და სახელმწიფო კომპანიების მეორე ნაწილი შექმნილია დამოუკიდებელი საქართველოს პირობებში, დიდი ნაწილი შეიქმნა ბოლო წლებში და ამჟამადაც გრძელდება ახალი სსიპ-ების შექმნა. ახალი სსიპ-ები არის როგორც ცენტრალურ, ასევე რეგიონულ, და მუნიციპალურ დონეზე. მაგალითად: „აწარმოე საქართველოში“, „ბლექ სი არენა“, „საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო“ და ა.შ.

პირველ შემთხვევაში არსებობს საბჭოთა წარსულის ფიზიკური მემკვიდრეობა აქტივების სახით. მეორე შემთხვევაში კი ვხედავთ თანამედროვე საქართველოს საბჭოთა მენტალიტეტის შედეგს ახლო წარსულში შექმნილი სსიპ-ებისა და სახელმწიფო კომპანიების სახით.

განვიხილოთ რამდენიმე მაგალითი სახელმწიფო საწარმოებისა, რომლებიც სხვადასხვა სფეროებში საქმიანობენ, განსხვავებულად ფინანსდებიან სახელმწიფო ბიუჯეტით და ასევე განვიხილავთ იმ კონკრეტულ და პრაქტიკულ გზებს, თუ როგორ უნდა გამოვიდეს სახელმწიფო სრულად ამ სფეროებიდან და კომპანიებიდან, შესაბამისად, როგორ უნდა შეწყდეს სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯვა.

სს „აკურას“ წილის 99.85 %-ის მესაკუთრე არის საქართველოს სახელმწიფო, ხოლო 0.15 პროცენტს ფლობენ კერძო ფიზიკური პირები. კომპანია აწარმოებს და ჰყიდის ყურძნის ღვინოსა და სპირტს. 2019 წელს სს „აკურამ“ სოფლის მეურნეობისა და გარემოს დაცვის სამინისტროს გადანაცვებით აიღო კრედიტი 60 მილიონი ლარი ყურძნის ჭარბი რაოდენობის შესაძენად (სავარაუდოდ, კერძო კომპანიების მიერ დაწუნებული უხარისხო ყურძენი).

რაც შეეხება „აკურას“ ფინანსურ მონაცემებსა და გადახდისუნარიანობას: 2017 წელს სს „აკურამ“ პროდუქციის რეალიზაციიდან მიიღო 33.6 მილიონი ლარის შემოსავალი, ხოლო ამ პროდუქციის თვითღირებულება შეადგენდა 43.8

მილიონ ლარს. ე.ი. კომპანიამ წარმოებული პროდუქცია გაყიდა მისი თვითღირებულების 23 პროცენტზე ნაკლებად (თვითღირებულებაში არ შედის ძირითადი საშუალებების ცვეთის ხარჯი), ხოლო არსებობის მანძილზე კომპანიის საქმიანობის შედეგად აკუმულირებული მთლიანი ზარალი არის 23 მილიონი ლარი. ეს კომპანია არის კარგი მაგალითი იმისა, თუ როგორ იხარჯება არაეფექტურად სახელმწიფოს სოციალური ფუნქციის არგუმენტაციით სახელმწიფო ბიუჯეტის სახსრები და გაკოტრებული კომპანია როგორ იღებს ახალ ფინანსურ ვალდებულებებს, რომელიც საბოლოოდ კომპანიის მესაკუთრის – სახელმწიფოს დასაფარი იქნება. აქ არსებობს პრობლემის გადაჭრის ერთადერთი სწორი გზა: სახელმწიფომ მიატოვოს სპირტისა და ღვინის წარმოება და შეწყვიტოს მსგავსი კომპანიების დაფინანსება.

განვიხილოთ საბჭოთა მემკვიდრეობით მიღებული კიდევ ერთი საჭარო სამართლის იურიდიული პირი (სსიპ) „საზოგადოებრივი მაუწყებელი“. ის დაფუძნებულია მაუწყებლობის შესახებ კანონის შესაბამისად სახელმწიფო ქონების საფუძველზე; ამ ქონებას ფლობდა საბჭოთა საქართველოს რესპუბლიკა. მაუწყებლის შესახებ კანონის მიხედვით სსიპ „საზოგადოებრივი მაუწყებელი“ არის საჭარო დაფინანსებით (ანუ სახელმწიფო ბიუჯეტით) მოქმედი, ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელი და საზოგადოების წინაშე ანგარიშვალდებული საჭარო სამართლის იურიდიული პირი, რომელიც არ ექვემდებარება არც ერთ სახელმწიფო უწყებას.

მაუწყებლის შესახებ იმავე კანონის მიხედვით სსიპ „საზოგადოებრივი მაუწყებელი“ სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსდება წინა წლის მთლიანი შიდა პროდუქტის 0.14% პროცენტით. შესაბამისად, ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდასთან ერთად იზრდება „საზოგადოებრივი მაუწყებლის“ საბიუჯეტო დაფინანსება. 2018 წელს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან „საზოგადოებრივი მაუწყებლისათვის“ გამოიყო 44.4 მილიონი ლარი.

გარდა ამისა, 2017 წლის დეკემბერს საქართველოს პარლამენტმა მაუწყებლობის შესახებ კანონში შეიტანა ცვლილება, რომლის თანახმადაც საზოგადოებრივ მაუწყებელს

ფაქტობრივად მოეხსნა შეზღუდვა კომერციული რეკლამისა და სპონსორების მოზიდვაზე. ანუ გარდა იმისა, რომ კონკრეტული კომპანია – მაუნყებელი – ყოველწლიურად ფინანსდება ბიუჯეტით, მას ასევე უფლება მიეცა, შევიდეს კომერციული რეკლამისა და სპონსორობის ბაზარზე და კონკურენცია გაუწიოს ამ ბაზარზე მოქმედ კომერციულ მაუნყებლებს. 2018 წელს საბიუჯეტო დაფინანსების გარდა „საზოგადოებრივმა მაუნყებელმა“ 5 მილიონი ლარის შემოსავალი მიიღო კომერციული რეკლამებისა და სპონსორების მოზიდვის გზით.

ეს – რაც შეეხება „საზოგადოებრივი მაუნყებლის“ არსს, დანიშნულებასა და დაფინანსებას. ვნახოთ შედეგი: საზოგადოებრივი არხის რეიტინგი არის 2%-ის ფარგლებში. ანუ პროდუქტს, რომლის შესაქმნელად ამოდენა საბიუჯეტო სახსრები იხარჯება და ამ მიზნით გამოყენებულია უზარმაზარი სახელმწიფო აქტივი (მინა, შენობა-ნაგებობა, მონყობილობები, სატრანსპორტო საშუალებები), რომლის მწარმოებელი უხეშად შეიჭრა კომერციული რეკლამის ბაზარზე, მომხმარებელი ფაქტობრივად არა კყავს.

როგორ უნდა გადაწყდეს ეს პრობლემა? პირველ ყოვლისა, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენ წინააღმდეგნი არა ვართ იმისა, რომ სახელმწიფომ უზრუნველყოს ტელევიზიით გაშუქება, მაგალითად, ისეთი თემებისა, როგორებიცაა: საქართველოს ისტორია, არქეოლოგია, ჯარი, პოლიცია, საზღვრები, ახალი ამბები ეთნიკური უმცირესობებისათვის.

ამისათვის უნდა ჩამოყალიბდეს კონცეფცია, რომელი არაკომერციული თემები უნდა იყოს გაშუქებული და შემდეგ მოხდეს კონკურსის გზით მაღალრეიტინგული კერძო არხების გამოვლენა ამა თუ იმ თემის გასაშუქებლად; ანუ კერძო არხებმა მოამზადონ სხვადასხვა თემების შესახებ რეპორტაჟები. ამ შემთხვევაში ეს თემები მომზადდება და სამაუნყებლო სივრცეში გაშუქდება საბიუჯეტო თანხებით, მაგრამ გაცილებით ეფექტურად. ამ გზით, პროფესიონალებით დაკომპლექტებული კერძო არხები კონკრეტულ თემებზე გაცილებით მაღალხარისხიან და ყურებად გადაცემებს მოამზადებენ და ბიუჯეტის თანხებიც გაცილებით ეფექტურად დაიხარჯება. ეს იქნება შედეგი.

რაც შეეხება არსებულ „საზოგადოებრივ მაუწყებელს“: სრულად უნდა შეწყდეს მისი საბუჯეტო დაფინანსება. იურიდიული პირი უნდა შენარჩუნდეს და მას უნდა შეუნარჩუნდეს არსებული აქტივები (შენობა, ტექნიკა, სატრანსპორტო საშუალებები, ლიცენზიები). ამასთანავე, „საზოგადოებრივმა მაუწყებელმა“ სხვა კერძო არხებთან ერთად კონკურსებში უნდა მიიღოს მონაწილეობა. შესაბამისად, თუ გაიმარჯვებს, მიიღებს დაფინანსებას. ამ შემთხვევაში, თუ არხი საბუჯეტო დაფინანსების გარეშე თავად გახდება კომერციულად მდგრადი, ის გააგრძელებს მუშაობას. წინააღმდეგ შემთხვევაში უნდა მოხდეს მისი ლიკვიდაცია, ისე როგორც ეს ხდება წარუმატებელი კერძო კომპანიის შემთხვევაში: აქტივების გასხვისებით ვალდებულებების დაფარვა, ნარჩენი ღირებულების (მისი არსებობის შემთხვევაში) სახელმწიფოსათვის გადაცემა და იურიდიული პირის დახურვა.

ოპონენტებმა შეიძლება მაგალითისათვის მოიყვანონ ბრიტანული BBC ან გერმანული Deutsche Welle. ორივე არხი სახელმწიფოს მიერ არის დაფინანსებული. განვითარებულ ქვეყნებთან მსგავსი შედარებები სხვადასხვა საკითხის განხილვისას ხშირად ისმის.

აქ უნდა ითქვას შემდეგი: არც გერმანია არის გარდამავალი, განვითარებადი და ღარიბი ქვეყანა და არც დიდი ბრიტანეთი. ჩვენს პირობებში, როდესაც მოსახლეობის მეოთხედი ფაქტობრივად შიმშილობს და ყოველდღიურად გადარჩენისათვის იბრძვის, პრიორიტეტები სხვაა, ვიდრე იმ ქვეყნებში, რომლებიც ჩვენზე 15-ჯერ მეტს ქმნიან და შესაბამისი ბიუჯეტი აქვთ. მათი პრიორიტეტები განსხვავებულია და თავს უფლებას აძლევენ, გადასახადების გადამხდელთა თანხები ისეთ სფეროებში ხარჯონ, რომლებიც საქართველოსათვის შეუსაბამო და არაპრიორიტეტულია. ამიტომ ბრიტანეთთან და გერმანიასთან შედარება არაფრის მომცემია.

სსიპ ქალაქ თბილისის მუნიციპალიტეტი ფლობს შპს „თბილსერვის ჯგუფის“ 100%-ს. კომპანიის ძირითადი ფუნქციებია თბილისში დაგვა-დასუფთავება და ნარჩენების მართვის მომსახურება, საყოფაცხოვრებო და სამშენებლო ნარჩენების შეგროვება, ტრანსპორტირება და გადამუშავება.

შპს „თბილსერვის ჯგუფის“ აკუმულირებული ზარალია 207 მილიონი ლარი. გამოქვეყნებული ბოლო აუდიტირებული დასკვნის მიხედვით 2017 წელს კომპანიის ზარალმა შეადგინა 65.5 მილიონი ლარი, 2016 წელს კომპანიის ზარალი იყო 63.0 მილიონი ლარი. საინტერესოა, რომ 2017 წელს კომპანიის მთლიანმა შემოსავალმა შეადგინა 22.3 მილიონი ლარი, ხოლო მხოლოდ ხელფასებზე გაწეულმა ხარჯმა, საოპერაციო ხარჯების გარდა, 48.7 მილიონი ლარი შეადგინა (2016 წელს კომპანიის შემოსავალმა შეადგინა 14.7 მილიონი ლარი, ხოლო სახელფასო ხარჯმა 47.2 მილიონი ლარი). კომპანიამ ამ ორი წლის განმავლობაში ხელფასებზე გადაიხადა მისი მთლიანი შემოსავლების 2.6-ჯერ მეტი.

ნარჩენების მართვის თვალსაზრისით გვაქვს მეორე პრობლემაც, რაც გამოხატულია თბილისის ნაგავსაყრელზე არსებული კატასტროფული მდგომარეობით. ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება თავისთავად გულისხმობს მოხმარებისა და, შესაბამისად, ნარჩენების ზრდას. საქართველოს დღეს რომ ჰქონდეს 15,000 აშშ დოლარის მშპ ერთ მოსახლეზე, ნარჩენების მართვის არსებულ პირობებში ჩვენი ქვეყანა ეკოლოგიური კატასტროფის წინაშე იქნებოდა.

ისმის კითხვა, რა უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ, ერთი მხრივ, შეწყდეს შპს „თბილსერვის ჯგუფისა“ და მსგავსი კომპანიების მიერ კოლოსალური საბიუჯეტო სახსრების არაეფექტური ხარჯვა და, მეორე მხრივ, გამოსწორდეს ნაგავსაყრელებზე არსებული სავალალო ეკოლოგიური სიტუაცია?

ნარჩენების მართვა განვითარებულ ქვეყნებში ჩვეულებრივი კერძო ბიზნესის სერვისია. ტერიტორიული ერთეულების მიხედვით ადგილობრივი თვითმმართველობები კონკურსის მეშვეობით არჩევენ კერძო კომპანიებს. არსებობს სამომხმარებლო და სანარმოო ნარჩენების კატეგორიები, რომელთა მიმართ მიდგომა ანალოგიურია. ნარჩენების მართვის კერძო კომპანიების შემოსავლები ყალიბდება ორი ძირითადი კომპონენტით: დახარისხების (სორტირების) და მეორადი გადამუშავების (უტილიზაციის) მომსახურების ტარიფით.

თუ საბოლოო მომხმარებელი ნარჩენებს ახარისხებს (მინა, პლასტმასი, ლითონი, ქაღალდი), მაშინ ის ნარჩენე-

ბის მართვის კომპანიას არ უხდის სორტირების გადასახადს ან სორტირებული ნარჩენის ტარიფი ნაკლებია, ვიდრე არასორტირებულისა. ნარჩენების მართვის მეორე ტარიფი შეიცავს ნარჩენის უტილიზაციის – მეორადი გადამუშავების გადასახადს. აქაც ნარჩენის კატეგორიების მიხედვით უტილიზაციის გადასახადი განსხვავებულია.

მაგალითად, ლიმონათის მწარმოებელი კომპანია ლიმონათს ასხამს პლასტმასის ბოთლებში. ამ კომპანიას ნარმოების ადგილზე აქვს საწარმოო ნარჩენები – პლასტმასის ბოთლის ნარმოების პროცესის ნარჩენი. ლიმონათის კომპანია მისი ტერიტორიული ერთეულის მომსახურე ნარჩენების მართვის კომპანიას უხდის საწარმოო ნარჩენების სორტირებისა (იმის მიხედვით, აკეთებს თუ არა სორტირებას) და უტილიზაციის გადასახადს.

ამავე დროს, პლასტმასის ბოთლებში ლიმონათი იყიდება მთელ საქართველოში, მათ შორის, ქუთაისშიც. საბოლოო მომხმარებლის მიერ ქუთაისში მოხმარებული ლიმონათის ნარჩენი პლასტმასის ბოთლი, რომელიც უკვე სამომხმარებლო ნარჩენია, ასევე საჭიროებს სორტირებასა და უტილიზაციას. ამას აკეთებს ნარჩენების მართვის ის კერძო კომპანია, რომელიც კონკურსის გზით შერჩეულია და ემსახურება ქუთაისის ტერიტორიულ ერთეულს. მას კი უტილიზაციის გადასახადს უხდის ქუთაისის ის მაღაზია, საიდანაც საბოლოო მომხმარებელზე გაიყიდა სამომხმარებლო ნარჩენის შემცველი პროდუქტი – პლასტმასის ბოთლში ჩამოსხმული ლიმონათი. იგივე სისტემა იმოქმედებს იმპორტირებული სამომხმარებლო საქონლის ნარჩენებთან მიმართებით.

ქვეყნებში, სადაც ნარჩენების გატანა და გადამუშავება მოწესრიგებულია, სწორედ ეს მიდგომა მოქმედებს. ნარჩენების მომსახურებასთან დაკავშირებული ხარჯების ადმინისტრირება დიდი სირთულე ნამდვილად არ არის, თუ ის სათანადოდ არის განსაზღვრული შესაბამის საკანონმდებლო და ნორმატიულ აქტებში. ეს არის გამოსავალი. ამ გზით შეწყდება სახელმწიფო ბიუჯეტის თანხების არაეფექტური ხარჯვა და კერძო ინვესტიციების მოზიდვა ნარჩენების ბიზნესში, რომელიც, როგორც წესი, საკმაოდ მიმზიდველი სფეროა საინვესტიციოდ.

სსიპ თბილისის მუნიციპალიტეტის საკუთრებაში არსებულმა შპს „თბილისის სატრანსპორტო კომპანია“ საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციის დაფინანსებით – სესხით შეიძინა ძვირადღირებული ავტობუსები. თუ გავითვალისწინებთ თბილისში ავტობუსით მგზავრობის ძალიან დაბალ ფასს, ადვილი მისახვედრია, რომ ამ სესხს სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული კომპანია ტრანსპორტირების სერვისიდან მიღებული შემოსავლით ვერ მოემსახურება. სესხი დასაფარი იქნება ბიუჯეტიდან. გარდა ამისა, ტრანსპორტირების ღირებულება ხელოვნურად დაბალია, მასზე მოთხოვნა ძალიან მაღალია, შესაბამისად, მაღალია სატრანსპორტო საშუალებების დატვირთვა და მათი ცვეთა. ცხადია, რომ 4-5 წლის განმავლობაში ამ სატრანსპორტო საშუალებების მიმდინარე კაპიტალური დანახარჯები იქნება მაღალი და, მიუხედავად ამისა, მათი ნარჩენი ღირებულება იქნება ძალიან დაბალი.

არგუმენტი იმისა, თუ რატომ არ გადაეცემა საქალაქო ტრანსპორტი კერძო კომპანიას, არის ის, რომ განკერძოების შემთხვევაში ტრანსპორტირების საფასური გაიზრდება. დიახ, გაიზრდება და უნდა გაიზარდოს კიდევ, ხოლო საბიუჯეტო სახსრებით ტრანსპორტირება უნდა დაუფინანსდეთ მხოლოდ იმათ, ვისაც ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობის გამო ასეთი საბიუჯეტო დახმარება ყველაზე მეტად სჭირდება; დასახმარებელ ადამიანთა წრე უნდა შეირჩეს შესაძლებლობების კრიტერიუმით. მიდგომა, რომ ტრანსპორტი განურჩევლად ყველასათვის უნდა იყოს იაფი, არის ფუნდამენტურად არასწორი. კონკრეტული მომსახურების ფასების ხელოვნური შემცირება არის ძალიან მანკიერი და ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებისათვის ყველაზე დამაზიანებელი მიდგომა. ფასი უნდა იყოს საბაზრო, საბიუჯეტო დაფინანსება-დახმარებით უნდა სარგებლობდნენ მხოლოდ მიზნობრივი ჯგუფები.

საინტერესო შემთხვევაა შინაგან საქმეთა სამინისტროს სსიპ „დაცვის პოლიცია“, რომელიც 10,000-მდე ობიექტს ემსახურება დაცვა-უსაფრთხოების სერვისით. განვითარებულ ქვეყნებში არათუ კერძო და სახელმწიფო ორგანიზაციების დაცვას, არამედ ციხეების დაცვასაც კერძო კომპანიები უზრუნველყოფენ. ჩვენთან, გარდა იმისა, რომ იხარჯება ბი-

უჭეტის ფული, ეს სსიპ-ი ხელს უშლის ამ სექტორში კერძო ინვესტიციების განხორციელებას. საჭიროა კანონმდებლობა დაცვა-უსაფრთხოების მომსახურების შესახებ, რომელიც უნდა განსაზღვრავდეს დაცვის მომსახურების კომპანიების საქმიანობას. ეს სსიპი მთლიანად უნდა გაუქმდეს, სახელმწიფო სრულად უნდა გამოვიდეს ამ სფეროდან, შეწყვიტოს საბიუჯეტო სახსრების ხარჯვა და გაანთავისუფლოს ეს სფერო კერძო ინვესტიციებისათვის.

რომ შევაჯამოთ, სახელმწიფო მფლობელობასა და მართვაში არსებულ უკლებლივ ყველა კომპანიას ახასიათებს შემდეგი მწვავე პრობლემები:

პირველი, ისინი იმართებიან არაეფექტურად, აქვთ სუსტი მენეჯმენტი და არ გააჩნიათ მართვის სისტემა, რომელიც არაეფექტური მართვისა და ბარალის გამო მენეჯმენტის პასუხისმგებლობას ითვალისწინებს. სახელმწიფო კომპანიებში რეალურად არავინ არის პასუხისმგებელი იმ კოლოსალურ ფინანსურ ბარალზე, რომელსაც ეს კომპანიები რეგულარულად წლიდან წლამდე აჩვენებენ.

მეორე, სახელმწიფოს მართვაში არსებული კომპანიები არიან ნეპოტიზმისა და კორუფციის წყარო. ცხადია, ერთიცა და მეორეც სახელმწიფო ბიუჯეტის, გადასახადების გადამხდელთა ხარჯზე არსებობს. როგორც ერთ-ერთი მოყვანილი მაგალითით აღვნიშნეთ, ზოგიერთი სახელმწიფო კომპანია, რომელსაც აქვს ათეული მილიონი ლარის აკუმულირებული ბარალი, ყოველწლიურად ხელფასებში ხარჯავს კომპანიის მთლიან შემოსავალზე 2.5-ჯერ მეტს. ვის უხდიათ ამ ხელფასებს, რა სახელფასო განაკვეთები არსებობს, რატომ არის ამოდენა სახელფასო ფონდი და რის მიხედვით აჰყავთ თანამშრომლები – ცხადია გაურკვეველია და სწორედ ნეპოტიზმისა და კორუფციის არსებობაზე მიუთითებს.

მესამე, სახელმწიფო კომპანიები ბიუჯეტისათვის ორმაგი ტვირთია. ერთი ის, რომ მათი ყოველწლიური ბარალი იფარება სახელმწიფო ბიუჯეტიდან (2017-2018 წლებში ამ კომპანიების ბარალმა 1.5 მილიარდ ლარს გადააჭარბა) და მეორე, 4.5 მილიარდ ლარზე მეტ სესხს დაფარავს სწორედ სახელმწიფო ბიუჯეტი, რადგან ეს კომპანიები თავიანთ მი-

მდინარე საოპერაციო ხარჯებსაც ვერ ფარავენ, ვალების დაფარვაზე ხომ ლაპარაკი ზედმეტია.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ ქველმოქმედებით შექმნილი აქტივების სახელმწიფოსათვის უფასოდ გადაცემა/ჩუქების პრობლემატურობა. ასეთი ქმედებები ქმნის დამატებით სახელმწიფო აქტივებს. სახელმწიფოს მილიონობით ლარი უტდება ამ ნაჩუქარი აქტივების მართვა, რადგან ისინი კომერციულად არ არიან სიცოცხლისუნარიანი და სახელმწიფო მოხელეების მიერ ისევე არაეფექტურად იმართებიან, როგორც ყველა სხვა სახელმწიფო კომპანია და, ამასთანავე, წარმოადგენენ ნეპოტიზმისა და კორუფციის ახალ წყაროს. ამგვარი ჩუქება და ქველმოქმედება კიდევ უფრო ამძიმებს საბიუჯეტო ტვირთს. ამიტომ ყველა ეს აქტივი უნდა გაიყიდოს ან ქველმოქმედს უნდა დაუბრუნდეს. გამომდინარე იქედან, რომ სახელმწიფოს არ შეუძლია ამ კომპანიებისა და აქტივების მართვა, არ არის ცოდნა და ტრადიცია, არ არსებობს პასუხისმგებლობაზე აგებული მართვის სისტემა, ყველამ თავი უნდა შეიკავოს სახელმწიფოსათვის ახალი აქტივების გადაცემისაგან და თვითონ სახელმწიფომაც უარი უნდა თქვას ასეთი აქტივების მიღებაზე. ღარიბი ქვეყნისათვის საბიუჯეტო სახსრების არაეფექტური ხარჯვა უმწვავესი პრობლემაა. საქართველო, რომლის ბიუჯეტი ელემენტარულ საბაზისო მოთხოვნებს ვერ უძლებს და სადაც მოსახლეობის 25%-ზე მეტი სიღარიბის ზღვარს მიღმა ცხოვრობს, უნდა ცდილობდეს მაქსიმალურად ჩამოიცილოს საბიუჯეტო ხარჯები და მოახდინოს კონკრეტული სერვისების განკერძოება – პრივატიზება. ბიუჯეტი კი უნდა მოხმარდეს იმას, რაც სახელმწიფოს უპირველესი კონსტიტუციური ვალდებულებებია.

მეოთხე, გარდა იმისა, რომ სახელმწიფო კომპანიები არაეფექტურად და უპასუხისმგებლოდ იმართებიან, მათი ყოველწლიური ზარალი და სესხები ბიუჯეტისათვის უზარმაზარი დამატებითი ტვირთია და კორუფციისა და ნეპოტიზმის წყაროც არიან, ასევე უდიდესი პრობლემაა ის, რომ ეს ორგანიზაციები ხელს უშლიან კერძო ბიზნესის განვითარებას კონკრეტულ სექტორში.

როდესაც კონკრეტულ სექტორში მოქმედი კომპანია წამგებიანია, ამაზე არავინ არის პასუხისმგებელი და იგი აგრძე-

ლებს არსებობას სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯზე, ის ხელს უშლის საბაზრო პრინციპებით მომსახურებისა თუ პროდუქტების შეთავაზებას. შესაბამისად, სახელმწიფო კომპანიების არსებობა ხელს უშლის კერძო ინვესტიციების მოზიდვას კონკრეტულ სექტორებში, რაც, ცხადია, დამაზიანებელია ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისა და ზრდისათვის.

გამოსავალი არის ამ ორგანიზაციების პრივატიზაცია. ეს რეფორმა იქნება ძალიან დიდი ნაბიჯი სწრაფი ეკონომიკური განვითარების მისაღწევად: სახელმწიფო ბიუჯეტს მოეხსნება ყოველწლიური ტვირთი და ფინანსური ვალდებულებები, მოისპობა ბიუჯეტის სახსრების ფლანგვა და გაჩნდება კერძო ინვესტიციები კონკრეტულ სექტორებში.

უსაფრთხოება და საინვესტიციო გარემო¹⁰

უსაფრთხო, დაცული და სტაბილური გარემო ინვესტიციების მოზიდვისა და სწრაფი ეკონომიკური განვითარების ფუნდამენტური წინაპირობაა. ეს უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ მატერიალურ დოვლათს არავინ შექმნის იქ, სადაც ამ დოვლათის დაცულობისა და უსაფრთხოების გარანტიები არ არის.

ინვესტიციების მოზიდვა წარმოუდგენელია ისეთ ქვეყანაში, რომელშიც სახელმწიფო ვერ უზრუნველყოფს მისი ტერიტორიების, მოსახლეობისა და დოვლათის შემქმნელი ინვესტიციების უსაფრთხოებასა და დაცვას; ისეთ ქვეყანაში, სადაც გაურკვეველ სამხედრო დაჯგუფებებს შეუძლიათ სახელმწიფოს ტერიტორიაზე გადმოსვლა და კონკრეტული ქონების მიტაცება.

საქმე ისაა, რომ ეს პრობლემა აისახება არა მარტო ქვეყნის კონკრეტული რეგიონის საინვესტიციო მიმზიდველობაზე. ასეთი ფაქტები მთლიანად ქვეყნის საინვესტიციო კლიმატზე მოქმედებს, რადგან გზავნილი არსებული და პოტენციური ინვესტორებისათვის ნათელია: სახელმწიფო ვერ იცავს მის ტერიტორიებს და ვერ უზრუნველყოფს ქვეყნის თავდაცვასა და უსაფრთხოებას. ამგვარ პირობებში საინვესტიციო გარემოს შექმნა წარმოუდგენელია.

თავდაცვა და უსაფრთხოება, კონსტიტუციის მიხედვით, სახელმწიფოს ერთ-ერთი უპირველესი ვალდებულებაა. სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს თავისი ტერიტორიების, მოქალაქეებისა და იურიდიული პირების დაცვა და უსაფრთხოება. ქვეყანაში ყველამ თავი უნდა იგრძნოს დაცულად. თუ ეს ასე არ არის, მაშინ სახელმწიფო თავის ფუნქციას არ ან ვერ ასრულებს.

მნიშვნელოვანია გავითვალისწინოთ, რომ მთავარია არა ის, რა არის რეალობა, არამედ ის, თუ როგორ აღიქვამს ამ რეალობას ადამიანი და ინვესტორი. სადღეისოდ არა გვგონია, ინვესტორები საქართველოში უსაფრთხოდ და დაცულად გრძნობდნენ თავს. თეორიულად ქვეყანა შეიძლება

10 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, აპრილი, 2020 წ.

მართლაც იყოს დაცული, თუმცა, აუცილებელია, რომ ინვესტორები ამ დაცულობას აღიქვამდნენ და გრძნობდნენ. სავრთაშორისო და დიპლომატიური მისიების დამკვირვებლები და მათი აღმფრთვებები ვერც რეალურად დაცულობასა და უსაფრთხოებას უზრუნველყოფენ, და ვერც დაცულობის აღქმასა და შეგრძნებას. თუ ინვესტორი ხედავს, რომ ნებისმიერ ათ პროცენტატორს შეუძლია საოკუპაციო ხაზი ნებისმიერ დროს წინააღმდეგობის გარეშე გადმოწიოს, ეს ინვესტორის გადმოსახედიდან არის ფუნდამენტური პრობლემა.

ნატოს წევრობა

ხშირად და აქტიურად მიმდინარეობს დისკუსია საქართველოს ნატოში – ჩრდილოატლანტიკურ ალიანსში გაწევრიანების შესახებ. თითქმის, ოცდაათი წელია ნატოს გავიდახით, ამავე დროს, ფაქტობრივად უწყვეტად მიმდინარეობს საოკუპაციო ხაზის გადმოწევა, დამატებითი ტერიტორიების ანექსია ჩვენი მხრიდან ყოველგვარი შემაკავებელი ქმედების გარეშე. მიდგომა ამ თვალსაზრისით არასწორია.

პირველ ყოვლისა, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩრდილოატლანტიკური ალიანსი არ არის საქართველოს თავდაცვის გაძლიერებისათვის ურთიერთთანამშრომლობის ერთადერთი ალტერნატივა. მაგალითისათვის, 1951 წელს აშშ-სა და ფილიპინებს შორის გაფორმდა ორმხრივი ურთიერთთანამშრომლობის ხელშეკრულება, რომლის მიხედვითაც მესამე მხარის მიერ ხელშეკრულების ერთ-ერთ მხარეზე შეიარაღებული თავდასხმა ავტომატურად ნიშნავს თავდასხმას ხელშეკრულების მეორე მხარეზე და ორივე მხარე ვალდებულია, შეიარაღებულ თავდასხმას უპასუხოს როგორც საერთო საფრთხეს. ანალოგიური ხელშეკრულებები არსებობს შემდეგ სახელმწიფოებს შორის: 1951 წელი – აშშ, ავსტალია და ახალი ზელანდია; 1960 წელი – აშშ და იაპონია; 1953 წელი – აშშ და სამხრეთ კორეა და მრავალი სხვა. ასე რომ, ნატო არ არის უსაფრთხოების გაძლიერების ერთადერთი გზა. ვფიქრობთ, მსგავსი ორმხრივი ხელშეკრულებების დადება აშშ-სთან უფრო რეალური და ეფექტური გზაა, ვიდრე ნატოს წევრობის გრძელვადიანი პერსპექტივა.

უმთავრესი არის შემდეგი: პოლიტიკა, რომ ვიღაც დავიცავს, არაფრის მომტანია, რადგან ასეთი რამ არ არსებობს. ეს არის შეუმდგარი სახელმწიფოს ნიშანი, რომელსაც ისე მოეპყრობიან, როგორც მოესურვებათ. თუ ჩვენ არა გვყავს საკუთარი ძალები ელემენტარული საფრთხეების შესაჩერებლად და პრევენციისათვის, დამოუკიდებლად, სხვისი დახმარების გარეშე, ნატოსათვის ჩვენ საინტერესო არ ვიქნებით. უმთავრესია, პირველ რიგში, ვიყოთ ჩვენი თავის იმედზე და გავხდეთ ისეთი სახელმწიფო, რომლის თითოეული მოქალაქე და ინვესტორი თავს სახელმწიფოს მხრიდან დაცულად იგრძნობს. ამ ამოცანის დელეგირებას სახელმწიფო ვერ მოახერხებს და არ უნდა ეცადოს. ჩვენს გასაკეთებელს სხვა არ გააკეთებს. ეს ილუზიაა.

ჩვენი დღევანდელი ჯარი და, ზოგადად, თავდაცვის სისტემა ნატოსათვის უფრო მეტი პრობლემაა, ვიდრე სარგებელი. ჩვენ ამ თვალსაზრისით არანაირად არა ვართ ამ ორგანიზაციისათვის მიმზიდველი. ამ ჯარითა და თავდაცვის სისტემით შეგვიძლია ვიძახოთ, რომ გვინდა ნატოს წევრობა, თუმცა ეს არაფრის მომცემი არ არის. პირველ რიგში, უნდა გავაკეთოთ ჩვენი გასაკეთებელი – შევექმნათ ჩვენივე უსაფრთხოებისათვის აუცილებელი ჯარი – კომპაქტური, ეფექტური, აღჭურვილი. მხოლოდ ამ შემთხვევაში გავხდებით ნატოსთვის საინტერესო. თუმცა, უმთავრესია გვესმოდეს, რომ ეფექტური ჯარი კონცეპტუალურად და პირველ რიგში გვჭირდება ჩვენთვის, ჩვენი უსაფრთხოებისათვის და შემდეგ ნატოსთვის. ნატოში შესვლა არ უნდა იყოს საკუთარი ჯარის შექმნის ალტერნატივა.

დღევანდელი თავდაცვა და ჯარი

სავალდებულო განწვევის დღევანდელი სისტემის მიხედვით ჯარში განწვევა ყოველწლიურად 6000-7000 ადამიანს ეხება. სავალდებულო სამსახურის ვადა არის ერთი წელი. წვევამდელეების განწვევას სამი სახელმწიფო ორგანო ახორციელებს: თავდაცვის სამინისტრო, შინაგან საქმეთა სამინისტრო და საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულება – სპეციალური პე-

ნიტენციური სამსახური (ყოფილი სასჯელაღსრულებისა და პრობაციის სამინისტრო).

ბოლო ხელმისაწვდომი მონაცემების მიხედვით 2015 წელს 6400 ადამიანს შეეხო ჯარში სავალდებულო განწვევა. აქედან სამხედრო სამსახური გაირა მხოლოდ 1600 ადამიანმა ანუ განწვეულთა 25%-მა (!). დანარჩენი 75% ასრულებდა დაცვის ფუნქციებს სახელმწიფო და კერძო დაწესებულებებში.

ეს ნიშნავს, რომ სამხედრო სამსახურში სავალდებულო წესით განწვეულთა 75%-ს რეალურად არანაირი შეხება არ აქვს სამხედრო მომზადებასთან – არც თეორიული, არც ფიზიკური და არც ინტელექტუალური, და მთელი მათი სამსახური კონკრეტული შენობებისა და საპატიმროების გუშაგობით შემოიფარგლება. ცალკე საკითხია, სავალდებულო წესით განწვეულთა ანაზღაურება: მათ ხელფასი ან საერთოდ არა აქვთ ან ყოველთვიურად იღებენ ანაზღაურებას – 75 ლარს.

ამ ფაქტების გათვალისწინებით, რასაკვირველია, გასაგები ხდება, რატომ არის დღევანდელი სამხედრო სამსახური არამიმზიდველი და რატომ ცდილობენ ადამიანები, იპოვონ სამხედრო სამსახურისაგან თავის დაღწევის გზები. ასეთი გზა კი მრავალია: ოფიციალური გადასახადი 2000 ლარი ერთი წლით განწვევის გადასადებად, მღვდლად კურთხევა, კორუფცია კომისარიატებში და სამედიცინო დაწესებულებებში ჯარში სამსახურისათვის უვარგისად ცნობის მისაღებად, უნივერსიტეტებში სწავლა ერთი-მეორეს მიყოლებით და რამდენიმე მაგისტრატურის გავლა 27 წლის ასაკის მისაღწევად და ფიზიკური თვითდაზიანებებიც, რომლებსაც წვევამდებლები თავს არ არიდებენ იმისისათვის, რომ ჯარში სამსახურისათვის უვარგისად იყვნენ ცნობილნი.

თუ ვინ მიდის ჯარში და ვის ეხება სავალდებულო სამხედრო განწვევა, ვფიქრობთ, ამ ყველაფრის გათვალისწინებით, ადვილი მისახვედრია. ესენი არიან ქვეყნის ის მოქალაქეები, რომლებსაც არა აქვთ მატერიალური შესაძლებლობა, ყოველწლიურად 2000 ლარი გადაიხადონ გადავადებისათვის, არა აქვთ უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლის საშუალება და

არ გააჩნიათ საჭირო „კონტაქტები“ ჯარში სამსახურისათვის უვარგისად ცნობისათვის – ანუ სოციალურად და ეკონომიკურად ყველაზე მეტად დაუცველი ახალგაზრდა მამაკაცები.

ეს ფაქტები ცხადად მეტყველებს, რომ (1) დღევანდელი ქართული ჯარის მაქსიმუმ 25% (კარგ შემთხვევაში), ნაწილობრივ მაინც, არის მომზადებული ბრძოლისა და საომარი მოქმედებებისთვის, იმისათვის, რისთვისაც არსებობს ჯარი და რაც არის ჯარისკაცის დანიშნულება; (2) ჯარში სამსახური საქართველოში არათუ არ არის მიმზიდველი და პრესტიჟული, არამედ ის სრულიად სამართლიანად აღიქმება მოსახლეობის ეკონომიკურად და სოციალურად დაუცველი ნაწილის გაუმართლებელ და დაუშვებელ ექსპლუატაციად, რომელიც პატრიოტიზმისა და სამშობლოსადმი პასუხისმგებლობის ლოზუნგით არის შენიღბული.

ახალგაზრდა ადამიანი ერთი წელი იძულებით ამუშაო დარაჯად, არ ასწავლო მას, არ გაწვრთნა იგი, არ მოამზადო და საომარი მდგომარეობის დადგომის შემთხვევაში დააკისრო განვრთნილი და მომზადებულ მებრძოლის მოვალეობები – ყველაფერთან ერთად დიდი ამორალურობაა.

სწორი კონცეფცია და ჯარი

თავდაცვისა და უსაფრთხოების კუთხით საქართველოს მკვეთრად განსაზღვრული კონცეფცია არ აქვს. კონცეფციის შესამუშავებლად, პირველ რიგში, უნდა განისაზღვროს რისკები – რა რისკფაქტორები არსებობს ქვეყნის თავდაცვისა და უსაფრთხოების წინაშე ადგილობრივი სპეციფიკიდან გამომდინარე, საიდან მოდის ეს რისკფაქტორები, რა არის რისკის მატარებელი ძალებისა თუ ქვეყნების ინტერესი.

რამდენიმე მაგალითი იმისა, რომ ჩვენს ქვეყანას თავდაცვის ეფექტური კონცეფცია არ გააჩნია.

პირველი, ყოველწლიურად 4000-ზე მეტი ახალგაზრდა მამაკაცისათვის დარაჯად მუშაობის იძულება და მათთვის სამხედრო სამსახურის გავლილის სტატუსის მინიჭება უსაფრთხოებისა და თავდაცვის ვერცერთ კონცეფციაში ვერ ეწერება.

მეორე, რუსეთის ჯარი დგას გორიდან რამდენიმე კილომეტრის დაშორებით. ამავე დროს, ვყიდულობთ რაკეტებს,

რომლებიც სამასი კილომეტრის რადიუსში მოქმედებს. ის-მის კითხვა, რამდენად აქტუალური და რელევანტურია ასეთი ტექნიკა? რას ვიცავთ სამასი კილომეტრის რადიუსში, როდესაც აქვე, რამდენიმე კილომეტრში თავხედური დევნისაგან ვერ ვიცავთ საკუთარ მოსახლეობას? პრევენციას ვუკეთებთ იმ საფრთხეებს, რომლებიც აბსოლუტურად არარელევანტურია, ხოლო არსებული და რეალური რისკების დადგომისას არც ვმოქმედებთ და, როგორც ჩანს, არც მოქმედების გეგმა გვაქვს.

სწორედ არსებული რისკებიდან გამომდინარე უნდა ჩამოყალიბდეს ხედვა, სტრატეგია და ტაქტიკა იმისათვის, რომ ნათლად ვიცოდეთ, რას ვიცავთ, როგორ ვიცავთ და რა არის ამ თავდაცვისათვის გასაკეთებელი. ამ საკითხებზე ნათელი და მკვეთრი პასუხები შექმნის იმ ქვაკუთხედს, რომელზეც უნდა აიგოს თავდაცვისა და უსაფრთხოების ეფექტური კონცეფცია და პოლიტიკა.

გრძელვადიანი ხედვისა და კონცეფციის მიხედვით ქვეყანა უნდა შეთანხმდეს იმაზე, თუ როგორი უნდა იყოს ქვეყნის ჯარი, რომელიც არსებული რისკებიდან გამომდინარე შეძლებს სახელმწიფოში თავდაცვისა და უსაფრთხოების, თუნდაც, მინიმალური გარანტიების შექმნას (რომელიც ამჟამად საერთოდ არა გვაქვს).

თუ ჩვენ გვინდა, გვყავდეს ჯარი, ეს ჯარი უნდა იყოს ბრძოლისუნარიანი: განვრთნილი, მოტივირებული, მომზადებული და აღჭურვილი.

თუ ჩვენ გვინდა გვყავდეს ჯარი, მაშინ მიზანი უნდა იყოს ბრძოლისუნარიანი, საომარი სიტუაციებისათვის კარგად მომზადებული, განვრთნილი, აღჭურვილი, მოტივირებული და სრულ საბრძოლო მზადყოფნაში არსებული ჯარი. ეს იქნება, სავარაუდოდ, მცირე, მაგრამ ეფექტური ჯარი. მხოლოდ ასეთი ჯარით შევძლებთ პოტენციური აგრესიის პრევენციასა და რეალურ აგრესიაზე პასუხის გაცემას. ამ მცირე ჯარს უნდა ჰქონდეს უნარი, ნებისმიერ აგრესორს მიაყენოს ზიანი. თუ ჯარს ამის უნარი არა აქვს, ასეთი ჯარის არსებობას აზრი არ აქვს.

სწორედ ასეთი ჯარი უზრუნველყოფს ქვეყნის თავდაცვისა და უსაფრთხოების გარანტიებს, ისეთ გარემოს, სადაც

დაცულია ტერიტორია, ქონება, ინვესტიცია და ამ ინვესტიციებით მიღებული დოვლათი. ჩვენ რომ გვყავდეს ეფექტური და ტაქტიკურად სწორად მომზადებული ჯარი, ოკუპაციური და სეპარატისტული რეჟიმების საჯარისო დანაყოფებისათვის აღარ იქნებოდა მიზანშეწონილი იმის გაბედვა, რასაც ახლა პერიოდულად ბედავენ საოკუპაციო ხაზებთან. მათ მიერ პროვოკაციებზე წასვლას უნდა ჰქონდეს თავისი ფასი – საზღაური, რომელიც ჩვენმა ეფექტურმა და სპეციალურად ასეთი სიტუაციებისათვის მომზადებულმა საჯარისო დანაყოფებმა უნდა მიუზღან.

ისმის კითხვა, რამდენად შესაძლებელია ასეთი ჯარის შექმნა საქართველოსათვის? ეს, რასაკვირველია, შესაძლებელია. ამისათვის საჭიროა რამდენიმე რეფორმა.

ქვეყნის სათავეში მოსვლამდე, თითქმის, ყველა ხელისუფლება გეგმავდა პროფესიულ, საკონტრაქტო ჯარზე გადასვლას და სავალდებულო განწვევის გაუქმებას. ყველა აცხადებდა, მოჰყავდათ მყარი და დამაჯერებელი არგუმენტები, მაგრამ ვერცერთმა ხელისუფლებაში მოსულმა პოლიტიკურმა ძალამ თუ მთავრობამ ეს უმნიშვნელოვანესი და აუცილებელი რეფორმა ვერ განახორციელა.

არგუმენტი, თუ რატომ არ აკეთებენ ამას ხელისუფლებები, ძირითადად არის ორგვარი:

პირველი, ხშირად მოაქვთ ისრაელის მაგალითი, სადაც ჯარში სამსახური ყველა მამაკაცისა და ქალის ვალდებულებაა (და არ მოჰყავთ იმ უამრავი წარმატებული ქვეყნის მაგალითი, სადაც არის საკონტრაქტო ჯარი). ისრაელის არგუმენტად მოტანის საპასუხოდ უნდა ითქვას, რომ განსხვავებით საქართველოსაგან, სადაც ჯარისკაცთა 75%-ი სამხედრო სამსახურს ყოველგვარი სამხედრო მომზადების გარეშე თავდაცვის სამინისტროს მიღმა მხოლოდ დარაჯად მუშაობაში ატარებს, ისრაელში ყველა ჯარისკაცი იღებს უმაღლესი დონის ფიზიკურ, ინფორმაციულ და ტექნიკურ მომზადებას.

მეორე არგუმენტი, თუ რატომ არ გადავდივართ საკონტრაქტო ჯარზე, არის ის, რომ საკონტრაქტო ჯარი ეკონომიკურად უფრო მძიმე ტვირთია სახელმწიფოსათვის, ვიდრე სავალდებულო ჯარი. აუცილებელია, პასუხი გავცეთ ამ მეორე – ეკონომიკური ხასიათის არგუმენტს.

ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში ქვეყანაში, თითქმის, უცვლელად გვყავს დაახლოებით 40,000 სამხედრო მოსამსახურე. საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს 2019 ბიუჯეტი არის 870 მილიონი ლარი, რაც შეადგენს სახელმწიფო ბიუჯეტის 7%-ზე ნაკლებს და რაც მთლიანი შიდა პროდუქტის 2%-ზე ნაკლებია (ეს უკანასკნელი, სავარაუდოდ, ნატოს არსებული სტანდარტების მიხედვით არის განსაზღვრული). საქართველოს თავდაცვისუნარიანობისა და უსაფრთხოების თვალსაზრისით საქართველოში არსებული რეალური რისკებისა და ჯარში არსებული სიტუაციის გათვალისწინებით, ვფიქრობთ, რომ თავდაცვისათვის გამოყოფილი ბიუჯეტი ძალიან მცირეა.

ერთი მხრივ, უსაფრთხოების კონცეფციის მიხედვით უნდა განისაზღვროს, რა ოდენობის ჯარი გვჭირდება და, მეორე მხრივ, მნიშვნელოვნად უნდა გაიზარდოს არსებული ბიუჯეტი. მთავრობამ უნდა გახედოს და შეწყვიტოს ყველა იმ საქმიანობის საბიუჯეტო დაფინანსება, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო სახელმწიფოს ფუნდამენტურ ფუნქციებთან (მაგალითისათვის: პროფესიული სპორტი და კულტურის დარგები, ყოველგვარი სუბსიდიები, ბიუჯეტის ისეთი პარაზიტული პროგრამები, როგორიც არის „ანარმოე საქართველოში“, „დანერგე მომავალი“ და ა.შ.). გამოთავისუფლებული თანხებით შესაძლებელი იქნება არსებული სახელმწიფო ბიუჯეტის გაზრდის გარეშე თავდაცვის ბიუჯეტის, მინიმუმ, გაორმაგება, რაც, ვფიქრობთ, აბსოლუტურად მიზანშეწონილია უსაფრთხოების გააზრებული კონცეფციის არსებობის პარალელურად.

ეკონომიკური და სტატუსის თვალსაზრისით სამხედრო სამსახური ქვეყანაში უნდა გახდეს ერთ-ერთი ყველაზე მიმზიდველი და კადრების მოზიდვის კუთხით ყველაზე მეტად კონკურენტუნარიანი კერძო სექტორთან მიმართებაში. დღეს საქართველოში ბევრი ახალგაზრდის სურვილია, იმუშაოს საფინანსო სექტორში (ეს კარგია თუ ცუდი, ცალკე საკითხია, მაგრამ ფაქტია). ამის მიზეზები მარტივია: ფინანსურ სექტორში მუშაობა ითვლება სტაბილურად, შედარებით მაღალანაზღაურებადად და პრესტიჟულად. მიზანი უნდა იყოს

ის, რომ შეიქმნას ისეთი პროფესიული ჯარი, რომელიც როგორც დამსაქმებელი, სტატუსით, ანაზღაურებითა და კადრების კვალიფიკაციის თვალსაზრისით, კონკურენციას გაუწევს ყველაზე კონკურენტუნარიან კერძო სექტორს.

ასეთ ჯარში მოხვედრა და კონტრაქტის მიღება არც თუ ისე მარტივი იქნება. იქ ახალგაზრდები მიიღებენ უმაღლესი დონის ფიზიკურ წვრთნას და პროფესიულ, ტექნიკურ და საბრძოლო განათლებას, პროფესიონალი ჯარისკაცები და მათი ოჯახის წევრები ისარგებლებენ უმაღლესი დონის სოციალური და ჯანმრთელობის დაცვის პროგრამებით, საშუალო ანაზღაურება იქნება უფრო მაღალი, ვიდრე დღევანდელი ყველაზე მაღალანაზღაურებადი კერძო სექტორი. საქართველოს გააჩნია ყველანაირი ინტელექტუალური და ფინანსური რესურსი იმისათვის, რომ უახლოეს მომავალში, სულ რამდენიმე წელიწადში, შექმნას ასეთი სტატუსისა და მიმზიდველობის პროფესიული ჯარი.

საინტერესო და ნიშანდობლივია, რომ დამოუკიდებლობის დღისადმი მიძღვნილი ღონისძიებებიდან სამხედრო ნაწილი, როგორც წესი, დღის ბოლოს ტარდება და მასზე ძალიან ცოტა ჯარისკაცია წარმოდგენილი. ნაცვლად ჯარისკაცებისა, ასეთ საზეიმო შეხვედრებზე მრავლად არიან წამოდგენილნი ე.წ. კულტურის მუშაკები, სასულიერო პირები და, ცხადია, პოლიტიკური ელიტა. ეს, თითქოს, მცირე დეტალია, თუმცა, კარგად ასახავს ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და უსაფრთხოების თვალსაზრისით ჯარისკაცთა მნიშვნელობის გააზრებისა და დაფასების ხარისხს.

უსაფრთხოების სამეზობლო პოლიტიკა

ინდივიდუალურად და დამოუკიდებლად ჯარის შექმნა და თავდაცვისუნარიანობის უზრუნველყოფა საქართველოსათვის ძვირადღირებული ამოცანაა. თანამშრომლობა და სინერგია მეზობელ მეგობრულ სახელმწიფოსთან შესაძლებელი და მიზანშეწონილია. საქართველო ეკონომიკური თვალსაზრისით მჭიდროდ და ურთიერთსასარგებლოდ არის დაკავშირებული აზერბაიჯანთან, სომხეთთან და თურქეთთან. უსაფრთხოება და სტაბილური გარემო სამივე ყველა ამ

ქვეყნის ინტერესშია. საჭიროა შედგეს და ამ სახელმწიფოებთან ხელი მოეწეროს ურთიერთდახმარების პაქტებს. ასეთი კავშირები შეიძლება დამყარდეს როგორც აზერბაიჯანთან, ასევე სომხეთთან და თურქეთთან. ჩვენი პრობლემა არის სომხეთში განთავსებული რუსული ჯარი. ხელშეკრულებით სომხეთმა უნდა აიღოს ვალდებულება იმის შესახებ, რომ საქართველოსა და რუსეთს შორის კონფლიქტის არსებობის შემთხვევაში არ დაუშვებს რუსული ჯარის ამ ნაწილების ჩართვას კონფლიქტში. ცხადია, გადასაჭრელია პრობლემა, რომელსაც წარმოშობს რუსეთი. მისცემს რუსეთი ამის უფლებას სომხეთს?

უმთავრესია, რომ კონცეპტუალურად თავდაცვისა და უსაფრთხოების საკითხში არ უნდა ვიყოთ მარტო; ეს უნდა იყოს ქვეყნის თავდაცვისა და უსაფრთხოების კონცეფციის მნიშვნელოვანი კომპონენტი.

დასკვნა

უსაფრთხოების საკითხების გადაჭრის გარეშე არც ერთი ინვესტიცია საქართველოში არ არის დაცული. უსაფრთხოება თუ არ არის უზუნველყოფილი, ვერც ეკონომიკაზე ვისაუბრებთ და ვერც სწრაფ ეკონომიკურ ზრდაზე. უსაფრთხოება განსაზღვრავს სტაბილურობას, რომელიც უმნიშვნელოვანესი ფუნდამენტური ფაქტორია ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარებისათვის.

რა დაუჯდა საქართველოს კორონავირუსის ორი თვით შეჩერება¹¹

წინამდებარე სტატიის მიზანია, გავაანალიზოთ საქართველოში კორონავირუსის პრევენციის მიზნით მიღებული გადაწყვეტილებები და შევაფასოთ მათი შედეგები. ვფიქრობთ, ამის გააზრება ძალიან მნიშვნელოვანია განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც მსოფლიოს წამყვანი ეპიდემიოლოგები ვირუსის მეორე და მესამე ტალღას დიდი ალბათობით ელიან. როგორც წინა სტატიებში, ჩვენ არ შემოვიფარგლებით მხოლოდ მიღებული გადაწყვეტილებების შეფასებებით, არამედ, პირველ ყოვლისა, დავასაბუთებთ ამ შეფასებებს და ჩამოვყალიბებთ, ჩვენი აზრით რა უნდა გაკეთებულიყო და რა უნდა გაკეთდეს ეპიდემიის მეორე ან მესამე ტალღის შემთხვევაში.

ვფიქრობთ, რომ გადაწყვეტილებებისა და კონკრეტული ზომების მიღებამდე აუცილებელია სიღრმისეული ანალიზი იმისა, თუ რა სოციალურ და ეკონომიკურ შედეგებს მოიტანს ესა თუ ის გადაწყვეტილება, განსაკუთრებით ისეთი ღარიბი ქვეყნისათვის, როგორიც საქართველოა.

1. მარტში მიღებული გადაწყვეტილებები

ვირუსის გავრცელების საპასუხოდ სხვადასხვა ქვეყნებს სხვადასხვა რეაგირება ჰქონდათ. საქართველოს რეაგირება ვირუსის გავრცელების პრევენციაზე იყო ისეთი, როგორიც პირველად გამოიყენა ჩინეთმა ვუჰანის რეგიონში, შემდეგ კი ჩინეთის მაგალითზე სხვა ქვეყნებმა – საფრანგეთმა, ესპანეთმა, იტალიამ, აშშ-მ და სხვებმა.

რეაგირება იყო ძალიან მკვეთრი. ქალაქები ჩაიკეტა, კერძო ორგანიზაციებს აეკრძალათ მუშაობა, დასაქმებულებმა, მინიმუმ, დროებით დაკარგეს შემოსავალი, დაირღვა პროდუქტის მიწოდება, ჩაიშალა და ჩანყდა მიწოდების მთელი ჯაჭვი, ნედლეული და საბოლოო პროდუქტი ვეღარ მივიდა დანიშნულების ადგილზე, შეჩერდა საზოგადოებრივი

¹¹ სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი. საქართველო“, ივლისი, 2020 წ.

და კერძო ტრანსპორტი, შეჩერდა, თითქმის, ყველა სახელმწიფო დანესებულების მუშაობა, ღამის საათებში მთლიანად შეიზღუდა მოძრაობა, დანესდა ოჯახის წევრების ერთი სატრანსპორტო საშუალებით გადაადგილების შეზღუდვები და ა.შ., შესაბამისად, ეკონომიკა და ეკონომიკური აქტივობა ფაქტობრივად გაჩერდა.

ამ სტატიის წერისას, მაისის შუა რიცხვებში, მთავრობამ გამოაცხადა გადანყვეტილება შემზღუდველი ღონისძიებების მოხსნის შესახებ 22 მაისიდან.

მარტის მეორე ნახევრიდან მაისის მეორე ნახევრამდე მიღებულ ზომებთან დაკავშირებით მთავარი საკითხი არის შემდეგი: მაისის მეორე ნახევარში ვირუსი არ გამქრალა, ის არსებობს და საქართველოშია, როგორც ეს იყო მარტის მეორე ნახევარში. ასევე, ვირუსის გავრცელების თვისებები და რისკი მაისში ისეთივეა, როგორც იყო მარტში. გარდა ამისა, მაისში ვირუსის ვაქცინა ან მისგან განკურნების პრეპარატები ჯერ შექმნილი არ არის, ისევე როგორც ეს იყო მარტში. ისმება კითხვა: თუ მარტთან შედარებით ეპიდემიური რისკების თვალსაზრისით მაისში არაფერი შეცვლილა, რატომ ვაუქმებთ მარტში შემოდებულ აკრძალვებს? და თუ ამ აკრძალვების აუცილებლობა აღარ არის მაისში, რატომ იყო მათი აუცილებლობა მარტში, როდესაც სიტუაცია იყო იგივე?

პასუხი კითხვაზე არის მხოლოდ შემდეგი: ყველამ და, მათ შორის, მთავრობამ გაიაზრა, რომ ეს ზომები და ასეთ პირობებში ფუნქციონირება ქვეყანას უმძიმესი ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების წინაშე აყენებს. სხვა ახსნა მარტში ჩაკეტვას და მაისში გახსნას არა აქვს.

ჩვენ ვართ გაცილებით ღარიბი და მაღალი რისკების ქვეყანა და ასეთი მკვეთრი ზომების მიღების ფუფუნება, განვითარებული და ძლიერი ქვეყნებისაგან განსხვავებით, საქართველოს არ აქვს და ის გამოიწვევს მძიმე სოციალური მდგომარეობის კიდევ უფრო დამძიმებას. სიტუაცია შეიძლება ისე დამძიმდეს, რომ ამ გაღარიბებული მდგომარეობიდან ვერც გამოვიდეთ. ამიტომ, იმავე ზომების მიღება, რაც მიიღეს მყარი ეკონომიკის მქონე განვითარებულმა და მდიდარმა ქვეყნებმა, ვფიქრობთ, რომ არ იყო სწორი. ჩვენი

აზრით, პირველი შეცდომა დაშვებული იყო სწორედ იმ დრამა-კონული შეზღუდვების შემოღებისას, რაც გაკეთდა მარტში.

ისმის კითხვა: რა უნდა გაკეთებულიყო? აქ, პირველ რიგში, გასათვალისწინებელია ის, რასაც მსოფლიოს ეპიდემიოლოგები იმთავითვე, წლის დასაწყისიდან მკაფიოდ აღნიშნავდნენ: ვირუსი არსებობს, ის იარსებებს, ვაქცინის შექმნა წლის ბოლოსათვის ყველაზე ოპტიმისტური მოლოდინია და, შესაბამისად, უნდა მოვემზადოთ და ვისწავლოთ ვირუსთან თანაცხოვრება.

ნაბიჯები ვირუსთან თანაცხოვრებაზე გადასასვლელად არის და იქნებოდა ერთადერთი სწორი გადაწყვეტილება. ვირუსთან თანაცხოვრება ნიშნავს ჩვენს ყოველდღიურობაში მისგან პრევენციის მიზნით გარკვეული ცვლილებების შეტანას: სოციალური დისტანცირება, დეზინფექციის საშუალებების რეგულარული გამოყენება, პირბადეების გამოყენება, თავშეყრის ადგილებისაგან და დახურული სივრცეებისაგან თავის არიდება, მაღალი რისკის ჯგუფების – მოსახლეობის ასაკოვანი ნაწილისა და მძიმე ქრონიკული დაავადების მქონე მოქალაქეთა – მაქსიმალური დაცვა და იზოლაცია.

დიდ ქალაქებში, განსაკუთრებით კი თბილისში, გადაადგილების აუცილებლობა მხოლოდ ეკონომიკური აქტივობით არ არის გამოწვეული. გადაადგილების საშუალებების არსებობა დიდ ქალაქებში სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია და მათი გაჩერება ქმნის მნიშვნელოვან სოციალურ პრობლემებს. საზოგადოებრივი ტრანსპორტის მთლიანად აკრძალვის ნაცვლად საჭირო იყო სატრანსპორტო საშუალებების დამატება იმისათვის, რომ მგზავრთა კონცენტრაცია მაქსიმალურად შემცირებულიყო. შესაბამისად, მეტროს გაჩერების ნაცვლად საჭირო იყო ვაგონების რაოდენობის დამატება და გახანგრძლივებულ გრაფიკზე გადასვლა. ამ გადაწყვეტილებების შესახებ მოსახლეობასთან თანმიმდევრულ, დასაბუთებულ და ინტენსიურ კომუნიკაციას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება.

შესაბამისად, მარტიდან დაგვეწყო ცხოვრება ისე, როგორც ვაპირებთ მაისი-ივნისიდან ცხოვრებას – ვირუსთან ერთად ვაქცინის გარეშე. ეს გასათვალისწინებელია ვირუსის მეორე ტალღის შემთხვევაში.

2. მკურნალობის ხარჯების ანაზღაურება

მეორე საკითხი, რაზეც ვფიქრობთ, რომ ქვეყანამ თავისი მიდგომა უნდა შეცვალოს, არის ვირუსით ყველა დაავადებულის უპირობოდ უფასო მკურნალობა. ვირუსით დაავადების შემთხვევაში სახელმწიფო მკურნალობს ყველას ერთნაირად: სოციალურად დაუცველს, პენსიონერს, უმუშევარს, დასაქმებულს და კერძო დაზღვევის პოლისის მქონე პირს. აქ არის პრობლემა.

პირველ ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ თითოეულ ადამიანს, ვირუსის ეპიდემიის პირობებში უნდა ჰქონდეს მატერიალური მოტივაცია იმისათვის, რომ დაიცვას შესაბამისი ნესები და გაუფრთხილდეს როგორც საკუთარ, ასევე სხვის ჯანმრთელობას. თუ სახელმწიფო უპირობოდ მკურნალობს ყველას, ეს მოტივატორი, ცხადია, არ არსებობს.

მეორე, სახელმწიფომ უნდა უმკურნალოს მოსახლეობის სოციალურად დაუცველ ფენას და პენსიონერებს. არ არის გამართლებული ვირუსით დაავადების მკურნალობისათვის სახელმწიფომ იმდენივე დახარჯოს დასაქმებულ და მაღალანაზღაურებად ადამიანზე, რამდენსაც ხარჯავს, მაგალითად, მატერიალურად შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პენსიონერზე ან სოციალურად დაუცველზე. ვირუსთან დაკავშირებული მკურნალობის ხარჯების ანაზღაურება სახელმწიფოს მიერ, ისევე როგორც ზოგადი მკურნალობის შემთხვევაში, უნდა განისაზღვროს მოქალაქის შესაძლებლობების მიხედვით.

და ბოლოს, თუ ადამიანს აქვს კერძო დაზღვევის პოლისი, ამ შემთხვევაში მკურნალობის ხარჯები უნდა აანაზღაუროს არა სახელმწიფომ, არამედ სადაზღვევო კომპანიამ, რომელიც დაზღვეულისაგან გამოიმუშავებს სადაზღვევო პრემიას.

3. შემოსავლების კლების ანაზღაურება ახალი ვალების აღებით

ამ ეტაპზე შეუძლებელია თქმა იმისა, თუ რამდენია მართში მიღებული გადანაცვტილებებით გამოწვეული ეკონომიკური და სოციალური ზარალი. მძიმე სოციალური და ეკონომიკური შედეგები ჯერ კიდევ წინ გველოდება და მე-2

კვარტალში დავინახავთ პრობლემების მხოლოდ დასაწყისს. ამიტომ არასწორია შერჩეული ბიზნესსექტორებისადმი დახმარებების შესახებ გადანყვეტილებების მიღება აპრილი-მაისის პერსპექტივით.

შესაბამისად, არსებულ სიტუაციაში, ბიუჯეტიდან სექტორული დახმარებებისათვის (ტურისტული სექტორი, სოფლის მეურნეობის სექტორი, უძრავი ქონების სექტორი) ფულის გამოყოფა არასწორად მიგვაჩნია. მიმდინარე საბიუჯეტო განხილვაც ემყარება მხოლოდ დღეის მდგომარეობით დანახულ პრობლემებს და კონკრეტული ეკონომიკური სექტორებისადმი სელექციურ მიდგომას.

ჯერ არავინ იცის, ეს კრიზისი რომელ სექტორს უფრო მეტად დააზარალებს – სანარმოებს, ტურიზმს, ვაჭრობას, სოფლის მეურნეობას, ტრანსპორტს, განათლებას და ა.შ.; რეალური შედეგები წინ გველოდება. როდესაც ეს შედეგები საბოლოოდ დადგება, შემდეგ იქნება გასაანალიზებელი და დასათვლელი, რომელმა სექტორმა რამდენით იზარალა.

ამიტომ, ნაცვლად შერჩეული სექტორებისადმი დახმარებებისა და შესაბამისი საბიუჯეტო კორექტირებებისა, სწორი გადანყვეტილება იქნებოდა გადასახადების შემცირება რამდენიმე წლით, რასაც ეფექტი ექნება არამართო კონკრეტული ეკონომიკური სექტორისათვის, არამედ მთლიანად ეკონომიკისა და ყველა ბიზნესსუბიექტისათვის.

მარტში მიღებული რადიკალური გადანყვეტილებით ქვეყნის, ბიზნესებისა და ინდივიდუალური ოჯახების დონეზე შემოსავლების თუ არა სრული, მინიმუმ, მნიშვნელოვანი ნაწილი მაინც გავანულეთ და ხარჯები მეტნაკლებად უცვლელი დავტოვეთ. როდესაც სახელმწიფოს შემოსავლები უმცირდება, არსებობს ორი შესაძლო გამოსავალი: ხარჯები შეამცირო და ის მოარგო შემცირებულ შემოსავლებს, ან ხარჯები არ შეამცირო და საჭირო დანაკლისი შემოსავლებში აანაზღაურო ახალი ვალით.

ჩვენ გადაწყვეტით, ხარჯები არ შევამცირეთ და ახლა ვფიქრობთ, თუ ვინ დაგვეხმარება. ნებისმიერ სესხს, რომელსაც ხშირად რატომღაც „დახმარებას“ უწოდებენ, აქვს თავისი ფასი. თუ ეს „დახმარება“ მივიღეთ, საჭირო იქნება

უფრო მეტი ხარჯის – სესხის საპროცენტო ხარჯის მომსახურება ბიუჯეტიდან. ანუ ხარჯები უფრო მეტად გაიზრდება და საქართველოს ბიუჯეტის უფრო მეტი ნაწილი, ვიდრე ახლა, წლების განმავლობაში მოხმარდება ამ „დახმარების“ პროცენტის მომსახურებას.

ფასი, რომელსაც ჩვენ დღეს ვიხდით მარტში მიღებული გადაწყვეტილებების სანაცვლოდ, ძირითადად არის სწორედ ის ახალი საერთაშორისო კრედიტები, რომლის აღებასაც ვაპირებთ ამ გადაწყვეტილებებით გამოწვეული სოციალური და ეკონომიკური პრობლემების გადასაჭრელად.

თუ ხარჯებს არ შევამცირებთ და შემოსავლების დანაკლისს ახალი ვალებით დაფარვის სტრატეგიის ერთ-გულნი დავრჩებით, ჩვენი ეკონომიკური ზრდის ტემპების გათვალისწინებით ძალიან მაღალია რისკი იმისა, რომ საქართველო ამ გაზრდილ ვალებს ვეღარ მოემსახუროს, ანუ დადგეს დეფოლტის წინაშე. უახლოეს წარსულში დეფოლტი მომხდარა ჩვენს ახლო სამეზობლოშიც და ეკონომიკურად უფრო ძლიერი და დიდი ქვეყნების შემთხვევაშიც, და ამ დეფოლტების უმრავლესობა სწორედ მყარ უცხოურ ვალუტაში არსებული სესხების მომსახურების შეუძლებლობამ გამოიწვია.

დამატებითი ფინანსური ვალდებულებები ქვეყნის ეკონომიკას კიდევ უფრო ასუსტებს, აუარესებს მის საინვესტიციო რეიტინგს, რაც, თავის მხრივ, კიდევ უფრო გააართულებს ქვეყანაში ინვესტიციების მოზიდვას. გარდა ამისა, ჩვენი ეკონომიკა ახალი ფინანსური ვალდებულებების გამო იმდენად არამდგრადი და მოწყვლადი ხდება, რომ არასტაბილურობის კიდევ ერთმა, თუნდაც, მცირე ფაქტორმა ის, შესაძლებელია, ძალიან ხანგრძლივად მთლიანად ჩამოშალოს.

აღსანიშნავია, რომ ბოლო პერიოდში ფინანსური სექტორის წარმომადგენლების მიერ გამოქვეყნებული საქართველოს ეკონომიკური ზრდის არც ერთი პროგნოზი არ ითვალისწინებს ვირუსის მეორე ან მესამე ტალღას. სწორედ ამიტომ ე.წ. კონსენსუსი 2020 წელს საქართველოს მშპ-ს 4.0-5.5 პროცენტიან კლებაზე ძალიან ოპტიმისტურად გვეჩვენება. უნდა დავიგეგმოთ და მოვემზადოთ ეკონომიკის არა

4.0-5.5%-იანი, არამედ მისი 10%-12%-იანი შემცირებისთვის, უკეთეს შემთხვევაში.

შემოსავლების კლებაზე ერთადერთი სწორი, გრძელვადიანი და მდგრადი პასუხი არის არა ვალების აღება, არამედ ხარჯების პროპორციულად შემცირება. ამისათვის საჭიროა, განვსაზღვროთ და შევინარჩუნოთ ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის დაცული პოზიციები: პენსიები, სოციალური დახმარებები, ჯარის, პოლიციის ხელფასები. დანარჩენი ხარჯები, როგორცაა, მაგალითად, სუბსიდიების პროგრამები, „ანარმოვ საქართველოში“, „დანერგე მომავალი,“ პროფესიული სპორტი, საზოგადოებრივი ტელევიზია და ასობით ა(ა)იპ-ები და სსიპ-ები, მთლიანად უნდა განულდეს. ასევე მაქსიმალურად უნდა შემცირდეს უზარმაზარი სახელმწიფო ბიუროკრატია ცენტრალურ და ადგილობრივ დონეებზე, და შემცირდეს ამ ბიუროკრატიასთან დაკავშირებული საბიუჯეტო ხარჯები; ასევე დაჩქარებული წესით უნდა გაიყიდოს სახელმწიფო აქტივები და კომპანიები.

ანუ ჩვენი ხარჯვითი მადა უნდა მოვარგოთ ჩვენს მიერ შემოსავლების მიღების შესაძლებლობას. ეს იქნებოდა ფუნდამენტურად სწორი სტრატეგია. ხოლო, თუ დავრჩებით დღეს არჩეულ ახალი ვალების აღების სტრატეგიაზე, ქვეყნის სავალუტო შემოსავლები აღარ იქნება საკმარისი ვალუტაში დენომინირებული ვალების მომსახურებისათვის. მხოლოდ ლარის ბეჭდვით, გაუფასურებით, ეკონომიკაში გაუფასურებული ქაღალდის ფულის მატებით იქნება შესაძლებელი უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული ვალების გასტუმრება.

ეს გამოსავალი არ არის, რადგან ასეთი გადანყვეტილებების გარდაუვალი შედეგი სოციალური აფეთქება და პოლიტიკური არასტაბილურობაა. ყველაფერი ის, რაც შეიძლება სოციალური თუ პოლიტიკური აფეთქებით დამთავრდეს, ჩვენ გამოსავლად და პრობლემის გადანყვეტად არ მიგვაჩნია.

რომ შევაჯამოთ, ახალი ვალებით შემოსავლების დანაკლისის ანაზღაურება, რაც გამოიწვია მარტში მიღებულმა ვირუსის პრევენციისაკენ მიღებულმა გადანყვეტილებებმა, არ არის სწორი გადანყვეტილება. ნაცვლად ამისა, პროპორციულად უნდა შემცირდეს ხარჯები, რომლებიც უნდა მოეგოს შემოსავლებს.

4. ახალი ვალების ხარჯვის მიზნობრიობა

ასევე უნდა შევაფასოთ, რა მიზნობრიობით აპირებს მთავრობა ახალი ვალებით მიღებული თანხების ხარჯვას. ინვესტიციის განხორციელებისას, ცხადია, ყველა ინვესტორი აფასებს რისკებს, იქნება ეს ინვესტიცია მცირე და მსხვილ ბიზნესში, ახალი ბიზნესის დასაწყებად, არსებული ბიზნესის გასაფართოებლად, არსებული ბიზნესის შესაძენად, თუ პრობლემური ბიზნესის შემოსაბრუნებლად.

განვითარებადი ქვეყნები და მათში არსებული კომპანიები, რასაკვირველია, გაცილებით მაღალი რისკებით ხასიათდება, ვიდრე განვითარებული ქვეყნები.

მაგალითისთვის, ამერიკული და ბრიტანული ბანკების წილს (აქციას) დღეს შეიძენთ გასული 12 თვის მოგების საშუალოდ 7-9 წლის ნამრავლად ანუ კომპანიის საბაზრო ფასი არის 7-9 წლის მოგების შესაბამისი. ქართული ბანკების, რომლებიც კვოტირებულია (დალისტულია) ლონდონის ბირჟაზე, წილობრივი მონაწილეობა ანუ აქცია შეგიძლიათ შეიძინოთ 3 წლის მოგების შესატყვის თანხად. ე.ი. ინვესტორებს ურჩევნიათ მოგების ერთ დოლარში სამჯერ მეტი გადაიხადონ ბრიტანულ და ამერიკულ ბანკებში ინვესტიციისას, ვიდრე ქართულ ბანკებში. ინვესტიციის ფასთა შორის ამ სხვაობის ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი ინვესტორების მიერ რისკების შეფასებაა.

რისკების განსაზღვრა და ინვესტიციის შესახებ გადამწყვეტილების მიღება მხოლოდ ინვესტორის საქმეა. თუ ინვესტიცია გაამართლებს, ინვესტორი სანაცვლოდ მიიღებს ჭილდოს – მოგებას; და ამ მოგებას მიიღებს მხოლოდ ის. თუ ინვესტიცია არ გაამართლებს ანუ რისკები რეალიზდება, ინვესტორი სრულად ან ნაწილობრივ კარგავს თანხას; ისევე როგორც მოგება, ზარალიც მხოლოდ მისია.

ვფიქრობთ, რომ ფუნდამენტურად არასწორია, სახელმწიფოს მიერ, მაგალითად, სასტუმროებისთვის 5 მილიონ ლარამდე სესხების საპროცენტო ხარჯის 80%-ის დაფარვა ექვსი თვის განმავლობაში, რაც სახელმწიფოს მიერ ბიზნესის მხარდაჭერის ახლად გამოცხადებული პროგრამის ერთ-ერთი კომპონენტია.

აქ ისმება კითხვა: რატომ უნდა დაფაროს ბიუჯეტმა, ანუ გადასახადების გადამხდელებმა კერძო ბიზნესის რისკები? ინვესტორმა აიღო რისკი. ბანკმაც აიღო რისკი. როდესაც ყველაფერი კარგად იყო, ამ რისკების სანაცვლოდ ერთს რჩებოდა მოგება, მეორეს – საპროცენტო შემოსავალი. თუმცა, როდესაც საქმე ცუდად წავიდა და რისკები რეალიზდა, რატომ არ უნდა დარჩეთ მათ ზარალი, ისევე როგორც რჩებოდათ მოგება და საპროცენტო შემოსავალი? გადასახადების გადამხდელებს არ ჰქონდათ წილობრივი მონაწილეობა ინვესტორის მოგებაში და ბანკის საპროცენტო შემოსავლებში, შესაბამისად, არანაირი არგუმენტი არ არსებობს იმისათვის, რომ გადასახადის გადამხდელებმა გაინაწილონ სასტუმროს ინვესტორის ზარალი ან ბანკის ზარალი.

ეს არის პირველი ფუნდამენტური პრობლემა, როდესაც სახელმწიფო კერძო ბიზნესს უფარავს გარკვეულ ხარჯებს, ამ შემთხვევაში საპროცენტო ხარჯებს გადასახადების გადამხდელების ხარჯზე.

ერთადერთი სწორი გადანყვეტილება სახელმწიფოს მხრიდან იქნებოდა შემდეგი: თუ კონკრეტულ ბიზნესს აქვს დიდი სოციალური დატვირთვა, მნიშვნელოვანია ინდუსტრიისთვის და მისი გაკოტრება გამოიწვევს ჯაჭვურ პრობლემებს, სახელმწიფოს შეუძლია დაეხმაროს ამ კომპანიას, თუ მისი ინვესტორები დახმარების სანაცვლოდ დათმობენ კომპანიის წილს. და ინვესტორმა წილი უნდა დათმოს ძალიან იაფად იმიტომ, რომ სახლის ფასი და იმავე სახლის ფასი, როდესაც ეს სახლი ხანძარშია გახვეული, ერთი და იგივე არ არის. როდესაც კომპანია გამოჯანმრთელდება, მის ინვესტორს ექნება შესაძლებლობა, სახელმწიფოსაგან წილი გამოისყიდოს გაცილებით ძვირად, გადარჩენილი და გამართული ბიზნესის წილის ფასის შესაბამისად. ეს იქნებოდა სწორი და ამის მაგალითები უამრავია; თუნდაც ის, რომ 2008-2010 წლებში ფინანსური კრიზისის დროს განვითარებული ქვეყნების მთავრობებმა გაკოტრებული ბანკების გადასარჩენად მათი წილები დროებით შეიძინეს.

5. სოციალური არასამართლიანობა

პრობლემური ბიზნესის საპროცენტო ხარჯის დაფარვა არის საკითხის მხოლოდ ერთი მხარე. კერძოდ, გავანალიზოთ, ვის ეხმარება სახელმწიფო. იმისათვის, რომ ინვესტორმა სასტუმროსათვის ბანკიდან აიღოს 5 მილიონი ლარის სესხი, მას, მინიმუმ, თავისი კაპიტალის სახით მოეთხოვება 5 მილიონი ლარის ინვესტირება. ანუ ჯამში სასტუმროში განხორციელებულია 10 მილიონი ლარის ინვესტიცია; ე.ი. ინვესტორი ფლობს 10 მილიონი ლარის ღირებულების ქონებას – აქტივს. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ასეთი ქონების პატრონი ღატაკი, ღარიბი, სოციალურად დაუცველი და პენსიაზე დამოკიდებული არ არის.

გარდა ამისა, მართალია, ამ ინვესტორს ხარჯი დაუფარეს, მაგრამ საბოლოოდ გადასახადების გადამხდელის ფული წავიდა საბანკო სექტორში ინვესტორის სესხის პროცენტის დასაფარად. ინფორმაციისთვის, საბანკო სექტორის სუფთა მოგებამ 2019 წელს შეადგინა 953 მილიონი ლარი.

ეს რიცხვები მოვიტანეთ იმისათვის, რომ წარმოდგენა გვქონდეს, ვის ეხმარება სახელმწიფო ამ პროგრამების ფარგლებში. პირველი პრობლემა არის ის, რომ ფუნდამენტურად არასწორია, კერძო ბიზნესის ხარჯები დაფარო გადასახადების გადამხდელის ფულით, და მეორე პრობლემა არის ის, რომ სახელმწიფო ამ ფულს ჩუქნის მოსახლეობის ძალიან მცირე და თან შეძლებულ (!) ნაწილს.

6. ლარი

და ბოლოს, პრობლემა, რომელიც ვირუსის კრიზისამდეც მწვავედ იდგა, ხოლო მომავალში უფრო გამწვავდება.

თუ ლართან მიმართებით დღევანდელ მიდგომას უცვლელად დავტოვებთ, გარდაუვალია ლარის მომავალი გაუფასურება, რაც გააუარესებს კომპანიებისა და კერძო პირების ფინანსურ მდგომარეობას, ხოლო გრძელვადიან პერიოდში ქვეყნის საინვესტიციო გარემოს კიდევ უფრო არამიმზიდველს გახდის.

სუსტი ადგილობრივი ვალუტის პრობლემის გადასატარელად აუცილებელია, გადავიდეთ გადახდის მულტისავა-

ლუტო რეჟიმზე, როდესაც ქვეყანაში დაშვებული იქნება როგორც ლარით, ასევე სხვა მყარი კონვერტირებადი ვალუტით ოპერირება და ანგარიშსწორება, ისევე როგორც დაშვებულია მყარ ვალუტაში დანაზოგის გაკეთება, სესხის გაცემა თუ ფასიან ქალაქებში ინვესტირება.

უფრო მოკლევადიან პერიოდში, ვიდრე გადავალთ მულტისავალუტო რეჟიმზე, საჭიროა ასი პროცენტით დაიბეგროს სავალუტო ოპერაციებიდან საბანკო სექტორის მიერ მიღებული მოგება. ასეთი დაბეგვრა ბანკებს ხელს არ შეუშლის, მართონ თავიანთი სავალუტო პოზიციები და რისკები დეპოზიტართა ინტერესების დასაცავად და ამის კეთებას გააგრძელებენ ისევ ისე, როგორც ახლა აკეთებენ, მხოლოდ მოგების მიღების გარეშე. სავალუტო ოპერაციების ბაზარი (წელიწადში დაახლოებით 11-12 მილიარდი დოლარი და 5-6 მილიარდი ევრო) არის იმ კანონის მიერ შექმნილი ბაზარი, რომელიც ხელოვნურად კრძალავს მულტისავალუტო რეჟიმს.

უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ამ გადანყვეტილებების კატეგორიული წინააღმდეგი იქნება საქართველოს საბანკო სექტორი და მის მიერ მართული/რეგულირებული საქართველოს ეროვნული ბანკი. ინფორმაციისათვის, 2020 წლის იანვარ-აპრილში, როდესაც ლარი მორიგ ჯერზე გაუფასურდა, საბანკო სექტორის სუფთა მოგებამ მხოლოდ სავალუტო ოპერაციებიდან შეადგინა 251 მილიონი ლარი, რაც 2019 წლის იანვარ-თებერვალთან შედარებით 129%-ით მეტია.

დასკვნისათვის

პირველი, მარტში შემოდებული ტოტალური შეზღუდვები იყო შეცდომა და ეს გასათვალისწინებელია იმ შემთხვევაში, თუ ვირუსს ექნება მეორე ან მესამე ტალღა. ნაცვლად მკვეთრი შეზღუდვებისა, უნდა ვისწავლოთ და გადავერთოთ ვირუსთან ერთად ცხოვრებისა და ფუნქციონირების ახალ წესებზე. მეორე, შეზღუდვებით მიღებული სოციალური და ეკონომიკური ზარალის ანაზღაურება ახალი ვალებით არის შეცდომა და შეიძლება ქვეყნისათვის მძიმე შედეგებით დამთავრდეს. ნაცვლად ახალი ვალების აღებისა, აუცილებელია ხარჯების შემცირება და მისი შემოსავლების რესურსზე

ადაპტირება. მესამე, გადასახადების გადამხდელის ფულით სახელმწიფომ არ უნდა აანაზღაუროს კერძო ბიზნესის ზარალი, საქართველოს კონსტიტუციის მიხედვით ეს არ არის საქართველოს მთავრობის ფუნქცია.

მისაღებია ზომიერი და შედეგზე ორიენტირებული გადანაცვებები. არ უნდა იქნას მიღებული არც ერთი ისეთი გადანაცვებები, რომელიც ქვეყანას სოციალური თუ პოლიტიკური აფეთქების საფრთხის წინაშე დააყენებს. ასეთი გადანაცვებები არ არის პრობლემის გადაჭრის გზა და გამოსავალი. იმისათვის, რომ მოვახერხოთ შექმნილი ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამოსვლა, უფრო სწრაფად უნდა გატარდეს სწრაფი ეკონომიკური ზრდისათვის აუცილებელი ის რეფორმები, რომლებიც ჩვენს წინა სტატიებში განვიხილეთ: სავალუტო რეჟიმი (ფორბსი, ივნისი 2019), განათლება (ფორბსი, ივლისი 2019), საბიუჯეტო პოლიტიკა (ფორბსი, აგვისტო-სექტემბერი 2019), სოფლის მეურნეობა (ფორბსი, ოქტომბერი 2019), ენერგოპოლიტიკა (ფორბსი, ნოემბერი 2019), ჯანდაცვა (ფორბსი, დეკემბერი 2019), საინვესტიციო კლიმატი (ფორბსი, იანვარი 2020), ინფრასტრუქტურა (ფორბსი, თებერვალი 2020) სახელმწიფო საწარმოები (ფორბსი, მარტი 2020), უსაფრთხო საინვესტიციო გარემო (ფორბსი, აპრილი 2020).

ეკოლოგიური პრობლემებისადმი ფორმალური მიდგომა¹²

შესავალი

ჩვენს თითოეულ სტატიას, ერთი მხრივ, ვუთმობთ იმ საკითხებს, რომლებიც საჭიროებენ გადაჭრას სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად და, მეორე მხრივ, მკითხველს ვთავაზობთ ჩვენეულ ხედვას ამ საკითხების გადაჭრის გზებსა და საჭირო გადანაცვებებებზე. თუმცა, სწრაფი ეკონომიკური ზრდა საქმის ერთი მხარეა. მნიშვნელოვანია, ვიცოდეთ და აუცილებლად გავითვალისწინოთ, რომ ეკონომიკურ განვითარებას თან მოსდევს სანარმოო და სამომხმარებლო – ორგანული, არაორგანული, ქიმიური და მრავალი სხვა სახის ნარჩენების ზრდა. როდესაც ვსაუბრობთ სწრაფ ეკონომიკურ განვითარებაზე, აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ ის შესაძლო გვერდითი ნეგატიური ეფექტები, რაც სწრაფმა ეკონომიკურმა ზრდამ შეიძლება მოახდინოს საქართველოს ეკოლოგიურ გარემოსა და ბუნებრივ რესურსებზე.

ნებისმიერი ქვეყანა ფასეულია იმ შემთხვევაში, თუ ამ ქვეყნის მოსახლეობა უფროთხილდება გარემოს და თავის ბუნებრივ რესურსებს. თუ ხალხი არ იცავს გარემოს და არ უვლის მას, მაშინ ამ ქვეყნის ფასი მკვეთრად მცირდება, რადგან ასეთი ქვეყანა, პირველ ყოვლისა, სიცოცხლისათვის და, შემდეგ, ეკონომიკური აქტივობისათვის უვარგისია.

თუ საქართველოს უახლოეს ისტორიას გადავხედავთ, არა მარტო ახლა, არამედ საბჭოთა დროსაც ჩვენში ინდუსტრიული წარმოება არ იყო განვითარებული, თუ არ ჩავთვლით რამდენიმე სამრეწველო ქარხანას: რუსთავის მეტალურგიულ ქარხანას, აზოტის ქარხანას, კაუჩუკის ქარხანას, ასევე ქუთაისის ავტოქარხანასა და თბილისის საავიაციო ქარხანას. ცხადია, საბჭოთა კავშირის დაშლასთან ერთად ამ ქარხნებმაც, თითქმის, სრულად შეწყვიტეს ფუნქციონირება. გარემოზე ზემოქმედების კუთხით ამ ქარხნების უმრავლესო-

12 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, სექტემბერი, 2020 წ.

ბას არ ჰქონდა დიდი საწარმოო ნარჩენი და, შესაბამისად, ნაკლები იყო გარემოზე ზემოქმედება, რადგან ამ ქარხნების უმრავლესობაში საწარმოო პროცესების უდიდესი ნაწილი მდგომარეობდა დამზადებული შემოსული ნაწილების აწყობაში. ამ თვალსაზრისით ქვეყანას საწარმოო ნარჩენები დიდი არ ჰქონდა. თუმცა, მეორე მხრივ, სწორედ ამიტომ ქვეყანაში არ იყო განვითარებული ინდუსტრიები და, შესაბამისად, არ არსებობდა დასაქმების დიდი ბაზა.

ეკონომიკური განვითარება და ეკოლოგია

დადებითი ფაქტორია ისიც, რომ დღეს საქართველოში არა გვაქვს ბევრი ინდუსტრიული საწარმო და ნულიდან ვქმნით მათ. ახალი საწარმოები უნდა დაიგეგმოს და შეიქმნას ეკოლოგიური ფაქტორებისა და სტანდარტების დაცვით. ეკოლოგიური საკითხები იმთავითვე – წარმოების შექმნისთანავე უნდა გადაწყდეს.

როდესაც საუბარია ეკოლოგიურ და გარემოსდაცვითი პრობლემის მოსაგვარებლად შესაბამისი სტანდარტების დანესებაზე, ხშირად ისმის არგუმენტი, რომ ასეთი სტანდარტებისა და მოთხოვნების შემოღება შეამცირებს ქვეყანაში წარმოებული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობას და შედეგად შეამცირებს ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდას. მარტივად რომ ვთქვათ, ამ არგუმენტის მიხედვით, გარემოს დაბინძურება ეკონომიკურად მიზანშეწონილია, ე.ი. მომგებიანია. ეს მიდგომა პოპულარულია არამარტო განვითარებად, არამედ განვითარებულ ქვეყნებშიც.

ქვეყნის სწრაფი ეკონომიკური განვითარება და კონკურენტუნარიანი პროდუქტები არ უნდა იწარმოებოდეს და სერვისები არ უნდა მიენოდებოდეს გარემოს დაბინძურების ხარჯზე. მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში არსებობს წარმატებული გამოცდილება იმისა, თუ როგორ შეიძლება კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოება გარემოზე მინიმალური ნეგატიური ზემოქმედებით. ბევრ ქვეყანაში ეს მიზანი ძირითადად მიღწეულ იქნა გარემოზე ნეგატიური ეფექტის შესამცირებლად ინვესტიციების მასტიმულირებელი მექანიზმების დანერგვით. სწორედ ეს ფინანსური სტიმულები ინვესტორებისათ-

ვის აბათილებენ გარემოზე ზემოქმედების რეგულაციებით გამოწვეულ ფასების ზრდას.

ფინანსური სტიმულების შემუშავება და დანერგვა, ერთი მხრივ, შესაძლებელია სახელმწიფო დონეზე, მაღალი ეკოლოგიური სტანდარტების კომპანიებისათვის და ნარჩენების გადამამუშავებელი საწარმოებისათვის საგადასახადო შეღავათების დანესების გზით. მსგავსი საგადასახადო შეღავათები ხელს შეუწყობს ნარჩენების გადამამუშავებელ სექტორში კერძო ინვესტიციების მოზიდვას. მეორე მხრივ, ასევე აუცილებელია იმ რესურსების გამოყენება, რომელსაც საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციები სხვადასხვა ფინანსური ინსტრუმენტების სახით გამოყოფენ როგორც სახელმწიფო პროექტებისათვის, ასევე კერძო კომპანიებისათვის.

ამდენად, არგუმენტი იმისა, რომ ეკოლოგიური სტანდარტების დაცვა პროდუქციისა და მომსახურების თვითღირებულებას გაზრდის და, შესაბამისად, არაკონკურენტუნარიანს გახდის, მოკლებულია საშუალო და გრძელვადიან საფუძველს. საქართველოშიც დღეს, საბედნიეროდ, გვაქვს წარმოებები, თუმცა, ძალიან მცირე ოდენობით, რომლებიც იცავენ გარემოზე ზემოქმედების უმაღლეს სტანდარტებს და, ამასთანავე, ახერხებენ კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოებასა და მიწოდებას როგორც ადგილობრივი, ასევე საექსპორტო ბაზრებისათვის.

ეკონომიკური მიზანშეწონილობიდან გამომდინარე გარემოზე ზემოქმედების საკითხს აქვს მეორე უმნიშვნელოვანესი მხარე. როდესაც ვამბობთ, რომ გარემოს დაცვის საკითხი მეორეხარისხოვანი და ეკონომიკურად მომგებიანია, ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ გარემოზე ნეგატიური ზემოქმედება ადამიანთა ჯანმრთელობისა და სიცოცხლისათვის საშიშარია.

ეს პრობლემა საქართველოში, მართლაც, ძალიან მძიმედ დგას. ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის კვლევების მიხედვით ჰაერის დაბინძურებით გამოწვეული სიკვდილობის დონით 100,000 მოსახლეზე საქართველო მსოფლიოში მეორე ადგილზეა და მას მხოლოდ ჩრდილოეთ კორეა უსწრებს. სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ ჩატარე-

ბულ ანალოგიურ კვლევებში საქართველო ყოველთვის პირველ ხუთეულში შედის.

შესაბამისად, ხსენებული ეკონომიკური არგუმენტის – „თუ გარემოს დავიცავთ, მაშინ ვერ ვიქნებით კონკურენტუნარიანი“ – რეალური შინაარსი არის ის, რომ ადამიანთა ჯანმრთელობასა და მათ სიცოცხლეს გარკვეული მონეტარული ფასი ედება – კონკურენტუნარიანები ვიქნებით, მაგრამ მოსახლეობის ჯანმრთელობისა და მათი სიცოცხლის ფასად. ვინ რა მონეტარულ ღირებულებას დაადებს სხვების ჯანმრთელობასა და სიცოცხლეს, ანუ ვინ როგორ იზრუნებს გარემოზე, ამას დღეს ყველა თავისებურად წყვეტს და თავისებურად გამოხატავს ფულად ერთეულში.

სატრანსპორტო გამონაბოლქვის გარდა, მრავალი მაგალითი შეიძლება დავასახელოთ იმისა, თუ როგორ უგულებელყვეს ეკოლოგიური საკითხები ახლად შექმნილ წარმოებებში: ცემენტის ქარხნებში, თევზის გადამამუშავებელ საწარმოებში, ფეროშენადნობ ქარხანაში, მეცხოველეობისა და მეფრინველეობის სასაკლაოებში და ა.შ.

საქართველოს კონსტიტუციით ნათლად არის განსაზღვრული სახელმწიფოს მიერ გარემოზე ზრუნვის ვალდებულებები.

მუხლი 5. პუნქტი 5:

„სახელმწიფო ზრუნავს გარემოს დაცვასა და ბუნებრივი რესურსებით რაციონალურ სარგებლობაზე;“

„მუხლი 29.: გარემოს დაცვის უფლება

1. ყველას აქვს უფლება ცხოვრობდეს ჯანმრთელობისთვის უვნებელ გარემოში, სარგებლობდეს ბუნებრივი გარემოთი და საჯარო სივრცით. ყველას აქვს უფლება, დროულად მიიღოს სრული ინფორმაცია გარემოს მდგომარეობის შესახებ. ყველას აქვს უფლება, ზრუნავდეს გარემოს დაცვაზე. გარემოსდაცვით საკითხებთან დაკავშირებული გადანწყვეტილებების მიღებაში მონაწილეობის უფლება უზრუნველყოფილია კანონით.

2. ახლანდელი და მომავალი თაობების ინტერესების გათვალისწინებით გარემოს დაცვა და ბუნებრივი რესურსებით რაციონალური სარგებლობა უზრუნველყოფილია კანონით.“

საქართველოში სუფთა და სიცოცხლისათვის ჭანსალი გარემო უნდა იყოს უფლება ყველასათვის, ვისაც ამ ქვეყანაში სურს ცხოვრება. ხოლო სუფთა გარემოზე ზრუნვა და მისი შენარჩუნება უნდა იყოს ვალდებულება ყველასათვის, ვისაც ამ ქვეყანაში სურს ეკონომიკური აქტივობა და გარემოზე ზემოქმედებით ეკონომიკური სარგებლის მიღება. ჩვენთან დღეს ეს უფლება-ვალდებულებები აღრეულია.

აუცილებელია გონივრული და გააზრებული საკანონმდებლო რეგულაცია, რომელიც, ერთი მხრივ, უზრუნველყოფს გარემოს დაცვას, მასზე უარყოფითი ზემოქმედების შემცირებას და, მეორე მხრივ, ნაახალისებს შესაბამის ინვესტიციებსა და ეკონომიკურ აქტივობებს. თუ არ იქნება საკანონმდებლო ბაზა, არცერთი ინვესტორი, უიშვიათესი გამოწვევის გარდა, თავისი ინიციატივით ეკოლოგიურ საკითხებს პატივს არ სცემს. ეკოლოგიური სტანდარტები და შესაბამისი საბაჟო რეგულაციები უნდა გავრცელდეს იმპორტირებულ პროდუქტებზეც, ისევე როგორც ეს ხდება ევროგაერთიანების ქვეყნებში საქონლის ექსპორტის დროს.

მნიშვნელოვანია, რომ საკანონმდებლო რეგულაციები შემუშავდეს და დაინერგოს არა ხისტად და ფორმალურად, არამედ თანმიმდევრულად და შედეგზე ორიენტაციით. გვახსოვს ჩვენი გამოცდილება ევრორეგულაციების შესაბამისად პოლიეთილენის შესაფუთი მასალების სტანდარტების დანესებისას: რეგულაცია შემუშავდა, დაინერგა ხისტად, კერძო სექტორი არ აღმოჩნდა მზად, გადანაწილიყო და დაეკმაყოფილებინა ახალი მოთხოვნები; შედეგად მივიღეთ ფორმალური რეგულაცია პრაქტიკული ეკოლოგიური შედეგის გარეშე. ეს არის ერთ-ერთი მაგალითი და დასტური იმისა, რომ პრაქტიკულ შედეგზე ორიენტირებული რეგულაციების შემუშავება და თანმიმდევრული დანერგვა უმნიშვნელოვანესია.

ნარჩენები

დაბინძურებული ჰაერის პარალელურად ნარჩენების მართვა ყველაზე პრობლემური საკითხია ჩვენს ქვეყანაში. ადამიანის ცხოვრებისა და საქმიანობის შედეგად წარმოქმნილი მზარდი ნარჩენების გადამუშავება საქართველოში ძა-

ლიან არაეფექტურადაა ორგანიზებული. არა გვაქვს ნარჩენების დახარისხების (სორტირების) და ნაგავსაყრებელეებზე მათი გადამუშავების ინფრასტრუქტურა. სამომხმარებლო თუ საწარმოო ნარჩენი არ ნიშნავს იმას, რომ ის უფასოა. მისი გადამუშავება ორგანიზებასა და ხარჯებთან არის დაკავშირებული.

ნებისმიერ დიდ თუ პატარა ქალაქში ნარჩენების მართვა, კარგ შემთხვევაში, შემოიფარგლება მათი შეგროვებითა და ქალაქგარეთ მათი გადატანით. უმეტეს შემთხვევაში ნარჩენები შეგროვებულია ღია ცის ქვეშ და ქარი მათ ხშირად ფანტავს ნაგავსაყრელიდან მოშორებითაც კი. მეორე მხრივ, ჩვენთან მიიჩნევა, რომ თუ ნარჩენი მიწაში დაიმარხა, პრობლემა მოგვარდა. ის, რომ ნარჩენი მიწაში დავმარხეთ და მის არსებობას ყნოსვით ვერ ვგრძობთ და ხედვით ვერ ვხედავთ, არ ნიშნავს, რომ პრობლემა მოგვარდა. პირიქით, ნარჩენების დამარხვით იწყება ყველაზე სავალალო ეკოლოგიური პრობლემა.

ნარჩენის დამარხვით ზიანდება და ინამლება ნიადაგი და, რაც ყველაზე მთავარია, ბინძურდება ჩვენი ერთ-ერთი ყველაზე დიდი სიმდიდრე – მიწისქვეშა წყლები. არამართო მიწისქვეშა წყლები, არამედ მიწისზედა წყლებიც – მდინარეები და ტბები სერიოზული საფრთხის წინაშე დგას, რადგან მათზე განუკითხავად მიერთებულია საკანალიზაციო და საწარმოო გამდინარე ნარჩენების მიწები. შედეგად ინამლება როგორც მიწისზედა, ასევე მიწისქვეშა წყლები – ჩვენი საუკეთესო აქტივი და სიმდიდრე.

ის, რომ ეკონომიკურად არა ვართ განვითარებული, ეკოლოგიური თვალსაზრისით სასიხარულოც კია. ჩვენ გავციმართლა. ეკოლოგიური საკითხებისადმი არსებული მიდგომით ჩვენი ეკონომიკა რომ განვითარებული იყოს, გადაჭარბების გარეშე თუ ვიტყვით, სერიოზული პრობლემების წინაშე იქნებოდა მთელი ქვეყანა და მისი მომავალი. ამ თვალსაზრისით უკვე ძალიან მძიმე მდგომარეობაა. თუ ეკონომიკურად განვითარდებით, მდგომარეობა უფრო დამძიმდება.

ნარჩენების მართვა არ უნდა იყოს სახელმწიფო კომპანიების ფუნქცია და არ უნდა ფინანსდებოდეს ბიუჯეტიდან.

საჭიროა კონცეფცია და შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზა ნარჩენების მართვის კომერციალიზაციისათვის. აქაც, როგორც მრავალ სხვა შემთხვევაში, ახლის გამოგონება არ გვჭირდება, რადგან არსებობს უამრავი ქვეყანა ხანგრძლივი წარმატებული გამოცდილებით, სადაც ნარჩენებს მართავს კერძო ბიზნესი ეფექტურობისა და ეკოლოგიური მაღალი სტანდარტის პირობებში. ჩვენს ერთ-ერთი წინა სტატიაში განვიხილეთ ნარჩენების მართვის პრივატიზაციისა და კომერციალიზაციის კონკრეტული მექანიზმები, რომელთა დანერგვა დიდი სირთულე ნამდვილად არაა.

ნარჩენების მართვის არსებული სისტემის ძირითადი პრობლემა ანალოგიურია ჩვენს ენერგოსისტემაში არსებული პრობლემისა. რადგან ელექტროენერგიაზე ფასს სახელმწიფო მარეგულირებელი ხელოვნურად დაბალ დონეზე ინარჩუნებს, მასზე მოთხოვნა არის ჭარბი – იაფ პროდუქტს/მომსახურებას მომხმარებელი მოიხმარს არაეფექტურად, რადგან მისი ხარჯი დაბალია. ამავე დროს, დაბალი ტარიფის გამო ელექტროენერგიის გამომუშავებასა და გადაცემაში არ მოიზიდება ინვესტიციები, რაც მზარდი მოთხოვნის პირობებში არსებული სიმძლავრეების/აქტივების დაჩქარებულ ცვეთას იწვევს, ხოლო, მეორე მხრივ, ეს სიმძლავრეები არ ახლდება.

ანალოგიურად, როდესაც ჩამოყალიბდება ნარჩენების მართვის კომერციული სისტემა, და ნარჩენების შეგროვებას, სორტირებას, ტრანსპორტირებასა და დამუშავებას დაედება შესაბამისი საბაზრო ფასი, მაშინ კერძო თუ საწარმოო მომხმარებელი, ვიდრე კონკრეტულ პროდუქტს მოიხმარს, დაფიქრდება, გააანალიზებს და გაითვალისწინებს ამ ნარჩენის მომსახურების ფასს და, შესაბამისად, მეტი სიფრთხილით მოეკიდება კონკრეტული პროდუქტების მოხმარებულ ოდენობას.

პრაქტიკული თვალსაზრისით, ვფიქრობთ, არ უნდა გვეკონდეს მოლოდინი იმისა, რომ უახლოეს მომავალში საქართველოს მოსახლეობა დაიწყებს ნარჩენების დახარისხებას მათი სახეების მიხედვით, ანუ სორტირებას. უფრო რეალისტური იქნება, თუ ნარჩენები დახარისხდება და და-

ხარისხების შემდეგ გადამუშავდება უშუალოდ ნარჩენების გადამამუშავებელ საწარმოებში. ეს, ცხადია, ნიშნავს, რომ ნარჩენის სორტირების ხარჯებს გაიღებს გადამამუშავებელი საწარმო და შესაბამისი საფასური აისახება ნარჩენების მომსახურების ფასში; ცხადია, ეს ფასი უფრო მაღალი იქნება, ვიდრე სორტირებული ნარჩენების ფასი.

ტყე და ეკოსისტემა

ბოლო 20 წლის განმავლობაში, თითქმის, ყოველწლიურად იქმნება ტყის კონცეფცია და რეფორმების დოკუმენტები. თუ გადავხედავთ ამ მოწვეული ექსპერტების მიერ ამ დოკუმენტებით შემოთავაზებულ რეკომენდაციებსა და სატყეო პოლიტიკის შემოთავაზებულ მოდელებს, ისინი წლიდან წლამდე ერთმანეთისაგან რადიკალურად განსხვავდება. მიუხედავად ყოველწლიური განხილვებისა და დოკუმენტურად დაგეგმილი რეფორმებისა, სატყეო პოლიტიკა არა გვაქვს და ტყის მართვის, მომსახურებისა და ადმინისტრირების კუთხით ვართ იქ, სადაც ვიყავით 20 წლის უკან.

აუცილებელია, არსებობდეს ტყის ადმინისტრირების, მომსახურებისა და მართვის კონცეფცია. საკანონმდებლო დონეზე საჭიროა ტყის პოლიტიკის შემუშავება და კანონმდებლობის ეფექტური აღსრულებისათვის შესაბამისი ფუნქციების ეფექტური დანერგვა. ტყის კონცეფცია და პოლიტიკა მიზნად უნდა ისახავდეს ტყის რესურსების რეკრეაციული გამოყენების წახალისებას, სამონადირეო მეურნეობების განვითარებას, რეგიონული განვითარებისათვის ტყეების ფუნქციის გაზრდას, სატყეო ტურიზმის განვითარებას, სოფლებში ტყის რესურსის ენერგიის წყაროდ გამოყენების შემცირებას, ადგილობრივ და ცენტრალურ დონეზე სატყეო მეურნეობებიდან შემოსავლების გაზრდასა და რეგიონულ განვითარებას, სატყეო წყალშემკრებების მართვას, კატასტროფებისა და ხანძარების რისკების შემცირებას, ტყის მერქნული და არამერქნული რესურსის ეფექტურ მართვასა და ტყის ბიომასის გამოყენებას.

ჩვენთან რატომღაც ითვლება, რომ ტყეები უნდა იყოს სახელმწიფო საკუთრებაში. გამოცდილება, როგორც საქა-

რთველოში, ასევე იმ ქვეყნებში, სადაც ტყეები სახელმწიფოს ეკუთვნის, მიუთითებს იმაზე, რომ სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ტყეები დეგრადირდება, არ ხდება მათი გამოხშირვა და განახლება, რაც, საბოლოოდ, ტყის მასების განადგურებით მთავრდება. მიდგომა, რომ ტყეები უნდა ეკუთვნოდეს სახელმწიფოს, საბჭოთა გადმონაშთია.

მას შემდეგ, რაც შემუშავდება ეფექტური და გრძელვადიანი სატყეო კონცეფცია, უნდა დაიწყოს ტყეების კომერციალიზაცია – განკერძოება. ტყის პრივატიზების შემთხვევაში ინვესტორის მთავარი ვალდებულება უნდა იყოს ტყის განახლება, განვითარება და შენარჩუნება. ტყის განკერძოების შემთხვევაში პოტენციური ინვესტორი და მფლობელი უნდა შეირჩეს არა მხოლოდ სატენდერო ფასის მიხედვით, არამედ პოტენციური ინვესტორის გამოცდილების, რეპუტაციისა და ფინანსური შესაძლებლობების გაანალიზებით. პოტენციურმა ინვესტორმა უნდა წარმოადგინოს ტყის განახლებისა და მისი შენარჩუნების რეალური გეგმები და მყარი გარანტიები. უნდა აღინიშნოს, რომ ტყის განკერძოება არ ნიშნავს იმას, რომ იქ შესვლას, მფლობელის გარდა, ვერავინ შეძლებს. ტყე შეიძლება იყოს კერძო, თუმცა, საზოგადოებისათვის ხელმისაწვდომი. არ უნდა დაეუშვათ ის შეცდომა, რაც დაუშვით ჰიდროელექტროსადგურების ასაშენებლად გაურკვეველი და ხშირ შემთხვევაში საეჭვო რეპუტაციისა და შესაძლებლობების „ინვესტორებთან“ მემორანდუმების გაფორმების დროს. ტყის მფლობელი უნდა შეირჩეს მაღალი სტანდარტების მიხედვით, ნათლად განსაზღვრული საინვესტიციო ვალდებულებებითა და ამ ვალდებულებების შესრულების ეფექტური მონიტორინგის სისტემით.

ტყე საქართველოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ეკონომიკური და ეკოლოგიური აქტივია. მას სჭირდება, პირველ ყოვლისა, დაცვა-შენარჩუნება და შემდეგ სწორი პოლიტიკისა და განკერძოების გზით განახლება და განვითარება.

დასკვნითი ნაწილი

ვფიქრობთ, რომ სწრაფი ეკონომიკური ზრდა საქართველოს განვითარებისათვის ყველაზე კრიტიკული ამოცანაა

სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით. თუმცა, მიუხედავად ამ საკითხის პრიორიტეტულობისა, სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მიღწევა გარემოს დაბინძურების ხარჯზე დაუშვებლად მიგვაჩნია. ამავე დროს, ბევრი ქვეყნის გამოცდილებით დასტურდება, რომ სწრაფი ეკონომიკური ზრდა სუფთა ეკოლოგიურ გარემოს არ გამოორიცხავს. საჭიროა თანმიმდევრული მიდგომა და არსებული გამოცდილებების გამოყენება. ჩვენი მიზანი უნდა იყოს ცხოვრებისათვის ჯანმრთელი და სასიამოვნო ეკოლოგიური გარემოს შექმნა ისევ და ისევ ჩვენთვის და არა კონკრეტული საერთაშორისო შეთანხმებებისა და მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად.

სახელმწიფო დეფოლტის წინაშე¹³

ჩვენი თითოეული სტატიის მიზანია იმ ღონისძიებათა მიზანშეწონილობის დასაბუთება, რომელთა გატარება აუცილებელია სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად. სწორედ ამ მიზანს დაეთმო ჩვენი თორმეტი სტატია, რომლებიც 2019 წლის მაისიდან ქვეყნდება „ფორბსი საქართველოში“.

საქართველოში არსებული დღევანდელი ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, წინამდებარე სტატია არ დაეთმობა სწრაფ ეკონომიკურ ზრდას. დღეს, ისე როგორც არასოდეს, საქართველო დგას სრული ეკონომიკური და სოციალური კატასტროფის წინაშე. სწორედ ამიტომ წინამდებარე სტატია, ერთი მხრივ, დაეთმობა იმ რისკებისა და საფრთხეების შეფასებას, რომელიც დგას ქვეყნის წინაშე, ხოლო, მეორე მხრივ, მკითხველს ვთავაზობთ ჩვენს მოსაზრებას იმ აუცილებელი ღონისძიებების შესახებ, რომელთა განხორციელება აუცილებელია სრული ეკონომიკური და სოციალური კოლაფსის თავიდან ასაცილებლად.

ჩვენ თავს ვარიდებთ არსებული სიტუაციის პოლიტიკურ შეფასებას და იმ მიზეზთა კრიტიკულ ანალიზს, რატომ მოვედით ამ სიტუაციამდე. საქართველო დღეს დგას კონკრეტული რეალობის წინაშე. ჩვენი მიზანია, კრიტიკულად გავიაზროთ არსებული ვითარება, რათა სრულად განვსაზღვროთ ქვეყნის წინაშე არსებული ყველა რისკი და, ამავე დროს, მივიღოთ სწორი ფისკალური და ეკონომიკური პოლიტიკის გადამწყვეტილებები ამ საფრთხეების თავიდან ასაცილებლად.

არსებული ვითარების შეფასება

ქვეყანაში არსებულ ეკონომიკურ სიტუაციასა და დინამიკას ყველაზე კარგად ასახავს ქვეყნის ბიუჯეტი და ქვეყნის ვალი.

2020 წლის ბიუჯეტის მიხედვით საქართველოს ეკონომიკიდან სახელმწიფო ბიუჯეტი მიიღებს 10.4 მილიარდი ლარის საგადასახადო შემოსავლებს: აქედან 3.0 მილიარდი

13 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, ნოემბერი, 2020 წ.

ლარი ფიზიკური პირების საშემოსავლო გადასახადია, 0.8 მილიარდი ლარი – მოგების გადასახადი, 3.8 მილიარდი ლარი – დღგ, 1.3 მილიარდი ლარი – აქციზის გადასახადი და 1.5 მილიარდი ლარი გრანტები და სხვა შემოსავლები (ფინანსური და არაფინანსური აქტივების კლების შედეგად მიღებული შემოსავლები).

10.4 მილიარდი ლარი – ეს არის სახელმწიფო ბიუჯეტის ის შემოსავალი, რასაც ქვეყნის ეკონომიკა აძლევს სახელმწიფოს გადასახადების სახით. მარტივად რომ ვთქვათ, ჩვენ, როგორც ქვეყანა, დამოუკიდებლად და მხოლოდ ჩვენი წყაროებით გამოვიმუშავებთ 10.4 მილიარდი ლარის საბიუჯეტო შემოსავალს.

თუ ჩვენ, როგორც ქვეყანას, გვსურს ვიარსებოთ დამოუკიდებლად ჩვენივე შემოსავლის ფარგლებში, ჩვენი ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილი არ უნდა აღემატებოდეს 10.4 მილიარდ ლარს. ყოველი დამატებითი ლარი, რომელსაც ჩვენ მიერ გამომუშავებულ შემოსავლებზე მეტს დავხარჯავთ, უნდა დაფინანსდეს სხვა წყაროდან – არა შემოსავლებიდან. ეს სხვა წყარო, როგორც წესი, არის ვალი, ანუ ის თანხები, რასაც ქვეყანა ვერ გამოიმუშავებს, მაგრამ მაინც ხარჯავს.

2020 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან, გარდა 10.4 მილიარდი საგადასახადო შემოსავლებისა, დამატებით გათვალისწინებულია 8 მილიარდი ლარის სხვა დამატებითი საბიუჯეტო შემოსავალი და, შესაბამისად, ჯამური შემოსავლები არის 18.4 მილიარდი ლარი.

ეს 8 მილიარდი ლარის ოდენობის სხვა დამატებითი შემოსავალი არ არის ქვეყნის მიერ გამომუშავებული შემოსავალი. ეს არის დამატებით აღებული ვალი, რაც იწვევს შიდა და საგარეო ვალის ზრდას. ამ ახალი ვალიდან დაახლოებით 6 მილიარდი ლარი საქართველოს ბიუჯეტიდან დაიხარჯება 2020 წელს, ხოლო 2 მილიარდი ლარი – 2021 წელს. შესაბამისად, 6 მილიარდი ლარი არის ვალი, რომელსაც საქართველო იღებს მიმდინარე წლის საბიუჯეტო ხარჯების დასაფარად, ანუ 2020 წელს დავხარჯავთ 60 პროცენტით მეტს, ვიდრე ქვეყნის ეკონომიკის მიერ გამომუშავებული ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავლებია.

ფინანსთა სამინისტროს მონაცემებით, უკვე 2020 წლის აგვისტოსათვის, როდესაც ეს ახალი ვალები ჯერ კიდევ მხოლოდ ნაწილობრივ იყო აღებული, საქართველოს სახელმწიფო ვალი შეადგენდა 26.3 მილიარდ ლარს. აქედან 20.7 მილიარდი ლარი არის საგარეო ვალი, ხოლო 5.6 მილიარდი ლარი – საშინაო ვალი. 8 მილიარდი ლარი ახალი ვალი შედგება 1.8 მილიარდი ლარი შიდა ვალისა და 6.2 მილიარდი ლარი საგარეო ვალისაგან. შესაბამისად, 2020 წლის ბოლოსათვის გვექნება სახელმწიფო ვალი 34 მილიარდი ლარი, საიდანაც 26 მილიარდი არის საგარეო ვალი, ხოლო 8 მილიარდი – საშინაო ვალი.

შეჯამებისათვის

სახელმწიფოს მთლიანი ვალი არის 3-ჯერ მეტი, ვიდრე სახელმწიფოში გამომუშავებული საგადასახადო საბიუჯეტო შემოსავლები. ამავე დროს, მხოლოდ 2020 წელს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დაიხარჯება ეკონომიკიდან მიღებული საგადასახადო შემოსავლების 60 პროცენტზე მეტი.

აღსანიშნავია, რომ 2021 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის თავდაპირველი პროექტის მიხედვით, საქართველოს სახელმწიფო 2021-2024 წლებში გეგმავს სახელმწიფო ვალის გაზრდას 7.5 მილიარდი ლარით (ახალი ვალების აღებისა და არსებული ვალების დაფარვის გათვალისწინებით).

საფრთხეები და რისკები

ვალი, კერძოდ, საგარეო ვალი არის დღევანდელი საქართველოს ყველაზე რეალური და სერიოზული საფრთხე.

მთლიანი სახელმწიფო ვალის 79 პროცენტი არის უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული საგარეო ვალი. გამოცხადებული ლარიზაციის პოლიტიკის ფარგლებში სახელმწიფო, ერთი მხრივ, „ზრუნავს“ კომპანიებისა და ფიზიკური პირების სავალუტო რისკების თავიდან ასაცილებლად. ამავე დროს, თვით სახელმწიფოს მთლიან ვალში დოლარიზაციის ხვედრითი წილი გაცილებით მაღალია, ვიდრე კომპანიებისა და ფიზიკური პირების სესხებში.

სწორედ უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული ვალი – საგარეო ვალი არის უმთავრესი რისკფაქტორი. საგარეო

ვალის საფრთხეების სათანადოდ შესაფასებლად საჭიროა, გავითვალისწინოთ შემდეგი მოცემულობები:

2019 წლის ჩათვლით საქართველომ ვერ მოახერხა მიმზიდველი საინვესტიციო გარემოს შექმნა როგორც ადგილობრივი, ასევე უცხოური ინვესტიციების მოსაზიდად. 2020 წლიდან რეგიონში არსებული დესტაბილიზაციისა და პოსტ-პანდემიური გლობალური ეკონომიკური პრობლემების გათვალისწინებით კიდევ უფრო გართულდება ინვესტიციების მოზიდვა და სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მიღწევა. ასევე, არ უნდა გვქონდეს ილუზიური მოლოდინი იმისა, რომ საექსპორტო ბაზარზე ქართული პროდუქცია უახლოეს წლებში რაიმე გარღვევას შეძლებს და ამით გაზრდის ვალუტის შემოდინებას ქვეყანაში.

ეს ყველაფერი, ცხადია, გავლენას იქონიებს ლარის გაცვლით კურსზე და გამოიწვევს მის მომავალ გაუფასურებას.

დღევანდელი გლობალური, რეგიონული და საქართველოს საშინაო ეკონომიკური მდგომარეობა გვაძლევს ყველანაირ საფუძველს იმისა, რომ მოვემზადოთ ლარის უახლოეს წლებში კიდევ უფრო მეტად გაუფასურებისათვის. ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში ლარი დოლართან მიმართებაში გაუფასურდა 33 პროცენტით, რაც საშუალოდ წლიურ 5.8 პროცენტიან გაუფასურებას ნიშნავს.

რა საფუძველი არსებობს იმისა, რომ არ მოვემზადოთ ლარის, მაგალითად, 20 პროცენტით გაუფასურებისათვის შემდეგი 3-5 წლის განმავლობაში? რთულია, მოიძებნოს რაციონალური არგუმენტი, რომელიც დღევანდელი ეკონომიკური გარემოს გათვალისწინებით ლარის ასეთ გაუფასურებას გამორიცხავს.

2020 წლის აგვისტოს მდგომარეობით ახალი ვალების აღებამდე სახელმწიფო საგარეო ვალი 20.7 მილიარდი ლარია. საგარეო ვალის 90% უცხოურ ვალუტაში არის დენომინირებული. შესაბამისად, ლარის ყოველი ხუთპროცენტიანი გაუფასურება, მაგალითად, დოლართან მიმართებით 3.20-დან 3.36-მდე, ნიშნავს სახელმწიფო საგარეო ვალის ზრდას 900 მილიონი ლარით. ეს არის ვალის ზრდა და ბიუჯეტის დამატებითი ტვირთი მხოლოდ ლარის გაუფასურების გამო.

ეროვნული ბანკის მონაცემებით, 2020 წლის მხოლოდ მეორე კვარტალში ლარის გაუფასურების გამო საქართველოს მთლიანი საგარეო ვალი 600 მილიონ ლარზე მეტად – 202 მილიონი აშშ დოლარით გაიზარდა.

გარდა ამისა, უკვე დღეის მდგომარეობით, თითქმის, 800 მილიონი ლარი 2020 წლის ბიუჯეტით გადასახდელია საგარეო და საშინაო ვალის მხოლოდ საპროცენტო ხარჯის დასაფარად.

ვალის ზრდასთან ერთად მომავალი წლიდან, ცხადია, კიდევ უფრო მეტად გაიზრდება ვალის მომსახურების საპროცენტო ხარჯებიც.

სწორედ ამიტომ საგარეო ვალის არსებული მოცულობა, მისი ზრდის ტენდენციები და ლარის მოსალოდნელი მომავალი გაუფასურება საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური რეალობის ყველაზე დიდი და სერიოზული საფრთხეა.

თუ საქართველო გააგრძელებს ახალი ვალების აღებით მიმდინარე საბიუჯეტო ხარჯების დაფინანსებას, ჩვენი ქვეყანა, ისე როგორც ეს მსგავსი ფისკალური პოლიტიკის გამტარებელ ბევრ ქვეყანას მოსვლია, პირველ ეტაპზე ვეღარ შეძლებს ახალი ვალების აღებას არსებული ვადადამდგარი ფინანსური ვალდებულებების დასაფარად, ხოლო შემდეგ ეტაპზე ამ ვალდებულებების პროცენტის მომსახურებასაც.

არსებობენ ქვეყნები, რომლებმაც მსგავს სიტუაციებში ვალების მომსახურება დეფოლტის გამოცხადებით და ვალების ჩამოწერა/რესტრუქტურირბაციით არჩიეს. საგარეო ვალების მომსახურების მეორე გზა, რომელსაც ასევე მრავალმა გავოტრებულმა ქვეყანამ მიმართა, არის ადგილობრივი ვალუტის ძლიერი გაუფასურება და ამ გზით საგარეო ვალების მომსახურება.

როგორც დეფოლტის, ასევე ლარის ხელოვნური გაუფასურების სტრატეგიაზე ფიქრისას უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ორივე შემთხვევაში დავდგებით ისეთი იძულებითი ფისკალური ღონისძიებების წინაშე, რომლებიც გარდაუვალ სოციალურ აფეთქებას იწვევენ.

საქართველოში უკვე არსებული მძიმე სოციალური ფონის გათვალისწინებით ლარის ხელოვნური გაუფასურების და/

ან დეფოლტის გზა წარმოუდგენელი და გამოუსწორებელი დარტყმა იქნება ისედაც გაღარიბებული მოსახლეობისა და მძიმე ფინანსური პრობლემების წინაშე მდგარი კერძო ბიზნესისათვის. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ დეფოლტი და ლარის გაუფასურება გამოსავალი არ არის.

სწორი საბიუჯეტო და ფისკალური პოლიტიკა

ისმის კითხვა: არსებული მოცემულობისა და საფრთხეების გათვალისწინებით როგორი უნდა იყოს მომავალი წლისა და მომავალი წლების საბიუჯეტო პოლიტიკა იმისათვის, რომ საქართველომ მოახერხოს (1) თავისი ღარიბი მოსახლეობის სათანადო სოციალური უზრუნველყოფა და შესაძლო სოციალური აფეთქების თავიდან აცილება, (2) შეინარჩუნოს ინფლაცია გონივრულ ფარგლებში, (3) თავიდან აიცილოს დეფოლტი და (4) მიაღწიოს მაქსიმალურ შესაძლო ეკონომიკურ ზრდას არსებულ პირობებში.

სწორ, მდგრად და გრძელვადიან გამოსავლად მიგვაჩნია, (1) ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილი შევუსაბამოთ ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავლებს, ანუ არ დავხარჯოთ იმაზე მეტი, ვიდრე ეკონომიკის მიერ გამომუშავებული საგადასახადო შემოსავლებია და (2) ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის სტრუქტურა შევუსაბამოთ ქვეყნის წინაშე მდგარ ყველაზე პრიორიტეტულ ამოცანებს და კონსტიტუციით დადგენილ სახელმწიფო ფუნქციებს.

პირველი ამოცანა ისაა, რომ რადგან 2021 წლისათვის ვგეგმავთ საბიუჯეტო საგადასახადო შემოსავლებს 10.4 მილიარდი ლარის ოდენობით, ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილიც უნდა იყოს მაქსიმუმ 10.4 მილიარდი ლარი. როგორც სახელმწიფომ, უნდა ვისწავლოთ ჩვენი სახელმწიფო საჭიროებების დაკმაყოფილება ჩვენივე შემოსავლების ფარგლებში.

საგადასახადო შემოსავალზე მეტი ბიუჯეტიდან უნდა დაიხარჯოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ პრივატიზაციით ან გრანტების სახით დონორებისაგან მივიღებთ დამატებით შემოსავლებს. შესაბამისად, უნდა შეჩერდეს ყოველგვარი ახალი შიდა თუ საგარეო ვალის აღება.

ბიუჯეტის ხარჯვითი სტრუქტურა უნდა პასუხობდეს ქვეყნის წინაშე არსებულ მთავარ და უპირველეს გამოწვევებს და უნდა შეესაბამებოდეს სახელმწიფოს კონსტიტუციურ ფუნქციებს. სწორედ ეს უნდა იყოს ბიუჯეტის ხარჯვის ფუნდამენტური პრინციპი.

სწორედ ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის სტრუქტურაში იმდენი პრობლემატური საკითხი დევს ზედაპირზე, რომ მათი სრული ჩამოთვლა სტატიის ფორმატში შეუძლებელია. მკითხველის ყურადღებას შევაჩერებთ რამდენიმე ნიშანდობლივ მაგალითზე იმისათვის, რომ გასაგები გავხადოთ ის პრინციპები და ქვაკუთხედი, რომელზეც უნდა აიგოს დღევანდელი საქართველოს ბიუჯეტი, მინიმუმ, მომავალი რამდენიმე წლის განმავლობაში.

მაშინ, როცა 2020 წლის ბიუჯეტის შემოსავლები გადასახადების სახით 10.4 მილიარდი ლარით არის განსაზღვრული, დაახლოებით 1.55 მილიარდი ლარი დაიხარჯება სახელმწიფო სტრუქტურებში, სსიპ-ებსა და ა(ა)იპ-ებში დასაქმებულ პირთა ხელფასებზე, ხოლო 1.51 მილიარდი ლარი დაიხარჯება სახელმწიფო სტრუქტურების, სიპებისა და აიპების საქონლისა და მომსახურების შესასყიდად.

ჯამურად 3 მილიარდ ლარზე მეტი – ბიუჯეტის მთელი საგადასახადო შემოსავლის 29% იხარჯება თვით სახელმწიფო სტრუქტურების ხელფასებზე, საქონლისა და მომსახურების შესყიდვაზე.

ეს რიცხვები წარმოდგენას გვიქმნის ჩვენი ეკონომიკის ზომაზე, იმ საგადასახადო შემოსავლებზე, რომელსაც იგი გამოიმუშავებს და, ამავე დროს, უზარმაზარ სახელმწიფო აპარატსა და სახელმწიფო სტრუქტურებზე, რომლებიც მძიმე ტვირთად აწევს ისედაც მცირე ეკონომიკიდან მიღებულ საგადასახადო შემოსავლებს.

გარდაუვალია მთლიანი სახელმწიფო სტრუქტურების და მათთან დაკავშირებული სსიპ-ებისა და ა(ა)იპ-ების მაქსიმალურად შეკვეცა, ისე რომ მათი დაფინანსება არ აღემატებოდეს საბიუჯეტო საგადასახადო შემოსავლების 15%-ს. ეს უნდა იყოს სახელმწიფო სტრუქტურების დაფინანსების

წითელი ხაზი და პირდაპირ დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკის მიერ სახელმწიფო ბიუჯეტში შეტანილ საგადასახადო შემოსავლებზე.

გარდა ამისა, 2020 წელს 2.56 მილიარდ ლარს, რომელიც მთელი საგადასახადო შემოსავლების 25%-ია, სხვადასხვა სამინისტროები გასცემენ გრანტების (0.80 მილიარდი ლარი) და სუბსიდიების (0.98 მილიარდი ლარი) სახით სხვადასხვა საგრანტო პროგრამების ფარგლებში, რომლებიც სოკოებივით მრავლდებიან ყოველწლიურად და მთავრობის მიერ აღებული სესხებზე დარიცხული პროცენტის მომსახურებაზე (0.78 მილიარდი ლარი)

გამოდის, რომ უმძიმესი სოციალური პრობლემების წინაშე მდგარ ქვეყანაში ეკონომიკის მიერ გამომუშავებული საგადასახადო შემოსავლების 29% იხარჯება სახელმწიფო სტრუქტურებზე, ხოლო დამატებით 25% ამ სტრუქტურების მიერ გაცემულ გაურკვეველ გრანტებსა და სუბსიდიებსა და ვალების პროცენტის დაფარვაზე

ჩვენს წინა სტატიებში არაერთხელ დაგვინერია სახელმწიფო სუბსიდიებისა და გრანტების არაეფექტურობაზე სხვადასხვა სამინისტროების მაგალითზე. გარდა აბსოლუტური არაეფექტურობისა, ეს პროგრამები კორუფციისა და ნეპოტიზმის დიდი რისკების შემცველია. აუცილებელი და გარდაუვალია ამ სახელმწიფო სუბსიდიებისა და გრანტების სრული განულება სახელმწიფო ბიუჯეტში.

სახელმწიფოს ბიუჯეტი უნდა ასახავდეს ქვეყნის წინაშე არსებულ პრობლემებსა და პრიორიტეტებს, განსაკუთრებით კი იმ პრობლემებს, რაც მწვავედ დგას მოსახლეობის წინაშე. თუმცა, ბიუჯეტში ვხედავთ ისეთ ანომალიებს, რომლებსაც არაფერი აქვთ საერთო საქართველოს დღევანდელ რეალობასთან და იქმნება წარმოდგენა, რომ ეს ბიუჯეტი სხვა ქვეყნისთვის არის შექმნილი. ჩვენი თეზისის დასადასტურებლად რამდენიმე მაგალითს მოვიტანთ:

საქართველოში არსებული კრიმინოგენური სიტუაციის გათვალისწინებით, როდესაც სამართალდამცავი სტრუქტურები კვალიფიციური კადრების მწვავე დეფიციტს განიცდიან, გაუგებარია, რატომ ფინანსდება საქართველოს მთელი

პროკურატურა 82 მილიონი ლარით, ხოლო საქართველოს საზოგადოებრივი მაუწყებლობა, რომლის რეიტინგი 2.00%-ზე ნაკლებია, ბიუჯეტიდან ფინანსდება 68 მილიონი ლარით.

სასამართლო სისტემაში არსებული პრობლემების გათვალისწინებით ასევე გაუგებარია, როგორ შეიძლება ქვეყნის მთელი სასამართლო სისტემის (საკონსტიტუციო, უზენაესი, საკასაციო და პირველი ინსტანციის სასამართლოების) უზრუნველსაყოფად ქვეყანა უფრო ნაკლებს ხარჯავდეს (167 მილიონი ლარი), ვიდრე სპორტსმენებზე, ხელოვნებისა და კულტურის წარმომადგენლებზე (რომლებიც ბიუჯეტიდან იღებენ 211 მილიონ ლარს)?

საქართველოს ბიუჯეტში ბევრი მაგალითია იმისა, თუ რამდენად არის ქვეყნის ბიუჯეტის ხარჯვის პრინციპები აცდენილი ქვეყნის რეალურ პრობლემებსა და სახელმწიფოს კონსტიტუციურ ვალდებულებებს.

სამართლიანი სასამართლოს, კანონის აღსრულებისა და მოსახლეობის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა არის საქართველოს სახელმწიფოს კონსტიტუციური ვალდებულება; პროფესიული სპორტისა თუ თანამედროვე კულტურის (საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის, ეთნოგრაფიული მატერიალური და არამატერიალური ძეგლების გამოკლებით) დაფინანსება არ არის სახელმწიფოს ფუნქცია.

ბიუჯეტის შემუშავების მეორე პრინციპი უნდა ემყარებოდეს სახელმწიფო უწყებების თითოეული მიმართულების ეფექტურობის შეფასებას; უნდა განისაზღვროს კონკრეტული მიმართულების დაფინანსებით რისი მიღწევა შეიძლება და რამდენი უნდა დაიხარჯოს.

სახელმწიფო ფუნქციებისა და სტრუქტურების კრიტიკული შეფასებისათვის პასუხი უნდა გაეცეს შემდეგ კითხვას: რომელ არსებულ წარმატებას ვერ მიაღწევდა საქართველო და რა პრობლემების წინაშე დადგებოდა ქვეყანა იმ შემთხვევაში, თუ ხუთი წლის უკან საერთოდ გავაუქმებდით კონკრეტულ სამინისტროს მთლიანად ან დეპარტამენტს?

საქართველოს მოსახლეობის სოციალური უზრუნველყოფისათვის ყოველწლიურად ბიუჯეტიდან იხარჯება 5 მილიარდ ლარზე მეტი. ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ სა-

ხელმწიფო ბიუჯეტიდან დაფინანსებულ სოციალური უზრუნველყოფის ხარჯებს საფუძვლად დაედოს დახმარების მიმღების მატერიალური შესაძლებლობა. თითოეული მოქალაქე სახელმწიფო დახმარებას უნდა იღებდეს მისი მატერიალური მდგომარეობისა და შრომისუნარიანობის მიხედვით.

მხოლოდ ამ გზით არის შესაძლებელი მოსახლეობის სოციალურ უზრუნველყოფასთან დაკავშირებული ხარჯების ეფექტური გამოყენება და სიღარიბის დაძლევა. ყოვლად დაუშვებელია, სოციალური უზრუნველყოფის ფარგლებში სახელმწიფო ბიუჯეტიდან განურჩევლად ყველა ერთნაირად ფინანსდებოდეს: ლატაკი, ღარიბი, მატერიალურად მეტნაკლებად უზრუნველყოფილი, თუ ძალიან მდიდარი.

დასკვნისათვის

მიგვაჩნია, რომ ქვეყნის მოსახლეობისათვის სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს შემდეგი ძირითადი ფუნქციების შესრულება: თავდაცვა და უსაფრთხოება, მინიმალური სოციალური უზრუნველყოფა და ჯანდაცვა, ეფექტური საკანონმდებლო, სასამართლო და აღმასრულებელი ხელისუფლება და ხარისხიანი საბაზისო განათლების მიღების შესაძლებლობა. ვფიქრობთ, რომ ყველაფერი ის, რაც სახელმწიფოს ამ ფუნდამენტურ ფუნქციებს სცდება, უნდა შეფასდეს კრიტიკულად, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც დამატებითი ფუნქციების შესრულება ბიუჯეტის, ანუ გადასახადის გადამხდელების თანხების ხარჯვას იწვევს.

ბიუჯეტის ამ პრინციპებზე აგებით მივალწევთ რამდენიმე მიზანს: ქვეყნის ბიუჯეტს მთლიანად ჩამოვაცილებთ ახალი საშინაო თუ საგარეო ვალის აღების აუცილებლობას და, შესაბამისად, დეფოლტის საფრთხეს; ასევე, მნიშვნელოვნად გავაუმჯობესებთ ბიუჯეტიდან მოსახლეობის სოციალური უზრუნველყოფად გამოყოფილი საბიუჯეტო ხარჯების პროდუქტიულობას და თანმიმდევრულად გავაუმჯობესებთ მოსახლეობის სოციალურ მდგომარეობას; ერთი მხრივ, მნიშვნელოვნად შევამცირებთ საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების ზომას, მათთან დაკავშირებულ საბიუჯეტო ხარჯებს, კორუფციისა და ნეპოტიზმის რისკებს

და, ამავე დროს, მნიშვნელოვნად გავზრდით მათ კომპეტენციასა და ეფექტურობას.

ყველაზე მთავარი არის ის, რომ როგორც ქვეყანამ, შევიშავეთ დისციპლინა და ვისწავლოთ ვალების გარეშე ცხოვრება იმისათვის, რომ, პირველ რიგში, გადავრჩეთ და, შემდეგ, ეკონომიკურად განვითარდეთ.

ნაღდი ფული: ჩრდილოვანი ეკონომიკა, კორუფცია, და კრიმინალი¹⁴

წინამდებარე კრებულში გამოქვეყნებული სტატიების მიზანია იმ რეფორმების განხილვა, რომელთა გატარება აუცილებელია საქართველოში სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად. ეკონომიკურმა ზრდამ შედეგად უნდა მოგვცეს საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდა და ქვეყანაში არსებული სოციალური პრობლემების გადაწყვეტის საშუალება.

ჩვენს წინა სტატიებში დეტალურად განვიხილეთ სწრაფი ეკონომიკური ზრდისათვის აუცილებელი რეფორმები, კერძოდ: სავალუტო რეჟიმი (ფორბსი საქართველო, ივნისი, 2019), განათლება (ფორბსი საქართველო, ივლისი, 2019), საბიუჯეტო პოლიტიკა (ფორბსი საქართველო, აგვისტო-სექტემბერი, 2019), სოფლის მეურნეობა (ფორბსი საქართველო, ოქტომბერი, 2019), ენერგოპოლიტიკა (ფორბსი საქართველო, ნოემბერი, 2019), ჯანდაცვა (ფორბსი საქართველო, დეკემბერი, 2019), საინვესტიციო კლიმატი (ფორბსი საქართველო, იანვარი, 2020), ინფრასტრუქტურა (ფორბსი საქართველო, თებერვალი, 2020), სახელმწიფო საწარმოები (ფორბსი, მარტი 2020), უსაფრთხო საინვესტიციო გარემო (ფორბსი საქართველო, აპრილი, 2020), რა დაუჭდა საქართველოს კორონავირუსის ორი თვით შეჩერება (ფორბსი საქართველო, ივლისი, 2020), სწრაფი ეკონომიკური ზრდა და გარემოზე ზემოქმედება (ფორბსი საქართველო, აგვისტო-სექტემბერი, 2020), სახელმწიფო დეფოლტის წინაშე (ფორბსი საქართველო, ნოემბერი, 2020).

წინამდებარე სტატიაში განვიხილავთ სწრაფი ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთ უმთავრეს შემაფერხებელ ფაქტორებს: ჩრდილოვან ეკონომიკას, კორუფციას, ფულის გათეთრებასა და ამ პრობლემების მთავარ მამოძრავებელ ძალას – ნაღდ ფულს.

განვითარებული ქვეყნებისათვის ნაღდ ფულთან დაკავშირებული პირველი პრობლემა არის ტერორიზმის დაფინან-

¹⁴ სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, დეკემბერი, 2020 წ.

სება. თუმცა, ისევე როგორც განვითარებადი ქვეყნებისათვის, ჩრდილოვანი ეკონომიკა, გადასახადების ადმინისტრირება და კორუფცია განვითარებული ქვეყნებისთვისაც დიდი გამოწვევაა. მაგალითად, ევროკავშირის კომისიის დასკვნით, ევროკავშირის ქვეყნებში მხოლოდ დამატებითი ღირებულების გადასახადებისაგან თავის არიდების გამო ევროკავშირის სახელმწიფოთა ბიუჯეტში ყოველწლიურად არ შედის, თითქმის, 160 მილიარდი ევრო.

ეს შესაძლებელია მხოლოდ იმის გამო, რომ საქონლისა თუ მომსახურების ფასს გადამხდელთა უმეტესობა იხდის ნაღდი ფულით. ასეთი ტრანზაქციები კი ხშირად საერთოდ არ აღირიცხება ან მხოლოდ ნაწილობრივ აღირიცხება.

გადასახადების გადახდის თვალსაზრისით განსაკუთრებით მწვავედ დგას საკითხი მცირე და საშუალო ბიზნესებთან მიმართებით. ნაღდი ფული არის გადასახადებისაგან თავის არიდების მთავარი საშუალება და ჩრდილოვანი ეკონომიკის მთავარი მამოძრავებელი ძალა.

ხშირად აღინიშნება საქართველოს სწრაფი ეკონომიკური ზრდის ტემპები 2005-2007 წლებში. თუმცა, აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ ეკონომიკა რეალურად არ გაზრდილა იმდენად, რამდენადაც ეს რიცხვებით ჩანს. გადასახადები შემცირდა როგორც რაოდენობრივად, ასევე შემცირდა მათი განაკვეთები; ამასთანავე, გამოცხადდა ფინანსური ამნისტია წარსული ფინანსური დარღვევებისათვის და, ამავე დროს, ძალიან ეფექტური გახდა გადასახადების ადმინისტრირება. ამ რეფორმებმა გამოიწვია ეკონომიკის ე.წ. „გათეთრება“, ანუ ბიზნესები ჩრდილოვანი ეკონომიკიდან გადავიდნენ ფორმალურ, დეკლარირებულ გარემოში. 2005-2007 წლების ეკონომიკური ზრდის მაღალ მაჩვენებლებში დიდი წვლილი მოდის სწორედ ფორმალური ეკონომიკის ზრდაზე.

ამჟამად ბანკები და მიკროსაფინანსო ორგანიზაციები საქართველოში ერთხმად აღნიშნავენ, რომ ბოლო წლებში მნიშვნელოვნად იმატა კომპანიებში ჩრდილოვანი, ანუ ალურიცხავი ტრანზაქციების მოცულობამ.

ბრუნდება ე.წ. ორმაგი ბუღალტერია – თეთრი და შავი, და მცირდება ეკონომიკის ფორმალიზაცია. მცირდება ნა-

ლდი ფულით მიღებული შემოსავლების ასახვა, შესაბამისად, იმალება დამატებითი ღირებულების ნაწილი და ბიუჯეტს აკლდება შემოსავალი.

თანამშრომელთა ხელფასები უფრო მეტად გაიცემა ნაღდი ფულით, დეკლარირდება ნაკლები ხელფასი და, შესაბამისად, ხელფასის მხოლოდ ნაწილი იბეგრება საშემოსავლო გადასახადით. ისევ ზარალდება ბიუჯეტი.

ნაღდი ფულით შემოსავლების მიღება და ხარჯების გაწევა იძლევა შემოსავლებისა და ხარჯების მანიპულირების საშუალებას იმ მიზნით, რომ შემცირდეს მოგებისა და დივიდენდის გადასახადი.

ამ მიზეზების გამო, ქვეყნის ფისკალური პოლიტიკა და კონტროლი არ არის ეფექტური.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჩრდილოვან ეკონომიკას ჰყავს ბევრი მომხრე, კერძოდ კი, ისინი, ვინც ალურიცხავი ტრანზაქციებით სარგებელს იღებენ. ჩრდილოვანი ეკონომიკური აქტივობებით სარგებლის მიღების ძირითადი საშუალება არის ნაღდი ფული.

როდესაც ჩრდილოვანი ეკონომიკა ფართოდ არის გავრცელებული, ცხადია, ეს ცუდად მოქმედებს გადასახადების კეთილსინდისიერ გადამხდელთა მოტივაციაზე, რომლებიც სრულად იხდიან კანონმდებლობით გათვალისწინებულ გადასახადებს. ამას თან ერთვის ის პრობლემა, რომ სრულიად ფორმალიზებული ბიზნესი თავის ჩრდილოვან კონკურენტთან არაკონკურენტულ პირობებში დგება, რაც კიდევ უფრო ზრდის გადასახადების დამალვის მოტივაციას.

ჩრდილოვანი ეკონომიკის ფართოდ გავრცელება, ცხადია, ნეგატიურად აისახება ქვეყანაში ახალი ინვესტიციების განხორციელებაზე როგორც ადგილობრივი, ასევე უცხოელი ინვესტორების მხრივ.

ჩრდილოვანი ეკონომიკა, თავის მხრივ, ქმნის სხვა პრობლემებს ჯაჭვური რეაქციით: კორუფციისა და კრიმინალისათვის მიმზიდველ გარემოს.

ერთი მხრივ, არსებობენ ბიზნესსუბიექტები, რომლებიც ნაღდი ფულის გამოყენებით თავს არიდებენ გადასახადებს, ხოლო, მეორე მხრივ, არსებობენ დაბალანაზღაურებადი მა-

კონტროლირებლები, მაგალითად, საგადასახადო ინსპექციისა თუ ფინანსური პოლიციის წარმომადგენლები, რომლებმაც ძალიან კარგად იციან, რომელი ბიზნესსუბიექტი როგორ იხდის სავალდებულო გადასახადებს.

სწორედ ეს არის სახელმწიფო მოხელეთა მოსყიდვისა და კორუფციის ერთ-ერთი მთავარი წყარო. გადასახადების ნაწილი, ნაცვლად სახელმწიფო ბიუჯეტისა, მიედინება კონკრეტულ მოხელეთა ჯიბეებში.

ნაღდი ფული არის როგორც ჩრდილოვანი ეკონომიკის, ასევე ამ უკანასკნელის მიერ გამოწვეული კორუფციის მთავარი მამოძრავებელი საშუალება.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ქვეყნის რეალურ სექტორში შემოსავლების მიხედვით ათი უმსხვილესი კომპანიიდან ექვსი არის სათამაშო ბიზნესი (კაზინოებისა და ონლაინკაზინოების კომპანიები).

ეს მონაცემები მრავლის მთქმელია ქვეყნის ეკონომიკის შესახებ. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ სათამაშო ბიზნესი კრიმინალური საქმიანობით მოპოვებული არალეგალური ფულის გათეთრების ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული საშუალებაა. მიუხედავად სათამაშო ბიზნესების მასობრივი გაციფრულებისა, ნაღდი ფული ამ ბიზნესის შემოსავლების მთავარი წყაროა.

ჩრდილოვანი ეკონომიკის პრობლემის აღმოფხვრა მნიშვნელოვანწილად გადანყვეტს კორუფციის, კრიმინალისა და არაეფექტური ფისკალური კონტროლის პრობლემებს. ნაღდი ფულის კონტროლი ამ მიზნისათვის ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტური საშუალებაა.

ასევე აღსანიშნავია ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური კორუფციის პრობლემა, რომლის ერთ-ერთი მამოძრავებელი ძალა არის შავი ფული. ქვეყნის საკანონმდებლო, აღმასრულებელი, სასამართლო ინსტიტუტები გამჭვირვალობისა და ანგარიშვალდებულების თვალსაზრისით მწვავე პრობლემების წინაშე დგანან და ეს პრობლემები ყოველწლიურად უფრო და უფრო მძიმდება.

ისმება კითხვა: წლიდან წლამდე რატომ იმატებს ე.წ. ბიზნესმენების რიცხვი, რომელთაც სურთ, კერძო ბიზნესის ნაც-

ვლად საქმიანობა საკანონმდებლო თუ აღმასრულებელ ხელისუფლებაში გააგრძელონ? საქართველოს ამჟამინდელ პარლამენტში ე.წ. ბიზნესმენტა ისეთი კონცენტრაციაა, როგორიც დამოუკიდებელი საქართველოს ისტორიას არ ახსოვს.

არავის აქვს ილუზია იმისა, რომ ამ ხალხის უმრავლესობა (და არა ყველა) რაიმე ანგარიშვალდებულებას გრძნობს ამომრჩევლის წინაშე. მოსახლეობისათვის ნათელია, რომ პარლამენტის დეპუტატობის სტატუსს ამოფარებული ბიზნესმენები საკუთარი ბიზნესების ლობირებითა და საკუთარი მატერიალური ინტერესების დაკმაყოფილებით არიან დაკავებული.

ცხადია, არიან გამონაკლისებიც. კახა ბენდუქიძე – წარმატებული ბიზნესმენი, რომელიც აღმასრულებელ ხელისუფლებაში მოღვაწეობდა, ამ გამონაკლისების გამორჩეული მაგალითია. მისი ცოდნა, ხედვა და გამოცდილება ყოველგვარი ანგარებისა და მატერიალური ინტერესების გარეშე საფუძვლად დაედო საქართველოსათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი რეფორმების ეფექტურ განხორციელებას.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამომრჩევლისადმი ანგარიშვალდებულების პრობლემა ეხება როგორც მმართველ პარტიას, ასევე ოპოზიციას. პარტიული სიების ანალიზისას ჩვენთვის ნათელი ხდება, რომ დეპუტატობის კანდიდატთა უმრავლესობას არა ამომრჩევლის, არამედ კონკრეტული პირადი ინტერესები ამოძრავებთ.

ადამიანებს მაღალ თუ საშუალო რგოლის პოლიტიკურ თანამდებობებზე არ არჩევენ მათი კომპეტენციისა და რეპუტაციის მიხედვით. ე.წ. ბიზნესმენტა, სპორტსმენტა და კულტურის სფეროს წარმომადგენლებს არჩევენ და ნიშნავენ კონკრეტული ჯგუფის მატერიალური ინტერესებიდან გამომდინარე. ყოველი ასეთი დანიშვნა განიხილება როგორც „ინვესტიცია“. ამ ინვესტიციამ საკმაოდ მოკლე დროში – მომდევნო არჩევნებამდე დარჩენილი ოთხი წლის განმავლობაში უნდა მოიტანოს მნიშვნელოვანი მატერიალური ამონაგები.

ნაცვლად ამომრჩევლისა, ეს ე.წ. ბიზნესმენები ანგარიშვალდებულნი არიან იმ პოლიტიკური ძალაუფლების

მქონე ჯგუფებთან, რომელთა მეშვეობითაც ბიზნესმენებმა უკვე შეძლეს, მოეპოვებინათ მატერიალური სიმდიდრე. პოლიტიკური ჯგუფები არიან გარანტორები იმისა, რომ „ბიზნესმენთა“ მიერ უკვე მოპოვებულ სიმდიდრეს არ დაემუქრება საფრთხე (საგადასახადო ორგანოებისა და ფინანსური პოლიციის მხრიდან) და, ამავე დროს, გამოყენებულ იქნება დამატებითი სიმდიდრის შექმნის შესაძლებლობები (პირდაპირი სახელმწიფო შესყიდვები, ტენდერები).

უმეტეს შემთხვევაში არაკანონიერი გზით შექმნილი სიმდიდრის დაცვა და არაკანონიერი გზებით ახალი სიმდიდრის შექმნის სურვილი – ეს არის დეპუტატობის მანდატებისათვის ყოველ არჩევნებზე გამოცხადებული სამკვდრო-სასიცოცხლო, წესების გარეშე გამართული ბრძოლების მთავარი მამოძრავებელი ძალა.

პოლიტიკური კორუფციის მასშტაბები და ამომრჩევლის როლის ასეთი დაკნინება ძირს უთხრის ქვეყნის როგორც პოლიტიკურ, ასევე ეკონომიკურ განვითარებას. პოლიტიკური კორუფცია არის ჩრდილოვანი ეკონომიკისა და კრიმინალის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამომწვევი ფაქტორი, რომელიც ასევე მთლიანად დგას ნაღდ არალეგალურ – შავ ფულზე.

საქართველოში მნიშვნელოვნად იკლო პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობამ. ამავე პერიოდში ქვეყანაში ვალუტის შემოსვლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყარო გახდა გადმორიცხვები უცხოეთიდან. რატომღაც მიიჩნევა, რომ ეს თანხები არის უცხოეთში დასაქმებული ქართველი ემიგრანტების მიერ გამომუშავებული თანხები, რომლებსაც ისინი ურიცხავენ თავიანთ ოჯახებს საქართველოში. ნაწილი, ცხადია, ასეცაა, თუმცა, ასევე გასათვალისწინებელია, რომ ე.წ. რემიტანსები არალეგალურად მოპოვებული ფულის საქართველოში გათეთრების კარგი საშუალებაა. ეს საკითხი შესწავლას და კონტროლს მოითხოვს.

ბოლო ორი ათწლეულის მანძილზე მნიშვნელოვნად გამკაცრდა და დაიხვეწა საეჭვო და არალეგალური ფინანსური რესურსების მოძრაობა საბანკო არხებით, მათ შორის, საქართველოშიც. ამ ფაქტორმა ნაღდი ფული კიდევ უფრო მიმზიდველი გახდა კორუფციული გარიგებების, მოსყიდვისა და ფულის გათეთრების მიზნით.

განვითარებული ქვეყნებისათვის ნაღდი ფულის ლიმიტების დანესების მთავარი მიზანი ტერორიზმის დაფინანსებისა და ფულის გათეთრების წინააღმდეგ ბრძოლაა. დღევანდელ საქართველოში ამ ეტაპზე უმთავრესი ამოცანა კორუფციისა და მოსყიდვის ხელშემწყობი ყველა ფაქტორის აღმოხვრაა.

მიგვაჩნია, რომ ჩრდილოვანი ეკონომიკა, კორუფცია, კრიმინალი, ფულის გათეთრება, მოსყიდვა და მექრთამეობა საქართველოს ერთ-ერთი ყველაზე დიდი გამოწვევაა. ეს პრობლემები მნიშვნელოვნად აფერხებენ ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებას. ამავე დროს, საფუძველს აცლიან საქართველოს თანამედროვე სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების პროცესს. ნაღდი ფული ამ პრობლემების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ხელშემწყობი ფაქტორია.

ნაღდი ფულის შეზღუდვა მნიშვნელოვანწილად აუმჯობესებს ქვეყნის ეკონომიკის ფორმალიზაციას, გადასახადების ადმინისტრირებას, გამჭვირვალობას და ანგარიშვალდებულებას. ეს ყველაფერი კი მთავრობას აძლევს ეფექტური ფისკალური კონტროლის საშუალებას.

ნაღდი ფულით ტრანზაქციების შეზღუდვა სიახლე არ არის როგორც განვითარებული, ისე განვითარებადი ქვეყნებისათვის. ბევრი რამ ამ მიმართულებით საქართველოში უკვე გაკეთებულია. რეფორმის სრულფასოვნად განსახორციელებლად აუცილებელია საკანონმდებლო ორგანოს, ეროვნული ბანკისა და ფინანსთა სამინისტროს მჭიდრო თანამშრომლობა იმისათვის, რომ ეს მექანიზმები პრაქტიკული თვალსაზრისით იყოს მაქსიმალურად ეფექტური და შედეგიანი. ასევე მნიშვნელოვანი იქნება ქართული საბანკო სისტემის როლი – ბანკებმა ქვეყნის შიგნით უნდა უზრუნველყონ ლარში განხორციელებული უნაღდო ტრანზაქციებისადმი უნიფიცირებული მიდგომა და ეს რეფორმა არ უნდა გამოიყენონ საკომისიო გადასახადების დანესებით დამატებითი მოგების მისაღებად.

30 წელი – გზა დამოუკიდებლობის დაკარგვისკენ¹⁵

1989 წელს ჩატარებული მოსახლეობის აღწერის მიხედვით საბჭოთა საქართველოს მოსახლეობა შეადგენდა 5.4 მილიონს. თავისი ეკონომიკური განვითარებით, ცხოვრების დონითა და განვითარების პოტენციალით საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის საქართველო იყო ერთ-ერთი მოწინავე ქვეყანა. მართალია, საქართველოს ეკონომიკა თავისებურად იყო განვითარებული, თუმცა მნიშვნელოვანი წვლილი შეჰქონდა საბჭოთა კავშირის ეკონომიკაში. ამავე დროს, დემოგრაფიული თვალსაზრისითაც ქვეყნის მოსახლეობა ყოველწლიურად იზრდებოდა.

დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან ოცდაათი წლის შემდეგ მივიღეთ შემდეგი მოცემულობა: მოსახლეობა შემცირდა 5.4 მილიონიდან 3.7 მილიონამდე ანუ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ქვეყნის დამოუკიდებლობის ოცდაათი წლის განმავლობაში მოსახლეობა შემცირდა 32 პროცენტით. ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ მოსახლეზე შეადგენს 4,600 დოლარს და პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში ვართ მეცხრე ადგილზე ანუ პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკების უმრავლესობა ამ პერიოდში გაცილებით სწრაფად გაიზარდა, ვიდრე საქართველო.

ქვეყნიდან მოსახლეობის მაღალ გადინებას და შემცირებას აქვს თავისი ახსნა. ამ საკითხის საფუძვლიანი ანალიზი ნათლად დაგვანახებს იმ ფუნდამენტურ პრობლემებს, რომელთა გადაჭრის გარეშე ქვეყნის დამოუკიდებლობას გარდაუვალი საფრთხე ემუქრება.

წინამდებარე სტატიის მიზანია, გავაანალიზოთ ეს პრობლემები და განვიხილოთ მათი გადაჭრის გზები იმისათვის, რომ საქართველომ შეინარჩუნოს დამოუკიდებლობა და განვითარდეს როგორც თავისუფალი ქვეყანა.

15 სტატიის პირველადი რედაქცია გამოქვეყნდა ჟურნალში „ფორბსი საქართველო“, იანვარი, 2021 წ.

სამართლიანობისა და კეთილდღეობის პრობლემა

დამოუკიდებლობის ოცდაათი წლის განმავლობაში ქვეყანას ჰყავდა ხელისუფლების ოთხი თაობა: ზვიად გამსახურდიას, ედუარდ შევარდნაძის, მიხეილ სააკაშვილისა და ბიძინა ივანიშვილის მთავრობა. ყველა ეს მთავრობა აღნიშნავს, რომ მათი მოღვაწეობის განმავლობაში ქვეყანამ მნიშვნელოვანი წინსვლა განიცადა სხვადასხვა მიმართულებით.

გამსახურდიას მთავრობის მთავარი დამსახურება ქვეყნის დამოუკიდებლობის მიღწევა იყო.

შევარდნაძის მთავრობამ სამოქალაქო ომის გზით დაამხო ხალხის მიერ არჩეული ლეგიტიმური ხელისუფლება. ამ მთავრობას საკუთარ უმთავრეს დამსახურებად მიაჩნია მათ მიერვე გაჩაღებული სამოქალაქო ომის დასრულება და ქვეყნის ეკონომიკისათვის მნიშვნელოვანი ნავთობსადენის პროექტის განხორციელება.

სააკაშვილის მთავრობის დროს შეიქმნა სახელმწიფო ინსტიტუტები, ჩამოყალიბდა სახელმწიფო, მნიშვნელოვანწილად აღმოიფხვრა კორუფცია და ეკონომიკა მნიშვნელოვანი გაიზარდა.

ივანიშვილის მთავრობა თავის მთავარ მიღწევად სამართლიანობის აღდგენას და საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის განხორციელებას მიიჩნევს.

ასეთია ამ მთავრობების საქმიანობის თვითშეფასება, ხოლო მათი ჯამურად ოცდაათწლიანი პოლიტიკის რეალური შედეგი დემოგრაფიული და ეკონომიკური თვალსაზრისით არის შემდეგი: მოსახლეობა მცირდება და ეკონომიკა არ ვითარდება.

რატომ მიდის ხალხი საქართველოდან და რატომ მცირდება ქვეყნის მოსახლეობა? ამ პრობლემას იწვევს ორი ფუნდამენტური ფაქტორი: პირველი: საქართველოს მოსახლეობამ დაკარგა რწმენა იმისა, რომ ამ ქვეყანაში შეიძლება არსებობდეს სამართლიანობა; და მეორე: ქვეყანაში ვერ შეიქმნა ისეთი ეკონომიკური გარემო, სადაც ადამიანები საკუთარი ცოდნითა და შრომით შეძლებენ თვითრეალიზაციას.

მოსახლეობაში სამართლიანობის რწმენის დაკარგვა დამოუკიდებელი საქართველოს პირველ წლებს უკავშირდება.

ლეგიტიმურად არჩეული ხელისუფლება დამხობილ იქნა ძალადობრივად, სხვა ქვეყნის ჩარევით. სამართლიანი სახელმწიფოს შენებისა და მოსახლეობაში სამართლიანობის განცდისათვის ჩვენი უახლოესი ისტორიის ეს მონაკვეთი საბედისწერო აღმოჩნდა.

სწორედ ამ ინციდენტმა შექმნა პირველი პრეცედენტი იმისა, რომ ამ ქვეყანაში შესაძლებელია, იძალადო კანონზე, მოიპოვო ძალაუფლება ან ხელისუფლება, დაუმსახურებლად და უკანონოდ ხელში ჩაიგდო და დაისაკუთრო უზარმაზარი ქონება, და განკარგო უამრავი ადამიანის ბედი.

მეორე საბედისწერო შეცდომა, რომელიც საქართველომ ისტორიის ამ მონაკვეთში დაუშვა, არის ის, რომ ხელისუფლების ძალადობრივი დამხობის შემოქმედებს და ამ პერიოდში სახელმწიფო ქონების მიმტაცებლებს არათუ პასუხი არ უგიათ კანონის წინაშე, არამედ ამ მოვლენებს დღემდე შესაბამისი სამართლებრივი შეფასებაც არ მისცემია.

ეს მოვლენა, თითქოს, მივიწყებული, გახდა სათავე ყველა იმ უსამართლობისა, რომელიც დამოუკიდებელ საქართველოში წესად იქცა შემდეგი ოცდაათი წლის განმავლობაში. ყველა ის უსამართლობა, რომელსაც ქვეყნის მოსახლეობა – მოქალაქეები, ორგანიზაციები, კომპანიები – შეეჩეხა ამ ოცდაათი წლის განმავლობაში, იშვა სწორედ იმ პოლიტიკური უსამართლობისაგან, რომლის შედეგადაც ძალადობრივად იქნა დამხობილი და განდევნილი ხალხის ნების გამომხატველი და არჩეული ხელისუფლება.

სამართლიანი გარემო ნებისმიერი ადამიანის ფუნდამენტური მოლოდინია. გარემო, რომელიც ვერ უზრუნველყოფს სამართლიანობის ელემენტარულ სტანდარტებს, ადამიანისათვის მისაღები არ არის და ყოველთვის ეცდება, გაეცალოს მას. უსამართლობის ოცდაათი წელი და სამართლიანობისადმი რწმენის დაკარგვა არის პირველი და უმთავრესი ფაქტორი, რის გამოც საქართველოს მოქალაქეებმა დატოვეს და ტოვებენ ქვეყანას.

საქართველოდან მოსახლეობის მაღალი ემიგრაციის მეორე ძირითადი ფაქტორი არის ქვეყანაში არსებული ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობა. დამოუკიდებელი

საქართველოს ვერც ერთმა მთავრობამ – შევარდნაძის მთავრობიდან დღემდე – ოცდაათი წლის განმავლობაში ქვეყნის მოსახლეობისათვის ვერ შექმნა სოციალური ცხოვრების, განათლების მიღების, ბიზნესის კეთებისა და პროფესიული საქმიანობის კომფორტული პირობები.

ჩვენი ყველა მთავრობა, მეტი თუ ნაკლები დოზით, ცდილობს გადარიბებული ხალხის მოსყიდვას ან ხალხის უფრო მეტად გადარიბებას, რათა შემდეგში მათი მოსყიდვა გამართივდეს. გადარიბებული ხალხის მოსყიდვა გახდა მთავრობების მიერ ხელისუფლების შენარჩუნების ერთ-ერთი მძლავრი ინსტრუმენტი.

არცერთი ჩვენი მთავრობის მიზანი არ იყო ქვეყნის მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესება, მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობის გაძლიერება და გამდიდრება. ამ მთავრობებმა არათუ ვერ შექმნეს, არამედ არ შექმნეს მოსახლეობისათვის სოციალური ცხოვრების, განათლების მიღების, ბიზნესის კეთებისა და პროფესიული საქმიანობის კომფორტული პირობები, რომლებზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი.

ყველაზე კარგი ინდიკატორი იმისა, რომ მთავრობებს არ სურთ ქვეყნის ეკონომიკური გაძლიერება, არის საყოველთაო სუბსიდიები – მათი რაოდენობა და მოცულობები. სახელმწიფო საბიუჯეტო სუბსიდია თავისი არსით ეწინააღმდეგება განვითარებას, წინსვლას, ხარისხიანი და კონკურენტუნარიანი პროდუქტისა და მომსახურების შექმნას.

სუბსიდია ნიშნავს, რომ მის გარეშე პროდუქტის ფასი მის ხარისხს არ შეესაბამება და ის ბაზარზე არის არაკონკურენტუნარიანი. შესაბამისად, სუბსიდია პროდუქციის მწარმოებლისათვის სპობს ამ პროდუქციის გაუმჯობესების მოტივაციას, ხელს უშლის პროდუქციის კონკურენტუნარიანად ჩამოყალიბების პროცესს და ახალისებს არაკონკურენტუნარიანი პროდუქციის განგრძობით წარმოებას. ამავე დროს, კონკრეტული პროდუქტის სუბსიდირება ხელს უშლის იმავე სექტორში სხვა პროდუქციის წარმოებისათვის ინვესტიციის განხორციელებას.

ხელისუფლების შენარჩუნება მთავრობებისათვის, ცხადია, გაცილებით მარტივია ბიუჯეტის ხარჯზე სუბსიდიების გამოყოფით, წინასაარჩევნოდ მცირე სურსათის დარიგებით, სახელმწიფო ორგანოებში დასაქმებით, ნათესავი თუ ოჯახის წევრი პატიმრების განთავისუფლებით. სწორედ ამიტომ ასეთი მოსახლეობის მოსყიდვა არის ხელისუფლების შენარჩუნების ეფექტური, მარტივი და იაფი ინსტრუმენტი, ხოლო ეკონომიკური სიდუხჭირე – ძალაუფლების შენარჩუნების გარანტი.

ეკონომიკურად ძლიერი და განათლებული მოსახლეობის მოსყიდვა შეუძლებელია. ამიტომ მოსახლეობის ეკონომიკური სიძლიერე და მთავრობების მიერ ძალაუფლების შენარჩუნება მოსახლეობის მოსყიდვის გზით – შეუთავსებელია, ხოლო, ღარიბი მოსახლეობა აბსოლუტურ თანხედრაშია მოსყიდვის გზით ძალაუფლების შენარჩუნებასთან.

შედეგად მივიღეთ ქვეყნის სოციალური და ეკონომიკური გარემო, სადაც განვითარების პერსპექტივის დანახვა ძალიან რთულია. ამ პრობლემასთან ერთად გავითვალისწინოთ სამართლიანობის დეფიციტი, რომელზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი. შეიძლება ითქვას, რომ ქვეყნის დამოუკიდებლობის ოცდაათი წლის განმავლობაში ყველაფერი გაკეთდა იმისათვის, რომ მიგვეღო მაღალი ემიგრაცია და გაღარიბებული ქვეყანა.

ასევე აღანიშნავია ჩვენი ქვეყნის დემოგრაფიული პრობლემის სხვა მნიშვნელოვანი ნაწილიც. საქართველოდან სხვა ქვეყნებში ძირითადად გაედინება მოსახლეობის შედარებით ახალგაზრდა და ეკონომიკურად აქტიური ნაწილი. ის, ვინც ახერხებს უცხოეთში მიიღოს განათლება და შექმნას განვითარების პერსპექტივები, საქართველოში არ ბრუნდება და აგრძელებს ცხოვრებასა და საქმიანობას საზღვარგარეთ.

ამავე დროს, ქვეყანაში იმატებს საპენსიო ასაკისა და ამ ასაკთან მიახლოებული მოსახლეობის ნაწილი, ანუ ის მოქალაქეები, რომლებიც ეკონომიკურად ნაკლებად აქტიურები არიან. არსებული ეკონომიკური განვითარების ტემპებით და პროდუქტიული მოსახლეობის მზარდი ემიგრაციის პირობებში ეკონომიკურად არააქტიური და საპენსიო ასაკის

მქონე მოსახლეობისათვის სათანადო მატერიალური უზრუნველყოფა კიდევ უფრო პრობლემატური იქნება.

ეკონომიკა და დამოუკიდებლობა

„ფორბსი საქართველოს“ ნომბრის ნომერში გამოქვეყნდა ჩვენი სტატია სახელმწიფო ვალებთან დაკავშირებით. დეტალურად განვიხილეთ ვალებთან დაკავშირებული პრობლემა და ის საფრთხეები, რასაც ეს ვალები ქვეყნისათვის ქმნიან. სტატიის საპასუხოდ გაისმა კითხვები: თუ დავუშვებთ, რომ ქვეყანას დასჭირდა ვალების რესტრუქტურიზაცია ან დავდექით დეფოლტის წინაშე, კონკრეტულად რა იქნება პრობლემა?

უნდა გვესმოდეს, რომ ამ ვალებს არავინ გვაპატიებს. სესხების რესტრუქტურიზაციისა და დეფოლტის სანაცვლოდ კრედიტორები, ერთი მხრივ, მოითხოვენ საბიუჯეტო შემოსავლების, ანუ გადასახადების გაზრდას (დღგ, საშემოსავლო, მოგების გადასახადები, აქციზის გადასახადები) და ახალი გადასახადების შემოღებას.

მეორე მხრივ, კრედიტორები ასევე მოითხოვენ საბიუჯეტო ხარჯების შემცირებას, პირველ რიგში ბიუჯეტის სოციალური ხარჯებისა და პენსიების შემცირებას, ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელების ტემპების შეჩერებას და ა.შ.

აქ ახალი არაფერია. მაგალითისათვის შეგვიძლია ვნახოთ, რამდენიმე წლის წინ რა პრობლემების წინაშე დადგა საბერძნეთი სწორედ საგარეო ვალების გამო და რა მდგომარეობაში აღმოჩნდა ქვეყანა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური თვალსაზრისით.

საბერძნეთისაგან განსხვავებით, დეფოლტი და ვალების რესტრუქტურიზაცია კიდევ უფრო მძიმე დარტყმა იქნება სუსტი ვალუტის მქონე, ევროგაერთიანების არაწევრი და ღარიბი საქართველოს ეკონომიკისათვის: სამომხმარებლო ფასების მაღალი ინფლაცია, ღარის ძლიერი გაუფასურება, ქვეყნის უსაფრთხოებაზე პასუხისმგებელი სახელმწიფო უწყებების დაფინანსების შემცირება, სოციალური პროგრამების შემცირება, კაპიტალის ქვეყნიდან გადინება, არსებული ბიზნესების შემოსავლების შემცირება, უმუშევრობის ზრდა – ყველა ეს ფაქტორი გარდაუვალია ქვეყნის დეფოლტის შემთხვევაში.

ცხადია, პირველ ყოვლისა, ყველაზე მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდება მოსახლეობის სოციალურად დაუცველი ფენა.

ჭარბი ფინანსური ვალდებულებები ჩვენისთანა ქვეყნისათვის არის დამოუკიდებლობისა და განვითარების ერთ-ერთი მთავარი საფრთხე. ამიტომ, საქართველო უნდა იყოს უკიდურესად კონსერვატიული სახელმწიფო ვალების – განსაკუთრებით მყარ ვალუტაში დენომინირებული ვალების მიმართ. საჭიროა, შემუშავდეს და შეთანხმდეს ისეთი მექანიზმები, რომლებიც უზრუნველყოფენ სახელმწიფოს მიერ ახალი ვალების აღების შესაძლებლობას მხოლოდ ფართო პოლიტიკური კონსენსუსის შემთხვევაში.

ჩვენს წინა სტატიებში დეტალურად განვიხილეთ სწრაფი ეკონომიკური ზრდისათვის აუცილებელი რეფორმები ყველა მნიშვნელოვანი სფეროს მიხედვით, კერძოდ: სავალუტო რეჟიმი (ფორბსი საქართველო, ივნისი, 2019), განათლება (ფორბსი საქართველო, ივლისი, 2019), საბიუჯეტო პოლიტიკა (ფორბსი საქართველო, აგვისტო-სექტემბერი, 2019), სოფლის მეურნეობა (ფორბსი საქართველო, ოქტომბერი, 2019), ენერგოპოლიტიკა (ფორბსი საქართველო, ნოემბერი, 2019), ჯანდაცვა (ფორბსი საქართველო, დეკემბერი, 2019), საინვესტიციო კლიმატი (ფორბსი საქართველო, იანვარი, 2020), ინფრასტრუქტურა (ფორბსი საქართველო, თებერვალი, 2020), სახელმწიფო საწარმოები (ფორბსი საქართველო, მარტი, 2020), უსაფრთხო საინვესტიციო გარემო (ფორბსი საქართველო, აპრილი, 2020), რა დაუჭდა საქართველოს კორონავირუსის ორი თვით შეჩერება (ფორბსი საქართველო, ივლისი, 2020), სწრაფი ეკონომიკური ზრდა და გარემოზე ზემოქმედება (ფორბსი საქართველო, აგვისტო-სექტემბერი, 2020), სახელმწიფო დეფოლტის წინაშე (ფორბსი საქართველო, ნოემბერი, 2020), ნაღდი ფული: ჩრდილოვანი ეკონომიკა, კორუფცია და კრიმინალი (ფორბსი საქართველო, დეკემბერი, 2020).

ოკუპირებული ტერიტორიები, რუსეთი, რუსული ენა, და უმცირესობების ინტეგრაცია

ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის პრობლემებიდან გამომდინარე

არის რუსეთთან ურთიერთობა. პრობლემის გადაჭრისათვის საჭირო პირველი ნაბიჯი არის პრობლემის განსაზღვრა – დიაგნოზის დასმა. შემდეგ უნდა დაიწყოს გადაჭრის გზების ძიება.

ამისათვის პასუხი გავცეთ კითხვას: რატომ დაიპყრო რუსეთმა აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონები? რუსეთის ინტერესებს, ცხადია, არ წარმოადგენდა ამ რეგიონებიდან განსაკუთრებული ეკონომიკური დოვლათის მიღება; თუ გავითვალისწინებთ მის ტერიტორიულ მასშტაბებს, რუსეთისათვის ახალი ტერიტორიები ინტერესის საგანი ასევე არ არის. რუსეთმა ეს ტერიტორიები დაიპყრო საქართველოზე პოლიტიკური გავლენის მოპოვების და სამხრეთ კავკასიაში სამხედრო ბაზების განთავსების მიზნით. ვფიქრობთ, რომ ეს არის პრობლემის არსი და რუსეთის მთავარი მიზანი.

ამ მოცემულობაში საქართველოსათვის საუკეთესო სტრატეგიაა, აფხაზეთისა და ცხინვალის ოკუპირებული რეგიონების მიმართ პოლიტიკური და ეკონომიკური იზოლაციის პარალელურად, კონცენტრაცია მოვახდინოთ ჩვენი ქვეყნისა და ჩვენი კონტროლის ქვეშ არსებული რეგიონების ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებაზე.

ქვეყნის ინტელექტუალური, ფინანსური და პოლიტიკური რესურსი მიმართული უნდა იყოს ქვეყნის კონტროლის ქვეშ არსებული ტერიტორიების გაძლიერებაზე. ჩვენი უპირველესი ამოცანა და მიზანი უნდა იყოს არსებულ დეფაქტო საზღვრებში ჩვენი ქვეყნის სწრაფი ეკონომიკური განვითარება.

უმთავრესი მიზანია, რომ ქვეყანა მიმზიდველი და კომფორტული გავხადოთ ჩვენივე მოქალაქეებისათვის – ემიგრაციაში მყოფი და პოტენციური ემიგრანტებისათვის – და ასევე ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მცხოვრები მოსახლეობისათვის.

სახელმწიფო ფინანსური ვალდებულებების პარალელურად, ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის რუსეთზე მზარდი დამოკიდებულება საქართველოს დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი ყველაზე მთავარი და რეალური საფრთხეა. რუსეთის წილი მნიშვნელოვნად იზრდება ქვეყნის ეკონომიკისათვის მნიშვნელოვანი ყველა მიმართულებით: სოფლის მეურნეობის პროდუქტების ექსპორტში, უცხოელ ტურისტებში, ენერგომატარებლების იმპორტში, ხორბლისა და სხვა ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის იმპორტში და ა.შ.

საქართველომ საკუთარი გამოცდილებით კარგად იცის, რომ რუსეთი თავისი პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე ამ ეკონომიკურ ბერკეტებს გამოიყენებს ქვეყანაზე პოლიტიკური ზეგავლენისათვის.. ამის მაგალითებია 2005-2006 წლებში ქართული მინერალური წყლებისა და ღვინის ექსპორტის აკრძალვა რუსეთში, იმავე წლების ზამთარში ბუნებრივი აირის მოწოდების შეწყვეტა და 2019 წლის ივნისში ე.წ. გავრილოვის ღამის შემდეგ მოსახლეობის მიერ გამოხატული პროტესტის საპასუხოდ საქართველოში რუსი ტურისტების შემოსვლის შეჩერება.

რუსეთზე ეკონომიკური დამოკიდებულების შესამცირებლად საქართველომ უნდა დააწესოს მრავალი წარმატებული ქვეყნის მიერ კარგად აპრობირებული ექსპორტისა და იმპორტის კვოტები კონკრეტული პროდუქტებისა და სასაქონლო ჯგუფებისათვის. ეს ქართულ ბიზნესებს და ქვეყნის ეკონომიკას ნაკლებად დამოკიდებულს გახდის რუსეთზე. ამავე დროს, ბიზნესებს გაეზრდებათ მოტივაცია გასაღების ბაზრების დივერსიფიკაციით შეამცირონ ის ფინანსური რისკები, რომელიც რუსეთის ბაზართან თანამშრომლობას ყოველთვის თან ახლავს.

საქართველოს ეკონომიკის რუსეთზე დამოკიდებულების მაქსიმალური შემცირების პარალელურად ჩვენი პოლიტიკა და მიდგომა რუსულ ენასთან მიმართებაში უნდა იყოს პრაგმატული. კერძოდ, რუსული ენა უნდა გამოვიყენოთ საქართველოს ინტეგრაციის ინტერესებიდან გამომდინარე.

აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონთან მიმართებაში გასათვალისწინებელია შემდეგი რეალობა: ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მცხოვრებ მოსახლეობაში რუსული ენა უფრო მეტად დომინირებს და მოსალოდნელია, რომ კიდევ უფრო გაძლიერდება.

რადგან ჩვენ გვინდა ამ ტერიტორიებისა და ამ ტერიტორიებზე მცხოვრები მოსახლეობის ინტეგრაცია, უნდა შევქმნათ ამ ინტეგრაციისათვის აუცილებელი ენობრივი საფუძველი. რუსული ენა ამ მიმართულებით საუკეთესო მოსავალია. ამ ენაზე ვსაუბრობთ როგორც საქართველოს კონტროლის ქვეშ არსებული მოსახლეობის დიდი ნაწილი, ასევე ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მცხოვრები მოსახლეობა.

მაგალითისათვის და სასწავლებლად გამოგვადგება ინდოეთი. ამ ქვეყანაში არის ასეულობით დიალექტი. რეგიონების უმრავლესობისათვის სხვა რეგიონების დიალექტები გაუგებარია. ინდოეთმა ქვეყნის რეგიონების ერთიან დამოუკიდებელ სახელმწიფოში გაერთიანებას საფუძვლად დაუდო მისი კოლონიზატორი ბრიტანეთის იმპერიის ენა — ინგლისური ენა.

სწორედ ამ თვალსაზრისით უნდა გამოვიყენოთ რუსული ენა. ჩვენი ეკონომიკის სწრაფი განვითარებით საფუძველი ჩავუყაროთ აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონების ინტეგრაციის პროცესს, ხოლო რუსული ენის საშუალებით ინტეგრაციის პროცესი გავხადოთ რეალური.

როგორც ჩვენს ერთ-ერთ წინა სტატიაში აღვნიშნეთ, საქართველოსათვის რუსული ენა ასევე მნიშვნელოვანია იმ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებთან ეკონომიკური ურთიერთობების გასაღრმავებლად, სადაც რუსული ენა ადგილობრივი ენების პარალელურად ძალიან ძლიერად არის წარმოდგენილი.

რუსული ენის საკითხი ძალიან მგრძნობიარეა, ერთი შეხედვით, წინააღმდეგობრივიც. თუმცა, ამ მიმართულებით გვმართებს პრაგმატული მიდგომა იმისათვის, რომ მივალნოთ მთავარი მიზანი: ქვეყნის ოკუპირებული ტერიტორიებისა და მოსახლეობის ინტეგრაცია საქართველოში.

ამიტომ ეკონომიკური დამოუკიდებლობის უზრუნველსაყოფად რუსეთთან გვმართებს დიდი სიფრთხილე და ამისათვის საჭიროა კონკრეტული კვოტების შემოღება რუსეთთან სავაჭრო ურთიერთობებში. ამავე დროს, გვჭირდება რუსული ენა ჩვენივე ქვეყნის ოკუპირებული ტერიტორიების ინტეგრაციისათვის.

საქართველოს, როგორც ერთიანი სახელმწიფოს უზრუნველყოფის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია არამარტო ოკუპირებული აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიები. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ქვეყნის იმ რეგიონებში არსებული სიტუაცია, რომლებიც მნიშვნელოვანწილად ეთნიკური უმცირესობებით არიან დასახლებულნი: კერძოდ, აზერბაიჯანული და სომხური ეთნიკური უმცირესობებით დასახლებული ქვემო ქართლი და სამცხე-ჯავახეთი.

არ იქნება მართალი თქმა იმისა, რომ ეს ეთნიკური უმცირესობები სრულფასოვნად არიან ინტეგრირებული ქვეყნის ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, კულტურულ და სოციალურ ცხოვრებაში. ინტეგრაციისათვის აუცილებელი და ძირითადი კომპონენტი – სახელმწიფო ენის ცოდნა ამ რეგიონებში ისევ პრობლემატურია. სახელმწიფომ დღემდე ვერ უზრუნველყო, რომ საქართველოს მოქალაქეობის მქონე ეთნიკური უმცირესობებისათვის შეექმნა ქართული ენის სწავლის ინტერესი, მოტივაცია და შესაძლებლობა.

ეკონომიკური ვარდნის პერიოდში ეთნიკური უმცირესობებით დასახლებული რეგიონები ყველაზე მეტად ზარალდებიან. ასეთ რეგიონებში ეკონომიკური სიდუხჭირე და ინტეგრაციის არარსებობა ქმნის სეპარატიზმის ახალ საფრთხეებს. აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონების პარალელურად, მიგვაჩნია, რომ სახელმწიფოსათვის ერთ-ერთი უპირველესი საზრუნავი სწორედ ეს რეგიონები – ეთნიკური უმცირესობებით დასახლებული რეგიონები უნდა იყოს.

პოლიტიკური მოწყობა

ჩვენი ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემა არის ქვეყნის არსებული პოლიტიკური მოწყობა. დღეს საქართველო არის საპარლამენტო რესპუბლიკა. განვითარების ამ ეტაპზე საქართველოს გადასვლა საპრეზიდენტო რესპუბლიკიდან საპარლამენტო რესპუბლიკაზე იყო შეცდომა: საქართველო არის ერთ-ერთი უღარიბესი ქვეყანა; სიღარიბე ნიშნავს, რომ ქვეყნის მოსახლეობა და პოლიტიკური ელიტა მოწყვლადია მოსყიდვის მიმართ, მათ შორის, საქართველოს მიმართ არაკეთილგანწყობილი ქვეყნებიდან მოსყიდვის მიმართ. საპარლამენტო რესპუბლიკაში მოსასყიდი მიზნობრივი ჯგუფები გაცილებით მეტია და, შესაბამისად, მნიშვნელოვნად იზრდება პოლიტიკური ქაოსის საფრთხეები.

დღევანდელ მდგომარეობაში ჩვენს ქვეყანას არ აქვს დროის ის ფუფუნება, რომელიც საჭიროა საპარლამენტო მოწყობისა თუ კოალიციური მთავრობების პირობებში გადამწყვეტილებების მისაღებად. დაუსრულებელი კამათის, დისკუსიისა და დისპუტის დრო ქვეყანას ნამდვილად არ აქვს.

საპარლამენტო რესპუბლიკა საქართველოსათვის მისაღები იქნება მას შემდეგ, როდესაც ქვეყანაში გადანაცვებული იქნება მთელი რიგი სოციალური, ეკონომიკური და უსაფრთხოების გამოწვევები. ამიტომ, თუ ჩვენ გვინდა სწრაფი ეკონომიკური განვითარება, უნდა გვესმოდეს, რომ ამისათვის საჭიროა სწრაფი და ეფექტური გადანაცვებულების მიღება. უნდა დავუბრუნდეთ საპრეზიდენტო მოწყობას გადანაცვებულების მიღებისა და მათი განხორციელების ეფექტური ვერტიკალით.

ქვეყნის საპრეზიდენტო მოწყობა ძლიერი ვერტიკალით არ ეწინააღმდეგება დემოკრატიული ინსტიტუციების არსებობას, როგორც არის დამოუკიდებელი სასამართლო, თავისუფალი და სამართლიანი არჩევნები, ადამიანის უფლებების დაცვა, თავისუფალი მედია, დამოუკიდებელი სახელმწიფო ინსტიტუტები და არაპოლიტიზებული ძალოვანი უწყებები.

ამიტომ მიგვაჩნია, რომ სწრაფი ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით საქართველოს ამ ეტაპზე სჭირდება საპრეზიდენტო მმართველობა, ვიდრე არ გადაიტრება უსაფრთხოების, სოციალური და ეკონომიკური ძირითადი პრობლემები.

საგარეო პოლიტიკა და უსაფრთხოება

ჩვენ გვაქვს ამბიციები, რომ ეკონომიკური და უსაფრთხოების მოსაზრებებიდან გამომდინარე გავწევრიანდეთ ევროკავშირსა და ნატოში. ამ მიზნებისაკენ სწრაფვისას უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი ორი მნიშვნელოვანი გარემოება.

პირველი: ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური განვითარებისა და უსაფრთხოების თვალსაზრისით საქართველო არის ძალიან დაბალ დონეზე. ჩვენ ჯერ არა ვართ ის ქვეყანა, რომელიც პოტენციურად რაიმე სარგებელს მოუტანს ამ გაერთიანებებში შემავალ ქვეყნებს. სავარაუდოა, რომ მათი გადმოსახედიდან ჩვენ უფრო პრობლემების შემქმნელები ვართ, ვიდრე სარგებლის მომტანნი. შესაბამისად, უნდა ვაღიაროთ, რომ ევროკავშირი და ნატო ჩვენს განეზრებას დიდი ენთუზიაზმით არ ცდილობენ ან, უარეს შემთხვევაში, საერთოდ არ აქვთ ამის ინტერესი.

მეორე: განსაკუთრებით სამხედრო უსაფრთხოებისა და ნატოს წევრობასთან მიმართებაში გასათვალისწინებელია რუსეთის ფაქტორი. ნატოს წევრი ქვეყნების ნაწილი ასევე არიან ევროკავშირის წევრი ქვეყნებიც. მათ აქვთ მჭიდრო, მასშტაბური და ურთიერთსარგებელზე ანყობილი ინდივიდუალური ეკონომიკური ურთიერთობები რუსეთთან.

არსებული ეკონომიკური ინტერესებიდან გამომდინარე ევროკავშირის ქვეყნებისათვის საქართველო ჯერ ძალიან შორს არის იმისაგან, რომ ჩვენი ქვეყანა მათთვის გახდეს რუსეთის საპირწონე. რთულად წარმოსადგენია, რომ საქართველოს გამო რომელიმე ამ ქვეყანამ რუსეთთან გაიფუჭოს ურთიერთობა და საქართველოს ნატოში განწევრიანებას დათანხმდეს. შესაბამისად, რუსეთს ევროკავშირის ქვეყნებზე აქვს ზემოქმედების ეკონომიკური ბერკეტები.

ამავე დროს, აშშ-სათვის რუსეთთან ეკონომიკური ურთიერთობები არ არის იმდენად მნიშვნელოვანი, რამდენადაც ევროპის ქვეყნებისათვის. რუსეთის ეკონომიკური და ენერგეტიკული ბერკეტები აშშ-სთან მიმართებაში ნაკლებ როლს თამაშობს საქართველოს საწინააღმდეგოდ.

ასევე, გასათვალისწინებელია ოქტომბერ-ნოემბერში მთიანი ყარაბაღის ირგვლივ განვითარებული ომის დასასრული და შედეგები. მკაფიოდ გამოიკვეთა რეგიონის ორი სუპერსახელმწიფოს – რუსეთისა და თურქეთის სტრატეგიული ინტერესებისა და გავლენების გრძელვადიანი შეთანხმება და გადანაწილება კავკასიაში.

ამ პირობებში, საქართველოს გაუჩნდა უფრო გამოკვეთილი შესაძლებლობა, შეერთებული შტატებისათვის ეკონომიკური და გეოპოლიტიკური თვალსაზრისით გახდეს მთავარი მოკავშირე და საყრდენი რეგიონში. ვფიქრობთ, რომ საქართველოს უსართხოების, დემოკრატიული და ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით აშშ-სთან სტრატეგიული და გაღრმავებული პარტნიორობა საუკეთესო გამოსავალია. დღეს კი ამ სტრატეგიის განსახორციელებლად შეიქმნა ახალი შესაძლებლობები, რომელსაც თანმიმდევრული და პრაგმატული რეალიზაცია ჭირდება.

აქედან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ უსაფრთხოების თვალსაზრისით ჩვენს მიზანს უნდა წარმოადგენდეს აშშ-ს-

თან პირდაპირი ორმხრივი სამხედრო თანამშრომლობა, ამერიკული სამხედრო ბაზების საქართველოში განთავსების ჩათვლით. მსგავსი გამოცდილება არსებობს არაერთ ქვეყანაში.

მაგალითად, 1951 წელს აშშ-სა და ფილიპინებს შორის გაფორმდა ბილატერალური ურთიერთთანამშრომლობის ხელშეკრულება, რომლის მიხედვითაც მესამე მხარის მიერ ხელშეკრულების ერთ-ერთ მხარეზე შეიარაღებული თავდასხმა ავტომატურად ნიშნავს თავდასხმას ხელშეკრულების მეორე მხარეზე და ორივე მხარე ვალდებულია, შეარაღებულ თავდასხმას უპასუხოს როგორც საერთო საფრთხეს. ანალოგიური ხელშეკრულებები არსებობს შემდეგ სახელმწიფოებს შორის: 1951 წელი – აშშ, ავსტრალია და ახალი ზელანდია; 1960 წელი – აშშ და იაპონია; 1953 წელი – აშშ და სამხრეთ კორეა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე მიგვაჩნია, რომ რუსეთის ფაქტორის გათვალისწინებით ნატოში გაერთიანებისაკენ სწრაფვა არარეალისტური პერსპექტივაა. საქართველოსათვის საუკეთესო გამოსავალია აშშ-სთან სტრატეგიული თანამშრომლობა პირდაპირი და ბილატერალური თავდაცვითი ფორმატის ფარგლებში. ეს იქნება საუკეთესო გამოსავალი.

ასევე სარეზერვო გეგმად შესაძლებელია განხილულ იქნას პირდაპირი თანამშრომლობა თურქეთთან, რაც, გარდა უსაფრთხოების გარანტიებისა, მოგვცემს დამატებით ინსტრუმენტებს ოკუპირებული აფხაზეთის ეკონომიკური და სოციალური ინტეგრაციის გზაზე.

დასკვნისათვის

საქართველოს დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისა და განვითარებისათვის ერთადერთი გამოსავალი არის სწრაფი ეკონომიკური განვითარება. ამ საკითხს მიეძღვნა ჩვენი თოთხმეტი სტატია. წინამდებარე სტატიით გადავწყვიტეთ, მკითხველისათვის მიგვეწოდებინა ანალიზი და დიდი სურათი იმისა, თუ სად ვართ დამოუკიდებლობის ოცდაათი წლის თავზე, რა საფრთხეების წინაშე ვდგავართ და პოლიტიკური

თვალსაზრისით რა უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ გამოვიდეთ კრიზისიდან და დავადგეთ სწრაფი ეკონომიკური და სოციალური განვითარების გზას.